

HEINRICH VON KLEIST
ELJEGYZÉS SANTO DOMINGÓN

Elbeszélések

Fordította:
Antal László, Kardos László, Kászonyi Ágota és Szabó Ede

TARTALOM

A CHILEI FÖLDRENGÉS *(Szabó Ede)*
O. MÁRKINÉ *(Kászonyi Ágota)*
KOHLHAAS MIHÁLY *(Kardos László)*
ELJEGYZÉS SANTO DOMINGÓN *(Antal László)*

A chilei földrengés

Santiagoóban, a chilei királyság fővárosában, éppen az 1647. évi nagy földrengés pillanatában, amikor is sok ezer ember lelte pusztulását, egy Jeronimo Rugera nevű, fiatal, büntetett vádolt spanyol férfi állt az egyik pillér mellett a börtönben, ahol fogva tartották, és föl akarta akasztani magát. Don Henrico Asteron, a város egyik leggazdagabb nemese, körülbelül egy évvel ezelőtt eltávolította őt házából, ahol tanítóként volt alkalmazásban, mert rájött, hogy közte és egyetlen leánya, doña Josefa közt gyöngéd vonzalom szövődött. Miután lányát előzőleg nyomatékosan óva intette, egy titkos találkára hívó üzenet, amelyet büszke fiának kaján figyelmessége árult el neki, annyira felbőszítette az öreg dont, hogy a lányt kedves hegyi asszonyaink karmelita klostromában helyezte el. Szerencsés véletlen folytán Jeronimónak itt is sikerült kapcsolatukat ismét felújítania, s egy csöndes éjszakán beteljesült boldogsága színterévé változtatta a kolostorkertet. Únapján történt, hogy midőn az apácák, akiket követtek a novíciák is, éppen megkezdték ünnepélyes körmenetüket, a boldogtalan Josefa harangok zúgása közepette, vajúdva rogyott le a székesegyház lépcsőire. Ez az esemény rendkívüli feltűnést keltett: a vétkes ifjú nőt, tekintet nélkül állapotára, tüstént a börtönbe vitték, s alig állt lábra a gyermekágyból, az érsek parancsára máris a legkíméletlenebb eljárás indult ellene. A városban oly nagy elkeseredéssel tárgyalták ezt a botrányt, oly élesre köszörülték nyelvüket az egész kolostoron, ahol ez végbement, hogy a szigort, amellyel Josefát a klastromi törvény fenyegette, nem enyhítette az Asteron család közbenjárása, de még a zárda fejedelem-asszonyának óhaja sem, aki a fiatal lányt egyébként kifogástalan magatartásáért megszerette. Ami történhetett, mindössze annyi volt, hogy a máglyahalált, amelyre ítélték, Santiago matrónáinak és szüzeinek nagy megbotrányozására, az alkirály hatalmi szava fejvesztésre módosította. Az utcákon, amerre a kivégzési menetnek kellett vonulnia, kibérelték az ablakokat, lebontották a háztetőket, s a város jámbor leánykái meghívták barátnőiket, vegyenek testvéri egyetértésben részt az isteni bosszú számára rendezett színjátékon. Jeronimo, akit közben szintén tömlöcbe vetettek, csaknem eszét vesztette, amikor e szörnyű fordulatról értesült. Menekvésen hasztalan töprengett: bárhová röpítette is a legmerészebb gondolatok szárnya, mindenütt zárukba és falakba ütközött, s egy kísérlete az ablakrács átreszelésére, mivelhogy fölfedezték, még szorosabb elzárást eredményezett számára. Térdre vetette hát magát a Szentséges Szűzanya képmása előtt, s végtelen áhítattal imádkozott hozzá, az egyetlenhez, akitől még megmentését várhatná. Ám felvirradt a rettegett nap, és szívében is felderengett a meggyőződés helyzete teljes reménytelenségéről. Megkondultak a harangok, s miközben szavuk Josefát a vesztőhelyre kísérte, Jeronimo lelkén úrrá lett a kétségbeesés. Gyűlöletesnek érezte az életet, és eltökélte, hogy egy kötél segítségével, amelyet véletlenül nála hagytak, megöli magát.

Éppen az egyik gyámpillér mellett állt, mint már mondtuk volt, s a kötelet, amely arra volt hivatva, hogy kiragadja őt e siralmas világból, a pillér párkányába illesztett vaskapocsra erősítette, midőn hirtelen, akkora robajjal, mintha a mennybolt szakadna le, elsüllyedt a város legnagyobb része, s mindent, ami életet lehelt, romjai alá temetett. Jeronimo Rugera megdermedt a rémülettől; s most egyszerre, hogy el ne essék, úgy kapaszkodott bele a pillérbe, amelyen meg akart halni, mintha egész öntudata darabokra tört volna. Lába alatt ingott a talaj, a börtön minden fala meghasadt, már-már úgy látszott, az egész építmény ráomlik az utcára, s teljes földrezuhanását csak az akadályozta meg, hogy lassú ledőlése, mintegy véletlenül, boltívet alkotva, összetalálkozott a leomló szemközti épülettel. Remegve, égre borzolódo hajjal s úgy, hogy még a lába is meg-megcsuklott térdben, Jeronimo a ferdén megsüllyedt padlón a nyíláshoz botorkált, amelyet a két ház egymásba szakadása vágott a fogda elülső

falába. Alig ért ki a szabadba, amikor a már amúgy is megrendült utca egy újabb földlökésre teljes egészében beomlott. Szinte önkívületben, nem is tudva, miként menekülhetne meg ebből az egyetemes romlásból, gerendák közt s omladékokon át, míg minden oldalról ostromolták a halál támadásai, a város legközelebbi kapujához igyekezett. Közben: itt még egy ház roskadt össze, s messzire szóródó roncsai egy mellékutcába üzték őt; ott, füstfelhők közül felvillanva, már minden oromzaton kicsapott a láng, ez iszonyattal töltötte el, s egy másik utcába kergette; onnét, medréből kiáradva, a Mapocho folyó hömpölygött eléje, s bömbölve sodorta át egy harmadikba. Emitt agyonsújtott emberek tömege hevert, amott az omladék alól még felnyögött egy hang, egy helyütt emberek kiáltoztak égő háztetőkön, másutt ember és állat küzdött a hullámokkal, akadt, aki bátor életmentőként fáradozott, hogy segítsen, s akadt, aki halásápadtan állt, s némán emelte reszkető kezét az égre. Midőn Jeronimo a kapuhoz ért, s átjutva rajta, felkapaszkodott egy dombra, ájultan esett össze. Talán egy negyedóráig feküldhetett így, a legmélyebb öntudatlanságban, amikor is végre ismét magához tért, s háttal a városnak, félig feltámaszkodott a földön. Megtapogatta homlokát és mellét, tanácstalanul, hogy mit is kezdjen ebben az állapotában, s ahogy visszatért belé az élet, a tengerről jövő hűs nyugati szélben valami kimondhatatlan gyönyörérzet fogta el, tekintete minden irányban elkalandozott Santiago virágzó környékén. Szívét csupán a mindenfelé feltűnedező, dúlt embertömegek töltötték el szorongással; nem értette, mi vezette őket és őt is ide, és csak mikor megfordult s meglátta a mögötte elsüllyedt várost, akkor emlékezett vissza az átélt, borzalmas pillanatra. Homlokával a földet érintette, oly mélyen meggörnyedt, hogy hálát adjon Istennek csodálatos meneküléséért; és mintha a rettenetes élmény, amely lelkébe vésődött, minden korábbi hatást kiszorított volna belőle, rögtön sírva is fakadt örömeiben, hogy íme, újra kedvét lelheti még e kedves, tarka jelenségekkel teli életben. Majd, megpillantva ujján egy gyűrűt, hirtelen eszébe jutott Josefa is, a fogság, az ott hallott harangszó és az a pillanat, amely a börtön beomlását megelőzte. Szíve újra megtelt mélységes mélabúval: bánni kezdte imádságát, s félelmetesnek látszott előtte az a lény, aki a felhők fölött uralkodik.

A kapukon át, holmija mentésével vesződve, mindenünnét özönlött a nép, s ő elvegyülve köztük, félénken próbált kérdezősködni Asteron leányáról, s arról, hogy vajon végrehajtották-e rajta a halálos ítéletet; de senki sem adott neki alapos felvilágosítást. Egy asszony, akit szinte földig húzott a hátára kötött cókók óriási terhe, s keblén még két szopós gyereket is cipelt, tovahaladóban olyasvalamit mondott, mintha ő maga is látta volna, hogy lefejezték a lányt. Jeronimo visszafordult; s minthogy, ha számba vette az eltelt időt, ő maga sem kételkedhetett a dolog beteljesülésében, leült egy magányos erdőben, s teljesen átengedte magát fájdalomnak. Azt kívánta, bárcsak megint reátörne a természet pusztító hatalma. Nem értette, hogy, noha nyomorult lelke még kereste is, miért menekült meg a halálból azokban a pillanatokban, amikor az önkéntes megmentőjeként tűnt fel minden oldalról. Szilárdan elhatározta, hogy most már nem fog tévódni, még ha gyökerestül szakadnának is ki a tölgyek, s lezuhanó koronájuk össze is csapna feje fölé. Azután, hogy így kisírta magát, s legforróbb könnyei közt újra felragyogott a remény, fölkelt s minden irányban bebarangolta a mezőt. Felkeresett minden hegymot, ahol összegyűltek az emberek; találkozott velük minden úton, amerre még vonult a menekülők áradata; remegő lába mindenhová odavitte, ahol csak valamiféle asszonyi ruha meglibbent a szélben; de egyik sem takarta Asteron szeretett leányát. Nyugovóra hajlott már a nap, s vele együtt ismét lehanyatlóban volt Jeronimo reménye is, midőn fölhágott egy szikla szélére, s szeme elé tárult egy tágas völgy, amelyet csak néhány ember keresett fel. Tekintete átsiklott az egyes csoportokon, határozatlanul, hogy mit is csináljon, s már újra el is akart fordulni, amikor a szurdokot öntöző forrás mellett egyszerre észrevett egy fiatalasszonyt, aki éppen gyermekét fürdette a forrás vizében. S erre a látványra szíve a torkában dobogott, elfogta valami furcsa sejtelen, rohanni kezdett lefelé, át a köveken, és felkiáltott: - Ó, Isten

anyja, te Szentséges! - és felismerte Josefát, aki ijedten nézett körül a zajra. Milyen üdvözlően ölelték meg egymást e boldogtalanok, akiket az ég csodája mentett meg!

Josefa halálba vivő útján már egészen közel volt a vesztőhelyhez, amikor a recsegeve beomló épületek egyszeriben szétugrasztották az egész kivégzési menetet. Rémülettől bizonytalan léptei eztán először a legközelebbi kapuhoz vitték, öntudata azonban csakhamar visszatért, s megfordult, hogy a kolostorba siessen, mert hiszen ottmaradt kicsiny, gyámoltalan fia. Már az egész kolostort lángokban találta, és a fejedelemasszony, aki néki azokban a percekben, amelyek az utolsók lettek volna, megfogadta, hogy gondot visel majd a csecsemőre, a kapuk előtt állva éppen segítségért kiáltozott a gyerek megmentésére. Josefa rettenthetetlenül vágott át a szembegomolygó füstön, be a már körös-körül megrokkanó épületbe, s mintha az ég minden angyala óvta volna, hamarosan sértetlenül tért vissza gyermekével a főkapun át. Már-már a karjai közé omlott a fejedelemasszonynak, aki álmélkodva csapta össze kezét, ám ekkor a ház egyik lezuhanó ormfala rútol agyonsújtotta azt is és a vele levő apácák többségét is. Josefa visszahőkölt ettől az iszonyú látványtól; csak futólag fogta le a fejedelemasszony szemét, s már menekült is, minden ízében remegve a borzadálytól, hogy kiragadja e pusztulásból a drága fiút, akit ajándékként újra visszaadott néki az ég. Csupán néhány lépésnyire jutott még, s ráakadt az érsek hullájára is - éppen akkor húzták ki összeroncsoltan a székes-egyház romjai alól. Az alkirály palotája elsüllyedt, a törvényszék, ahol kimondták rá az ítéletet, lángba borult, és azon a helyen, amerre atyja háza állt, tó keletkezett, s vöröslő gőzöket párázott. Josefa minden erejét összeszedte, hogy helytállhasson. Kivette szívéből a siránkozást, bátran haladt zsákmányával utcáról utcára, s már a kapu közelében járt, midőn meglátta, hogy romba dőlt a börtön is, amelyben Jeronimo kesergett. Erre a látványra megtántorodott, s már szinte eszméletlenül roskadt le az egyik sarkon; de még ugyanebben a pillanatban, erőre kapva a rémülettől, fel is ugrott, mert a háta mögött beszakadt egy épület, amelyet a rázkódtatások egészen szétmállasztottak; Josefa megcsókolta gyermekét, kitörölte szeméből a könnyeket, s az őt körülrajzó rémségekre többé ügyet sem vetve, elért a kapuhoz. Amikor már a szabadban járt, csakhamar rájött, hogy nem kellett szükségképp halálra zúzódnia mindenkinek, aki valamelyik összerombolt épületben lakott. Csöndesen megállt hát a legközelebbi keresztúton, és várta, nem tűnik-e fel valaki még, aki a kis Philipp után a legkedvesebb volt számára e világon. Mivel nem jött senki, s egyre nőtt a nyüzsgő embersokaság, továbbment, majd megint visszafordult, s újra várt, és végül sűrű könnyeket ontva, egy sötét, piniák-árnyékolta völgybe lopózott, hogy imádkozzék Jeronimo elszálltnak hitt lelkéért, s itt talált rá, erre a kedvesre, a völgyben, s olyan üdvösségre is, mintha ez itt az Éden völgye volna. Mély megindultsággal mesélte el most mindezt Jeronimónak, s amikor befejezte, odanyújtotta néki a fiát, hadd csókolja meg.

Jeronimo karjára vette, kimondhatatlan apai örömmel dédelgette, s a gyermeknek, mikor az sírva fakadt az idegen arc láttán, vég nélküli becéző csókokkal zárta le ajkát. Közben a legszebb éjszaka szállt le, csodásan lágy illat telítette, s oly ezüstösen sugárzott, oly csöndes volt, amilyennek csak költő álmodhatja. A völgyi forrás csermelye mentén, végig mindenfelé, emberek ütöttek tanyát a hold fényében, s puha fekhelyet készítettek maguknak lombból és mohából, hogy kipihenjék ezt az olyannyira gyötrelmes napot. S mert a szegények még egyre jajongtak, emez, hogy a házat, amaz, hogy asszonyát és gyermekét, s a harmadik, hogy mindenét elvesztette - Jeronimo és Josefa behúzódtak egy sűrűbb cserjésbe, hogy lelkük titkos ujjongása senkit meg ne szomorítson. Egy pompás gránátalmafára bukkantak: illatos gyümölcscsel rakottan terjesztette ki ágait, s hegyében a csalogány fuvolázta mámoros dalát. Jeronimo itt állapodott meg, a fa törzsének dőlve, ölében Josefa, és Josefa ölében Philipp, s így üldögéltek, a köpenyébe burkolózva, és pihentek. A lomb árnyéka elszórt fényeivel már tovahúzódtak fölöttük, s a hold is újra elhalványult a hajnali pírban, mire elaludtak. Mert

végzetlenül sok csevegnivalójuk volt, a kolostorkertről és a börtönökről, s arról, mennyit szenvedtek egymásért, és úgy meghatódtak, ha arra gondoltak, mekkora nyomorúságnak kellett a világra zúdulnia, hogy ők boldogok legyenek! Elhatározták, hogy mihelyt megszűnnek a földrengések, La Concepcionba mennek, ahol Josefának egy meghitt barátnője él, attól remélhetőleg kapnak némi pénzt, s akkor Spanyolországba hajóznak, mert ott laknak Jeronimo anyai rokonai, és ott végzik majd boldog életüket. Erre aztán, sok-sok csókot váltva, álomba szenderültek.

Amikor felébredtek, a nap már magasan járt az égen, s észrevették, hogy közelükben több család foglalatoskodik a tűz mellett, s valamicske reggelit készítget. Jeronimo is éppen azon tűnődött, hogyan is kerítsen ennivalót övéi számára, midőn egy fiatal, jól öltözött férfi, gyermekkel a karján, odalépett Josefához, és szerényen azt kérdezte, nem nyújthatná-e rövid időre mellét ennek a szegény kis férregnek, akinek anyja sérülten fekszik amott a fák alatt. Josefa kissé zavarba jött, egyik ismerősét fedezvén föl a férfiban, de mikor az, e zavarát félremagyarázva, folytatta: - Csak néhány percről van szó, doña Josefa, és ez a gyermek még nem szopott, mióta az az óra mindannyiunkat szerencsétlenné tett -, Josefa így szólt: - Hallgattam... de más okból, don Fernando; ezekben a rettenetes időkben senki sem vonakodik megosztani másokkal azt, amije van.

S miközben saját gyermekét odaadta az apjának, átvette a kis idegent és keblére tette. Don Fernando nagyon hálás volt ezért a jóságért, és megkérdezte, nem akarna-e csatlakozni vele ahhoz a társasághoz, amely a tűznél most éppen egy kis reggelit készít. Josefa azt felelte, hogy örömmel fogadja ezt az ajánlatot, s mivel Jeronimónak sem volt semmi ellenvetése, követte a férfit a családhoz, ahol don Fernando két sógornője, akiket igen érdemes ifjú hölgyeknek ismert, a legbensőségesebb gyöngédséggel fogadta. Doña Elvira, don Fernando felesége, aki lábán súlyos sebbel a földön feküdt, mikor meglátta elgyötört kisfiát a keblén, igen barátságosan vonta magához Josefát. Don Pedro is, a férfi apósa - ő a vállán sebesült meg - szeretettel bólintott felé.

Jeronimo és Josefa lelkében különös gondolatok ébredtek. Amikor azt látták, hogy ilyen nagy bizalommal és jósággal bánnak velük, nem tudták, mit is gondoljanak a múlttól, a vesztőhelyről, a börtönről és a harangról, s hogy vajon csupán álmodták-e mindezt. Mintha ama félelmetes csapás óta, amely átdübürgött rajtuk, a lelkek mind megbékéltek volna. Emlékezésükben ennél tovább jutni egyáltalán nem is voltak képesek. Egyedül doña Elisabeth - a tegnap reggeli színjátékra őt is meghívta egyik barátnője, ő azonban nem fogadta el a meghívást -, csak ő nézett időnként álmodozó tekintettel Josefára; ám egy-egy újabb, szörnyű szerencsétlenségről érkező tudósítás a jelentől alig elszakadt lelkét mindig újra visszatérítette a mához. Mesélték, hogy rögtön a legelső nagy rengés után megtelt a város asszonyokkal, akik az összes férfiak szeme láttára betegedtek le: a szerzetesek kereszttel a kezükben futkostak városszerte, fennhangon kiáltozva, hogy a világ vége jött el; annak az örnek, aki az alkirály parancsára egy templom kiürítését követelte, azt felelték, hogy nincs többé semmiféle chilei alkirály; s az alkirálynak a legrémületesebb percekben akasztófákat kellett állíttatnia, hogy gátat vessen a tolvajlásnak; egy háztulajdonos pedig elsietve fogott el egy ártatlan embert, aki a hátsó kapu felől egő házán át menekült, ezt aztán ott helyben fel is kötötték.

Doña Elvira, akinek sebeivel Josefának sok dolga akadt, az egyik pillanatban, amikor az elbeszélések a legélénkebben kavartak, alkalmat talált rá, hogy megkérdezze Josefát, mi is történt vele ezen a szörnyű napon. S mikor Josefa szorongó szívvel elmondott néhány főbb eseményt, jólesett látnia, hogy a hölgy szemébe könnyek szöknek; doña Elvira megragadta, megszorította a kezét, és intett, hogy hallgasson el. Josefa az üdvözültek között érezte magát. Nem tudta elfojtani magában azt az érzést, hogy az elmúlt napot, bármennyi nyomorúságot

árasztott is a világra, olyan jótéteménynek kell neveznie, amilyenben még egyszer sem részesítette az ég. És valóban, úgy tetszett, hogy ez irtózatoss pillanatok közepette, amikor az emberek minden földi java odaveszett, és az egész természetet a betemetés fenyegette, szép virágként bontakozik ki maga az emberi szellem. A mezőkön, ameddig ellátott a szem, elvegyülten hevert mindenféle rendű ember, hercegek és koldusok, matrónák és parasztasszonyok, állami hivatalnokok és napszámosok, szerzetesek és apácák szánakoznak egymáson, kölcsönösen segítenek egymásnak, örömmel megosztják, amit életük fenntartására megmenthettek, mintha az egyetemes szerencsétlenség egy családdá változtatott volna mindeneket, akik megmenekedtek belőle. A semmitmondó társalgások helyett, amelyekhez máskor a teásasztalok mellett nyújtott anyagot a világ, most nagyszerű tettek példáit mesélték: emberek, akiket a társaságban különben kevésre becsültek, római jellemre valló nagyságot tanúsítottak: özönével hoztak fel példát a rettenthetetlenségre, a veszély vidám megvetésére s az élet olyan isteni feláldozására, olyan habozás nélküli elvetésére, mintha azt a legsilányabb holmihoz hasonlóan újra meg lehetne találni már a legközelebbi lépésnél. Igen, senki sem akadván, akivel ezen a napon ne történt volna valami megindító, vagy ő maga el nem követett volna valami nagylelkű tettet, mindegyik ember szívében annyi édes örömmel vegyült a fájdalom, hogy, amint Josefa vélte, egyáltalán nem lehetett eldönteni, nem nőtt-e, egyik oldalát tekintve, legalább annyit az általános jóérzés summája, mint amennyit a másik oldalon csökkent. Jeronimo, miután ezekbe az elmélkedésekbe szép csendesen mindketten belefáradtak, karon fogta Josefát s kimondhatatlan derűvel sétált vele fel s alá a gránáterdő árnyas lombjai alatt. Elmondta neki, hogy a lelkeknek ezt a hangulatát s a viszonyok ilyen átalakulását látva, lemond elhatározásáról, nem szállnak hajóra Európa felé, hanem megkockáztatja, hogy, feltéve, ha még életben van, az alkirály lábához boruljon, aki mindig kegyesnek mutatkozott ügyében, és reméli (s közben egy csókot nyomott Josefa ajkára), hogy itt maradhatnak Chilében. Josefa azt felelte, benne is fölmerültek hasonló gondolatok, s ő sem kételkedik többé abban, hogy atyja, ha életben van még, kibékül vele, de mégis az lenne a tanácsa, hogy a térdreborulás helyett menjenek csak el La Concepcionba, s onnét szorgalmazza írásbelileg az alkirályval való békés egyezséget, mert ott mindenestre a kikötő közelében lennének, és a legjobb esetben, ha a tárgyalás a kívánt fordulatra vezetne, könnyen visszatérhetnének ismét Santiagóba. Rövid megfontolás után Jeronimo is helyeselte ezt az okos rendszabályt, egy ideig sétálgattak még Josefával a fasorokban, a jövő derűs mozzanatain merengve, s aztán visszamentek a társaság közé.

Eközben beköszöntött a délután, és megszűnőben lévén a földlökések, valamennyire le is csillapult már a szanaszét kóborló menekültek kedélye, amikor is elterjedt az a hír, hogy a dominikánusoknál, az egyetlen templomban, amelyet megkímélt a földrengés, ünnepi misét fog mondani a kolostor prelátusa, könyörögve az éghez, hogy óvja meg őket a további szerencsétlenségektől. Már fel is kerekedett az egész környék népe, és csak úgy áradt a város felé. Don Fernando társaságában valaki megkérdezte, nem kellene-e nekik is részt venniük ezen az ünnepségen, és csatlakozniuk a közös menethez. Doña Elisabeth kissé szorongva emlékeztette őket rá, milyen baleset történt tegnap is a templomban, s hogy úgyis megismétlik még majd az ilyen hálaadó ünnepségeket, és akkor, ha a veszély már inkább elmúlt, még nagyobb jókedvvel és nyugalommal töltheti el mindnyájukat ez az érzés. Josefa kijelentette, s lelkesedésében rögtön fel is kelt, soha még élénkebb ösztönzést nem érzett rá, hogy arcát az Alkotó előtt porba hajtsa, mint éppen most, amikor megfoghatatlan és magasztos hatalmát így feltárja. Doña Elvira élénken támogatta Josefa véleményét. Erősködött, hogy a misét meg kellene hallgatniuk, s felszólította don Fernandót, vezesse a társaságot; erre aztán mindenki fölkelte helyéről, még doña Elisabeth is. Mivel azonban látták, hogy hevesen hullámszik a keble, tétovázva fog neki az indulás apró előkészületeinek, s arra a kérdésre, mi a baja, azt

felelte, nem tudja, miféle szerencsétlen sejtelem ébredt benne, doña Elvira megnyugtatta, és megkérte, maradjon itt vele és beteg apjával. Josefa megszólalt:

- Akkor talán átvehetné tőlem, doña Elisabeth, ezt a kedves kicsikét, aki, amint látja, már megint nálam van.

- Nagyon szívesen - válaszolta doña Elisabeth, s karjaiba akarta venni a csecsemőt: ám, mivel az a vele történő igazságtalanság miatt panaszosan felsírt, és semmiképpen sem egyezett bele a dologba, Josefa mosolyogva mondta, hogy akkor hát mégiscsak magánál tartja, és csókjaival újra lecsöndesítette. Ezután don Fernando, akinek Josefa bájos és méltóságos magatartása igen tetszett, a karját nyújtotta neki. Jeronimo, aki a kis Philippet vitte, doña Konstanzt vezette, őket követte a társaság többi velük tartó tagja, és ebben a rendben vonult menetük a város felé. Alig tehettek ötven lépést, amikor meghallották, hogy doña Elisabeth, aki eddig titkon heves párbeszédet folytatott doña Elvirával, „don Fernandó!”-t kiált, és nyugtalan léptekkel siet a menet után. Don Fernando hátrafordult, anélkül, hogy Josefát elengedte volna, bevárta, s midőn a doña, mintegy arra számítva, hogy elébe megy, bizonyos távolságban megállt, megkérdezte tőle, mit akar. Doña Elisabeth közelebb lépett hozzá, ámbár úgy látszott, vonakodva, és úgy, hogy Josefa nem hallhatta, fülébe súgott néhány szót.

- No és? - kérdezte Don Fernando. - Mi baj származhat ebből?

Doña Elisabeth, zavart arccal, még valamit súgott a fülébe. Don Fernando arcán bosszús pír suhant át; azt felelte, jó lenne, ha doña Elvira megnyugodnék; és tovább vezette hölgyét.

Ahogy odaértek a dominikánusok templomába, már pompázó zenét bűgött az orgona, s bent óriási embertömeg hullámozott. A sokaság messze szétáradt a főkapuk előtt, a templomtérén is, és még fönn, a magasban, a falakon, az ablakfestmények keretei közt is fiúk gubbasztottak, várakozó tekintettel, kezükben tartva sapkájukat. Szikrázó fényt szórt minden csillár, a beálló szürkületben rejtelmes árnyakat vetettek a pillérek, s hátul, a templom legtávolabbi zugában úgy parázslott a színes üvegből készült, nagy ablakrózsa, mint maga az alkonyi nap, amely megvilágította; és csend uralkodott, mert az orgona elhallgatott, csend az egész gyülekezetben, mintha mellébe szorult volna mindenkinek a hang. Keresztény dómban így még sohasem lobbant fel az égig az áhítat lángja, mint ma a santiago-i dominikánus dómban, és soha még emberi szív nem olvadt belé melegebb izzással, mint a Jeronimóé és Josefáé! Az ünnepség szentbeszéddel kezdődött, az egyik legidősebb kanonok beszélt a szószékről, ünnepi díszbe öltözve. Mindjárt a magasztalással, a dicsőítéssel és hálaadással kezdte, reszketeg kezét a bő redőkben szétomló karingben égre emelve, hogy vannak még emberek a világ e romokba hulló részén, és felemelhetik dadogó szavukat Istenhez. Leírta, mi történt a Mindenható egyetlen intésére: az utolsó ítélet nem lehet rettenetesebb; és amikor a tegnapi földrengést mégis csupán ama nap előhírnökének nevezte, rámutatván egy hasadékra, amely tegnap keletkezett a dómon, borzongás rebhent át az egész gyülekezetben. Majd, a papi ékesszólás sodrában, rátért a város erkölcsi romlottságára; olyan szörnyűségeket kellene büntetni itt, amilyeneket még Szodoma és Gomorrha sem látott, és csak Isten véghetetlen hosszú tűrésének tulajdonította, hogy még nem töröltettek el teljesen a föld színéről. Az pedig szinte törként hasított a mi két boldogtalanunknak e prédikációtól már amúgy is megtépott szívébe, amikor a kanonok az alkalom kapcsán körülményesen megemlékezett arról a bűnről, amit a karmelita apácák klastromkertjében követtek el; istentelennek nevezte a kíméletet, amelyre e bűn a világban talált, és egy átkozódásokkal telített mellékfordulatban átadta a tettesek lelkét, nevükön nevezve őket, a pokol minden fejedelmeinek! Doña Konstanza, Jeronimo karján, megremegett és felkiáltott:

- Don Fernando!

Ám az, oly nyomatékosan és mégis oly halkan, amennyire csak lehetséges volt e kettő együtt, így szólt:

- Hallgasson, doña, a szeme se rebbenjen, tegyen úgy, mintha elaléltna, s aztán elhagyjuk a templomot.

Ám doña Konstanza még végre sem hajtotta ezt a megmentésükre kitalált ügyes intézkedést, máris fölcsattant egy hang, a kanonok prédikációját élesen félbeszakítva:

- Térjete ki messze előlük, Santiago polgárai, itt állnak ezek az istentelenek!

S midőn egy másik hang, míg a rémület újabb kört vont köréjük, elszörnyedve kérdezte: - Hol? - Itt! - felelte egy harmadik, szent elvetemültséggel rántva le Josefát hajánál fogva, úgyhogy a földre tántorodott volna, don Fernando fiával együtt, ha az utóbbi nem tartja vissza.

- Megbolondultatok? - fakadt ki az ifjú, és átkarolta Josefát: - Én don Fernando Ormez vagyok, fia vagyok a városparancsnoknak, akit mindnyájan ismertek!

- Don Fernando Ormez? - rikoltotta szorosan eléállva egy foltozóvarga, aki Josefának dolgozott, s őt legalább olyan jól ismerte, akárcsak piciny lábait. - Ki az apja ennek a gyermeknek? - fordult szemtelen makacssággal Asteron leányához.

Don Fernando belesápadt ebbe a kérdésbe. Riadtan nézett Jeronimóra, majd a gyülekezeten futtatta végig tekintetét, hogy nincs-e itt valaki, aki ismeri őt. Josefa a borzalmas körülmények nyomására így kiáltott fel:

- Ez a gyermek nem az enyém, Pedrillo mester, ahogy maga hiszi - s közben, lelke határtalan aggodalmában, don Fernandóra pillantott: - Ez a fiatal úriember don Fernando Ormez, fia a városparancsnoknak, akit mindnyájan ismertek!

A varga megkérdezte: - Melyikőtök ismeri, polgárok, ezt a fiatal férfit?

S a körülállók közül többen megismételték: - Ki ismeri Jeronimo Rugerát? Álljon elő!

Mármost úgy adódott, hogy éppen ebben a pillanatban, megrémülve a tumultustól, a kis Juan don Fernando karjai felé repesett Josefa kebléről. Mire aztán: - Ő az apa! - süvítette egy hang, s egy másik: - Ő Jeronimo Ruger! -, egy harmadik: - Ők azok az istenkáromló emberek! - és: - Kövezzétek meg, kövezzétek meg őket! - így az egész, Jézus templomában összegyűlt keresztényi sereg!

Most már Jeronimo is megszólalt: - Állj! Ti embertelenek! Ha Jeronimo Rugerát keresitek, hát itt áll! Engedjétek szabadon azt az ártatlan férfit!

A dühöngő tömeg, megzavarodva Jeronimo kijelentésétől, megtorpant; néhány kéz elengedte don Fernandót, és mivel ugyanebben a percben elősietett egy tekintélyes rangú tengerésztiszt, s átfurakodván a csődületen, megkérdezte:

- Don Fernando Ormez! Mi történt önnel?

Az, most már teljesen szabadon, igazán hősies higgadsággal válaszolt:

- Hát látja, don Alonzo, miféle gyilkos véredek ezek! Elveszett ember lennék, ha ez a derék férfi, az őrző tömeg lecsillapítására, nem vallotta volna magát Jeronimo Rugerának. Vegye védelmébe, legyen olyan jó, s vele együtt ezt az ifjú hölgyet is, mindkettejük biztonsága érdekében, s ezt a semmirekellőt is - és megragadta Pedrillo mestert -, aki ezt az egész zendülést támasztotta!

A varga felkiáltott: - Don Alonzo Onoreja, a lelkiismeretére bízom a választ, nem Josefa Asteron ez a leány?

Minthogy don Alonzo, aki nagyon jól ismerte Josefát, habozott a válasszal, s ettől újból vad haragra gyúlva, kiáltások harsantak föl: - Ő az, ő az! - és: - Halál reájuk! - Josefa a kis Philippet, akit idáig Jeronimo tartott, a kis Juannal együtt don Fernando karjába tette, és így szólt: - Menjen, don Fernando, mentse a két gyereket, és hagyjon sorsunkra minket!

Don Fernando magához ölelte a két gyereket, és azt mondta, inkább meghal, semmint engedje, hogy társaságának valami baja essék. Elkérte a tengerésztiszt kardját, s azután karját nyújtva Josefának, felszólította a mögöttük álló párt, hogy kövessék. A templomból valóban ki is jutottak, mert ilyen előkészületek után eléggé tisztelettudóan helyet engedtek nekik, s már azt hitték, hogy megmenekültek. Alig léptek ki azonban a templom előtti térre, amely szintén zsúfolásig megtelt emberekkel, midőn az őket követő tomboló sokaságból kivált egy erős hang:

- Ez Jeronimo Rugera, polgárok, mert én vagyok az apja! - és Jeronimót, doña Konstanza oldalán, földre terítette egy iszonyú buzogánycsapás.

- Jézus Mária! - kiáltott fel doña Konstanza, és sógorához menekült: ám: - Klastromi szajha! - üvöltéssel a másik oldalról rá is lesújtott egy buzogány, s ő élettelenül zuhant Jeronimo mellé.

- Szörnyeteg! - sikoltott föl egy ismeretlen - ez doña Konstanza Xares volt!

- Miért csapnak be minket! - vetette oda a varga. - Keressétek meg az igazit és végezzetek vele!

Don Fernando, meglátván Konstanza tetemét, haragra gerjedt: kirántotta s megsuhogtatta kardját, és úgy odasújtott, hogy kettéhasította volna ezt a fanatikus vérebet, aki e borzalmat előidézte, ha az egy mozdulattal ki nem tér a dühödt csapás elől. A rárontó tömeget azonban nem fékezhette meg, s ezért Josefa odakiáltott neki:

- Ég áldja, don Fernando, önt és a gyermekeket is! - és: - Itt vagyok, öljetek meg, ti vérszomjas tigrisek! - aztán önként rohant közéjük, hogy véget vessen a harcnak. Pedrillo mester leütötte buzogányával. Majd, hogy Josefa vére végigfröccsent rajta, így kiáltott:

- Küldjétek a fattyát is utána a pokolba! - és újra előretört, még kielégítetlenebb gyilkolási vágygal.

Don Fernando, ez az isteni hős, most ott állt, hátát a templom falának vetve; bal karján a gyermekeket tartotta, jobbában a kardot. Minden egyes csapása villámként sújtott valakit a földre; egy oroszlán sem védekezik jobban. Hét véreb feküdt már holtan előtte, a sátáni horda vezére maga is megsebesült. Ám Pedrillo mester nem nyugodott addig, amíg az egyik gyermeket lábánál elkapva le nem tépte Don Fernando melléről, s magasan körbelendítve, szét nem zúzta az egyik templompillér sarkán. Erre aztán csönd támadt, s mindenki eltávozott. Don Fernando, ahogy maga előtt látta heverni kis Juanját, kilocsant agyvelővel, valami megnevezhetetlen fájdalommal emelte szemét az égre. Ismét felbukkant a tengerésztiszt is, vigasztalni próbálta, és biztosította róla, hogy bánja tétlenségét e szerencsétlenséggel kapcsolatban, noha több körülmény igazolja őt; Don Fernando azonban kijelentette, hogy senki sem tehet neki szemrehányást, és csupán arra kérte, segítsen a holttestek elszállításában. A beköszöntő éj sötétjében don Alonzo lakására vitték őket, ahová a kis Philipp arcát arcához szorítva, sűrű könnyek között don Fernando is követte a halottvivőket. Ott is töltötte az éjszakát don Alonzónál, és sokáig ámítgatva feleségét, halogatta, hogy a szerencsétlenség teljes nagyságáról értesítse, egyszer azért, mert doña Elvira beteg volt, majd azért, mert nem is tudta, hogyan ítélné meg felesége az ő viselkedését ennek az eseménynek során; de rövid idő múltán, egy látogatás alkalmával, véletlenül hírt kapva mindarról, ami történt, ez a nagyszerű hölgy csendben elsírta anyai fájdalmát, és egy reggelen, szemében még elvétve megcsillanó könnyel, férje nyakába borult és megcsókolta. Don Fernando és doña Elvira később nevelt fiukká fogadták a kis idegent, és ha összehasonlította Philippet Juannal, s azt is, hogy miképpen jutott e két gyermekhez, don Fernando szinte úgy érezte, örülnie kell.

O. márkiné

Felső-Itáliának egyik híres városában, M.-ben, újságok által tette közzé bizonyos O. márkiné, egy makulátlan hírű özvegy, anyja két jól nevelt gyermeknek, hogy tudomásán kívül áldott állapotba került, hogy kéri a születendő gyermek atyját, jelentkezzen, s hogy családi okokból el van szánva rá, hogy hozzámenjen feleségül. A hölgy, aki a megmásíthatatlan tények súlya alatt ekkora határozottsággal tette meg ezt az oly különös, a világ gúnyát olyannyira ingerlő lépést, az M.-i fellegház parancsnokának, von G. úrnak leánya volt. O. márkit, a férjét, akit gyengéden és igazán szeretett, annak előtte mintegy három évvel veszítette el, egy utazás alkalmával, amikor a megboldogult a családi ügyeiben járt el Párizsban. Édesanyjának, az érdemes von G.-nének kívánságára a hölgy férje halála után kiköltözött abból a V. környéki kúriából, ahol addig lakott, és gyermekeivel együtt visszatért atyja parancsnoki házába. Az elkövetkező éveket itt művészetekkel, olvasmányokkal, gyermekei nevelésével és szülei ápolásával töltötte teljes visszavonultságban, amíg csak a ... háború egyszeriben el nem árasztotta az egész környéket csaknem valamennyi nagyhatalom katonáival, köztük oroszokkal is. Von G. ezredes, aki parancsot kapott a hely védelmére, felszólította nejét és leányát, hogy költözködjenek át vagy lányának birtokára, vagy pedig a fiáéra, mely V. környékén terült el. Mégis, mielőtt a női fontolgatás mérlegét a becslés - emitt a szorongattatásé, amely a várban, amott a retteneté, amely a síkon várt reájuk - valamely irányban kilendíthette volna, az erősséget már megrohanták és megadásra szólították fel az orosz csapatok. Az ezredes kijelentette hozzátartozóinak, hogy ettől fogva mindenben úgy cselekszik, mintha nem lenne családja, s az ellenségnek golyóval és gránáttal válaszolt. Az ellenség úgyszintén lőtte a várat. Lángba borította a raktárakat, bevette a külső erődítményt, és amikor a parancsnok másodszori felszólításra is vonakodott megadni magát, éjszakai támadást rendelt el, s az erősséget rohammal bevette.

A parancsnoki ház bal szárnya, épp amikor az orosz csapatok heves ágyútűz közepette behatoltak a várba, tüzet fogott, és ez a hölgyeket arra kényszerítette, hogy a szabadba meneküljenek. Az ezredesné, miközben lánya után sietett, aki gyermekeivel lefelé szaladt a lépcsőn, utánakiáltotta, hogy igyekezzenek együtt maradni és a pinceboltozat alá kerülni, ám egy gránát, amely éppen akkor robbant fel a házban, a végsőkéig fokozta a kavarodást. A márkiné két gyermekével a kastély előtti térre ért, ahol már ádáz harcban villámlottak a lövések ide-oda az éjszakában, és őt, aki tanács nélkül maradván, hirtelen nem tudta, mit tegyen, visszariasztották az égő kastélyba. Ott pedig, amint ki akart surranni a hátsó ajtón, szerencsétlenségére egy csapat ellenséges lövésbe ütközött, akik, ahogy meglátták, egyszerre elhallgattak, fegyverüket vállukra akasztották, és undok mozdulatok kíséretében magukkal vezették. A rettentő horda egymás között marakodva ide-oda rángatta, és így hiába is hívta a márkiné a kapun át reszketve menekülő asszonyokat hangos kiáltással segítségül. A hátulso kastélyudvarba vonszolták, és ott az alávaló bántalmazásoktól már csaknem hanyatt bukott, amikor a hölgy jajveszékelésére megjelent egy orosz tiszt, és dühös ökölcsapásokkal szétverte a kutyákat, melyek ily prédára voltak éhesek. A márkiné szemében maga volt az ég anyyala. Kardjának markolatával úgy arcába vágott az utolsó állatias gazfickónak is, aki még ölelgette a márkiné karcsú derekát, hogy az vérző szájjal tántorodott hátra; majd egy kedves francia bókka karját nyújtotta a hölgynek, aki a történet hatására meg sem tudott szólalni, és a palotának a másik szárnyába vezette, ahová még nem ért el a tűz, ahol is a márkiné eszméletét veszítve rogyott össze. És amint a márkiné rémült hölgyei megjelentek, a tiszt intézkedett, hogy hívjanak orvost, és fejébe nyomva a csákóját, kijelentette, hogy a márkiné rövidesen magához fog térni, s visszament az ütközetbe.

Az ellenség hamarosan meghódította az egész erődt, és az ezredes, aki már pusztán csak azért védekezett, mert kegyelemre nem számíthatott, fogyadozó erővel épp visszavonulóban volt házának főkapuja mögé, amikor az orosz tiszt, igencsak felhevült arccal, kilépett onnét, és rákiáltott, hogy adja meg magát. Csak erre a felszólításra várt, felelte az ezredes, átnyújtotta a kardját, és engedélyt kért, hogy legyen szabad családja után néznie a kastélyban. Az orosz tiszt, aki, szerepéből ítélve, az ostrom vezetőinek egyike lehetett, fegyveres kíséret mellett megadta neki ezt a szabadságot, és kissé sietősen egy különítmény élére állt; ahol még nem dőlt el, eldöntötte az ütközet sorsát, majd a várfal legerősebb pontjaira tüstént őrséget állított. Ezután nyomban visszatért az arzenálhoz, parancsot adott, hogy vessenek gátat a bőszerűen elharapózó lángoknak, és ahol szavát nem fogadták meg kellő igyekezettel, a végső erőfeszítés csodáit művelte. Kezébe oltócső, fel-le kúszott az égő tetők ormain, és irányította a vízsugarat, majd egy löporraktárba ment, s társainak ázsiai nyugalmát rémülettel kavარva fel, löporos hordókat és töltött bombákat hengerített ki a szabadba. Eközben már házába ért az ezredes, és nagy rémületbe esett annak hírére, ami leányát érte. A márkiné, aki, ahogy az orosz tiszt előre megmondta volt, ájultából minden orvosi segítség nélkül magához tért, s mikor még az az öröm is érte, hogy szeretteit épen, egészségben, teljes számban együtt láthatta, az ágyban is csak azért maradt, hogy egyébként sürgősen felüli aggodalmukat csitítsa, és azt mondta atyjának, higgye el, hogy semmi egyéb kívánsága nincsen, csak hogy felkelhessen az ágyból, és megmentőjének tudtára adhassa háláját. Akkor már tudta, hogy gróf F.-nek hívják, hogy a T.-i vadászok alezredese, s egy érdem- és több egyéb rend lovagja. Kérte atyját, bírja rá őt, hogy addig ne távozzék a várból, míg egy percre nem mutatkozott náluk. Az ezredes, mivel tisztelte leánya érzelmét, habozás nélkül visszament a várfalakra, és mivel a gróf végeszakadatlan hadiparancsok teljesítésében folyvást ide-oda bolygott, s így jobb alkalom nem adódott rá, meghatott leánya kérését a bástyán adta át, ahol amaz épp számba vette szétlőtt szakaszait. A gróf bizonykodott, hogy csak azt a pillanatot várja, melyben tennivalótól szabadulhat, hogy tiszteletét tehesse náluk. Hallani akarta még, hogy érzi magát a márkiné asszony, de ekkor néhány kihallgatásra jelentkező tiszt visszasodorta a háborús kavarodásba. Mire megvirradt, megjelent a helyszínen az orosz csapatok főparancsnoka, és szemlét tartott az erőd fölött. Nagyrabecsülését fejezte ki az ezredesnek, valamint őszinte sajnálatát, amiért bátorságát nem támogatta több szerencse, s becsületszárára kijelentette, hogy oda mehet, ahová néki tetszik. Az ezredes biztosította hálájáról, és elsorolta, mily sokat köszönhet e napon az oroszoknak, különösképpen pedig a T.-i vadászok alezredesének, az ifjú F. grófnak. A tábornok megkérdezte, hogy mi is történt voltaképpen, és amikor értesült az ezredes lánya ellen megkísérelt alávaló merényletről, látható módon igen felháborodott. Odaszólította F. grófot. Elsőnek is megdicsérte nemes magatartásáért egy kurtára fogott beszédben, amitől a gróf a haja tövéig elpirult, azután pedig kijelentette, hogy főbe löveti a gazfickókat, akik a cár nevére ilyen szégyent hoztak, s azt parancsolta a grófnak, hogy nevezze meg őket. F. gróf kicsit homályos szavakkal azt válaszolta, hogy nincs módjában nevükön nevezni őket, mivel a kastélyudvar gyér fényénél lehetetlen volt felismerni arcukat. A tábornok, mivel már előbb hallotta, hogy a kastély már akkor lángban állott, felettébb elcsodálkozott ezen, megjegyezte, hogy akit régóta ismer az ember, azt sötét éjjel is megismeri a hangjáról, és zavarában vállát vonogatva azzal bízta meg a grófot, hogy járjon végére az ügynek a lehető legnagyobb alaposággal és szigorral. Ekkor valaki a hátulsó sorokból előrenyomakodott, és jelentette, hogy az F. gróf által megsebesített gonoszok egyikét, mivel a folyosón elvágódott, az ezredes emberei elcipelték, s egy víztároló medencébe fektették, és most is ott található. Erre amaz a generális őrséggel elővezettette, rövid kihallgatást tartott, s miután az mindannyiuk nevét kivallotta, a generális az egész alja népet, szám szerint öt főt, egytől egyig lelövette. Mikor ezt elvégezte, kis számú őrcsapat hátrahagyásával a sereg többi részének parancsot adott az indulásra; a tisztek, ki-ki a maga hadtestéhez, egykettőre szétoszlottak, a gróf a minden

irányban sietve szétszóródók kavargása közepette odalépett a városparancsnokhoz, és azt mondta, hogy igen bánja, de a dolgok ilyenén állása mellett nem tehet mást, mint hogy tisztelettel köszönteti a márkiné asszonyt, s nem telt bele egy óra, és az oroszok egy szálíg elhagyták az erődítményt.

A család azon töprengett, hogy találhatnának rá alkalmat az elkövetkező időben, hogy a grófnak köszönetüket nyilváníthassák, és nagy volt a rémületük, amikor tudomásukra jutott, hogy még aznap, melyen elhagyta az erődöt, egy kisebb összeütközésben halálát lelte. A futár, aki M.-be hozta ezt a hírt, maga szemével látta, amint a grófot halálos lövéssel mellében P.-be szállították, ahol is, amint a futár megbízható híradásból tudta, meghalt abban a pillanatban, amikor a betegszállítók vállukról le akarták emelni. Az ezredes személyesen is elment a postaállomásra, hogy apróra kitudakolja az esetet, és azt kellett hallania, hogy a gróf, mikor a csatában a golyó elérte, így kiáltott volna: „Julietta! Ez a golyó megbosszul!”; majd pedig örökre lezárta ajkát. A márkinét nem lehetett megvigasztalni, amiért elszalasztotta azt a percet, amikor lába elé borulhatott volna. Kemény vádakkal illette önmagát, amiért a grófnak, úgy lehet, talán szerénységből eredő habozását - amellyel halogatta a kastélyban való megjelenését - ki nem egyenlítette azzal, hogy ő ment volna hozzá; sajnálta a boldogtalan hölgyet, névrokonát, akire halála pillanatában gondolt a gróf, sok fáradsággal, de hiába próbálta felkutatni tartózkodási helyét, hogy a szerencsétlen és szívre ható esetről értesítse, s elmúlt néhány hónap, míg ő maga nem gondolt már rá.

A parancsnoki házból ki kellett költözniük, hogy átadhassák az orosz tábornoknak. Kezdetben arra gondoltak, hogy talán az ezredes birtokára mennek, és erre nagy kedve is lett volna a márkinének, de mivel az ezredes nem szerette a vidéki életet, mégis a városban maradtak, csak egy másik házba költöztek, amelyet állandó lakhelyükül rendeztek be. Ezzel minden visszatért a régi kerékvágásba. A márkiné, hosszú szünet után, folytatta gyermekei oktatását ott, ahol abbamaradt, a pihenés óráira pedig elővette festőállványát és könyveit - mindaddig, amíg, bár egyébkor maga volt az egészség, kezdte magát több alkalommal rosszul érezni, úgyhogy hetekig nem mutatkozhatott a társaságban. Émelygés, szédülés, ájulás kerülgette, és nem tudta, mit tartson furcsa állapotáról. Egyik reggel, amikor a teánál ültek, és atyja kiment egy percre, a márkiné magához térve révedezéséből, így szólt anyjához:

- Ha egy asszonytól azt hallanám hogy ugyanazt érzi, amit én most, amikor a csésze fülét megfogtam, akkor azt gondolnám magamban: áldott állapotban van.

Von G.-né azt felelte rá, hogy nem érti. A márkiné erre másodszor is kijelentette, hogy ugyanolyan érzése volt abban a percben, mint hajdanán, amikor második leányát várta. Von G.-né azt felelte, talán bizony Phantásus istenséggel terhes, és nevetett.

- Az apa legalábbis Morpheus lehet, avagy valamelyik álom a kíséretéből - válaszolt a márkiné, ugyancsak tréfásan.

De jött az ezredes, a beszélgetés félbeszakadt, s mivel a márkiné néhány nap múlva újra jobban lett, a téma feledésbe merült.

Nem sokkal ezután, amikor von G. erdőmester, az ezredes fia, épp házuknál tartózkodott, az a különös ijedelem érte őket, hogy az egyik komornyik a szobába lépve, F. grófot jelentette be. - F. gróf...! - kiáltott egyszerre apa és leánya, és mindannyiuknak elállt a szava a meglepetéstől. A komornyik azt mondta, hogy igenis jól látott és jól hallott, és hogy a gróf az előszobában áll, és bebocsátásra várakozik. Az ezredes rögtön ugrott, hogy ajtót nyisson; és sugárzó szépségében, akár egy ifjú isten, csak kissé sápadtan, belépett a gróf. Miután az értetlen csodálkozás első jelenetén túlestek, a gróf a szülők nekiszegezett kérdésére, hogy hisz ő állítólag halott, azt felelte, hogy márpedig él, megilletődött arcát a lányuk felé fordította, és elsőnek azt

kérdezte tőle, hogy érzi magát. A márkiné biztosította róla, hogy igen jól, csak arra kíváncsi, hogy ő hogyan tért vissza az élők sorába. Ő azonban nem tágítva kérdésétől, azzal felelt, hogy a márkiné nem mondott neki igazat, hogy szokatlan bágyadság tükröződik az arcán; s vagy őt csalja meg minden, vagy a márkiné gyengélkedik, beteg. A kedvesség, ahogyan ezt kimondta, jókedvre hangolta a márkinét, úgyhogy azt felelte a grófnak, bágyadságát, ha tetszik, annak a múltó bajnak nyomaként is felfoghatja, amelytől néhány héttel azelőtt szenvedett, de nem fél tőle, hogy valami következménye lesz. Mire a gróf, hirtelen fellobbanó örömmel, azt felelte, hogy ő sem fél! - és megkérdezte a márkinét, hozzámenne-e feleségül. A márkiné nem tudta, mire vélje ezt a hirtelenkedést. Fülön pirulva nézett anyjára, az pedig, szintén zavarban, fiára és annak apjára, miközben a gróf a márkiné elé lépett, megfogta a kezét, mintha meg akarná csókolni, és újra megkérdezte tőle, hogy megértette-e. Az ezredes azt mondta, hogy foglaljon talán helyet, és nyájas előzékenységgel, bár elkomolyodva egy kicsit, odatolt eléje egy széket.

- Igaz is - szólt az ezredesné -, míg csak elő nem adja nekünk, hogy támadt fel abból a sírból, amelybe P.-ben fektették volt, komolyan azt hihetjük, hogy kegyelmed szellem.

A gróf a hölgy kezét lassan elengedte, leült a székre, és azt felelte, hogy a körülmények arra készítetik, fogja rövidre mondandóját, hogy valóban P.-be szállították, mellében halálos lövéssel, hogy jó néhány hónapig nem tudta, életben marad-e, hogy ezenközben a márkiné asszony volt minden gondolata, hogy képtelen szóban kimondani mindazt a gyönyört és kint, ami ebben a képzeményben összefonódott, s végül, hogy amikor felépült, visszatért a hadseregbe, de ott sem lelte nyugtát semmiképp sem, többször is tollat fogott, hogy levelet írjon az ezredes úrnak és a márkinénak, s e módon könnyítsen a szívéen, továbbá hogy futár által küldött írással hirtelen Nápolyba vezényelték, hogy nem tudja, nem rendelik-e onnét tovább Konstantinápolyba, sőt hogy talán Szentpétervárra is vissza kell még mennie, és hogy mind e hosszú időn át nem élhetne tovább úgy, hogy lelkének erős kívánságáról meg ne tudja, mit gondoljon felőle, hogy tovább nem állhatott ellene annak az erőnek, amely arra ösztökélte, hogy M. városán való átutaztában e felé a cél felé is megtegye az első lépéseket, röviden szólva, hő óhajta, hogy a márkiné boldogítaná őt kezével, s alázatosan, nyomatékosan és sürgetve kéri, hogy ez ügyben javára nyilatkozzék. Az ezredes hosszú hallgatás után azt felelte, hogy ez az ajánlat, amennyiben - és ebben nincs oka kételkedni - valóban komoly, igen hízegő rájuk nézve. Leánya azonban férjének, O. márkinak halálakor eltökélte volt, hogy soha nem lép újabb házasságra. Mégis, mivel nem sokkal ezelőtt nagyon is adósa lett a grófnak, nem tartja lehetetlenségnek, hogy ezt az elhatározását a gróf kívánságának irányában megváltoztatja majd, de arra kéri a grófot, adjon haladékat, hogy a márkiné nyugodtan megfontolhassa az ügyet. A gróf kijelentette, hogy bár ez a kedvező beszéd mindenképp növeli reményeit, hogy más körülmények közt boldoggá is tenné, hogy jól tudja, mekkora bárdolatlanság, ha nem éri be ennyivel, hogy azonban sürgető körülményei miatt, amelyekről pontosabb tájékoztatást, bizonyos nyilatkozatot ugyancsak nem adhat, bár kíváncsnak tartaná, hogy a lovak, melyek őt Nápolyba viszik, kocsija előtt állnak, és hogy kérve kéri, ha van valami, ami e házban mellette szól - miközben a márkinéra nézett -, ne engedjék el igenlő válasz nélkül. Az ezredes, kissé megütközve a gróf válaszára, azt felelte, hogy bár a hála, melyet a márkiné őiránta érez, nagy reményekre jogosítja, de nem túlságos nagyokra, mert a márkiné oly lépésre, mely egész élete boldogsága felől határoz, nem szánja el magát a szükséges bölcsesség nélkül. Elengedhetetlen, hogy mielőtt leánya válaszolna, a gróf közelebbi ismeretségével ne szerencséltesse őt. Ezért kéri a grófot, hogy hivatalos útjának végeztével térjen vissza M.-be, és legyen vendégük egy ideig. Hogyha azután a márkiné asszony úgy gondolja, hogy a gróffal boldog lehet, akkor ő is szívesen fogja hallani, ha megadja a grófnak a kívánt feleletet, előbb azonban semmiképpen sem. A gróf erre azt mondta (s közben pír lepte el az arcát), hogy türelmetlen követelésének sorsát egész útján idáig előre látta, hogy az

mégis nagy bánatba és gondba taszítja; hogy kedvezőtlen szerepe helyett, amelybe jelenleg kényszerül, számára is csak előnyösebb lehetne, ha közelebbi ismeretségre jutnának a márkinéval, de hogyha másképp is, mint ezúton, fel lehetne mérni minden jellemvonások legkétségebbjét, jó híreről nyugodt lélekkel kezeskedik ő maga, hogy az egyetlen hitványság, amit életében elkövetett, a világ előtt ismeretlen, ő pedig azon van már, hogy jóvátegye, egy szó mint száz, hogy ő becsületes ember, s szépen kéri, fogadják el azt a kijelentését, miszerint ez a kijelentés igaz. Az ezredes azt felelte - s közben, bár minden irónia nélkül, kicsit elmosolyodott -, hogy mindezt aláírja. Eddig még nem akadt hozzá fogható ifjú emberre, akinek jelleméről ilyen rövid idő alatt ennyi szépet tapasztalhatott volna. Majdhogynem azt hiszi, hogy a jelenleg még fennálló csekély tévovázás végeztéig igen kevés idő is elég volna, mégis amíg a maga és a gróf úr családjával nem tárgyal, nem adhat más feleletet, mint ami már elhangzott. Erre a gróf azt válaszolta, hogy ő független, szülei meghaltak. Nagybátyja pedig K. generális, akinek beleegyezéséről kezeskedik. Hozzáfűzte még, hogy tekintélyes vagyonnak is ura, és kijelentette, hogy nem esnék nehezére Itáliát választania hazájának. Az ezredes udvariasan meghajolt, majd újra kifejtette akarátát, és arra kérte a grófot, hogy hivatalos útja végeztéig függessze fel ezt az ügyet. A gróf kis ideig hallgatott, s közben minden jele kiütözött rajta nagy nyugtalanságának, azután a márkiné anyjához fordult, és azt mondta, ő igazán mindent megtett annak érdekében, hogy ezt a hivatalos utat elkerülje; a vezénylő tábornokot is, nagybátyját, K. tábornokot is olyan határozottan kérte ez ügyben, amennyire csak lehetett, azok azt gondolták, hogy ezzel a küldetéssel felrázhatják búskomorságából, melybe sebesülése után süllyedt, s hogy ő viszont úgy gondolja, épp ezáltal taszították a nyomorúságok legmélyére. Nem tudták, mit feleljenek erre a beszédre. A gróf, miközben homlokát dörzsölte, azzal folytatta, hogy továbbutazását egy napra vagy akár valamivel továbbra is elhalaszthatná, és ha volna egy kevéske remény, hogy vágyakozásának céljához közelebb juthat, megpróbálkoznék vele. Szavai végeztével az ezredesre, a márkinéra és annak anyjára nézett, sorban egymás után. Az ezredes rosszkedvűen nézett maga elé, és nem válaszolt. Az ezredesné így szólt:

- Menjen, gróf úr, menjen Nápolyba, s ha visszatér, szerezzon nekünk örömet kedves társaságával, a többi netán majd csak megoldódik. - A gróf egy szempillantásig még nem mozdult, úgy látszott, azon töpreng, mitévő legyen. Azután felállt, arrébb tolta a széket; mivel reményei - mondta -, melyekkel ebbe a házba lépett, elhamarkodottak voltak, ezt el kell ismerenie, és a család, amit nem is rosszallhat, közelebbi ismeretségét óhajtja, a futárt újabb megbízásért a főhadiszállásra, Z.-be küldi, és kedves ajánlatukat, hogy legyen a ház vendége, néhány hétre örömet elfogadja. Azután még, kezében a székkal, a fal mellett állva hallgatott egy darabig, és az ezredesre nézett. Amaz azt felelte, hogy szívből sajnálná a grófot, hogy ha bajt hozna rá a szenvedély, amely láthatólag oly nagyon lángol benne leánya iránt, de neki magának kell tudnia, mit tegyen, s ha úgy tetszik, küldje el a futárt, és foglalja el a neki szánt szobákat. E szavakra azt láthatták, hogy a gróf elsápad, majd tisztelettudóan kezet csókol az anyának, a többiek felé is meghajol és kimegy.

Amikor a szobából kilépett, nem tudták, mire véljék ezt a jelenetet. Az anya azt mondta, alighanem lehetetlen, hogy a rendelvényt, amivel Nápolyba ment volna, visszaküldje Z.-be, pusztán csak azért, mert M.-en való átutaztában, öt percig tartó beszélgetés során, egy számára teljesen ismeretlen hölgytől nem sikerült a boldogító igent elnyernie. Az erdőmester kijelentette, hogy várfogsággal fizetne ezért a könnyelműségért! - És minden rangjával - fűzte hozzá az ezredes. - De ez a veszély - folytatta - nem áll fenn. Amit a gróf mondott, az csak riasztólövés volt az ostrom során, meggondolja még magát, mielőtt elküldi a futárt. - Az anya, mikor megtudta ezt a veszélyt, aggódni kezdett, hogy a gróf mégiscsak el fogja küldeni a futárt. - Egyetlen pontra törő heves akarata - mondta - könnyen ráviheti. - Unszolva kérte az

erdőmestert, hogy menjen utána nyomban, és tartsa vissza vést hozó cselekedetétől. Az erdőmester azt felelte, hogy ezzel éppen ellenkező hatást érnének el, mert csak megerősítené a grófot abbeli reményében, hogy hadicsele által győzhet. A márkiné is ezen a véleményen volt, de azt is mondta, hogy ha meg sem próbálnak semmit, akkor a gróf egészen biztosan elküldi a futárt, mert inkább szerencsétlenül jár, mint hogy gyengének mutatkozzék. Mindannyian egyetértettek abban, hogy a gróf viselkedése roppant különös, s hogy úgy látszik, a hölgyek szívét, akár a várakat, egyetlen rohammal szokta meghódítani. Ekkor az ezredes megpillantotta a gróf fogatát a kapu előtt. Az egész családot az ablakhoz hívta, majd álmélkodva kérdezte a belépő szolgát, hogy a gróf a házban van-e még. Amaz azt felelte, igen, leveleket ír, és csomagokat lát el pecséttel egy adjutáns társaságában, odalent a cselédházban. Az ezredes lesietett hozzá fiával, rejtve megdöbbenését, s miután a mondott helyen találta, ügyei intézésében, az effélére alkalmatlan asztalok között, megkérdezte, nem óhajtja-e elfoglalni szobáit, s van-e valami egyéb óhajta. A gróf azt felelte, miközben nagy sietve folytatta az írást, hogy köszöni szépen, és hogy hivatalos dolgát mindjárt befejezi; mialatt a levelet pecséttel lezárta, megkérdezte, hány óra van, s miután az irattárcát mindenestül az adjutáns kezébe adta, szerencsés utat kívánt neki. Az ezredes nem hitt a szemének, s mikor az adjutáns kifelé indult, így szólt a grófhöz:

- Gróf úr, ha csak igen fontos oka nincs...

- Okom? A legelőbbre való - vágott a szavába a gróf, kikísérte az adjutánst a kocsizhoz, és kinyitotta neki az ajtót.

- Én ebben az esetben legalább - folytatta az ezredes - a futárt...

- Lehetetlen - vágta rá a gróf, s felsegítette az ülésre az adjutánst. - A futár semmit sem ér Nápolyban nálam nélkül. Gondoltam már erre is. Hajts!

- És bátyja urának levelei? - szólt ki az adjutáns az ablakon.

- Megtalálnak itt - felelt rá a gróf.

- Hajts! - szólt az adjutáns, és tovagördült a kocsin.

Ezután F. gróf az ezredeshez fordult, és azt kérdezte, lenne-e szíves valakit küldeni, aki megmutatja neki a lakosztályát? Neki magának lesz része a megtiszteltetésben, felelt rá az ezredes nagy zavarban, majd hívta embereit s a gróféit, hogy vigyék utánuk a gróf poggyászát, a vendégek számára berendezett lakosztályba vezette, majd közönyös arckifejezéssel ajánlotta magát. A gróf átöltözött, és elindult, hogy jelentkeznek a helybeli kormányzónál, egész nap nem látták a házban, s nem sokkal estebéd előtt tért csak vissza.

A családban közben nagy nyugtalanság uralkodott. Az erdőmester kifejtette, milyen pontosan vágtak a gróf feleletei az ezredes némely kifogására; úgy vélte, hogy magatartása alaposan megfontolt lépésnek látszik, és azt kérdezte, ugyan miféle oka lehet a grófnak erre a lázas leánykérésre. Az ezredes azt mondta, hogy ő egy szót sem ért az egészből, és felszólította a családját, hogy az ő jelenlétében többé ne is beszéljenek róla. Az anya ki-kinézett az ablakon, nem jön-e vissza, nem fogja-e könnyelmű tettét megbánni és jóvátenni. Végül, mikor besötétedett, letelepedett a márkiné mellé, aki szorgalmasan dolgozott egy asztalkánál, és látható módon kerülte a beszédet. Letompított hangon azt kérdezte tőle, mialatt az apa fel-alá járkált a szobában, hogy érti-e s tudja-e, mit jelent mindez. A márkiné azt felelte, atyjára fordítva félénk tekintetét, hogy ha ő elérte volna, hogy a gróf elutazzék Nápolyba, minden rendben lenne.

- Hogy elutazzék! - kiáltotta az ezredes, mert meghallotta. - Tán papot hívtam volna? Vagy le kellett volna fogatnom s fegyveres őrizettel küldenem Nápolyba?

- Nem - felelte a márkiné -, de eleven és meggyőző kifogásokkal el lehet érni a kívánt hatást. - És kicsit bosszús arccal hajolt vissza munkája fölé.

Végre késő este megjelent a gróf. Csak arra vártak, hogy az első néhány udvariassági fordulat után szoba kerüljön a téma, és egyesült erővel megostromolhassák a gróft, hogy vonná vissza vakmerő tettét, ha még lehetséges. De az egész estebéd alatt hiába vártak erre a kedvező pillanatra. A gróf szándékosan kerülve mindent, ami a szót arra fordíthatta volna, az ezredest hadi, az erdészt pedig vadásztörténetekkel szórakoztatta. Mikor a P. környékén vívott csata szoba került, amelyben sebesülését szerezte, az anya, betegségének említésekor sarokba akarván szorítani a gróft, megkérdezte, hogyan ment sora a kis helyen, volt-e ott elég kényelme. Erre a gróf több dolgot elbeszél, ami a márkiné iránt táplált szenvedélyével volt kapcsolatos: hogy ti. a márkiné egész betegsége alatt folyvást ott ült az ágyánál, hogy a sebláz hevében képét egyre felcserélte egy hattyúéval, amelyet kicsi korában látott nagybátyja birtokán, hogy egy emléke ezzel a hattyúval kapcsolatban különösképp megindító, és pedig hogy egyszer megdobálta sárral, de a hattyú szép lassan alámerült, és tisztán emelkedett ki az árból megint, hogy a márkiné mindig tüzes habok közepette jelent meg előtte, s ő azt kiáltotta: „Thinka”, mert így hívták azt a hattyút, de egyetlenegyszer sem sikerült magához édesgetnie, mert csak az úzásban s nyaka hajtogatásában lelte örömét, majd hirtelen azzal folytatta, s arca közben vérpiros színre váltott, hogy a márkinét nagyon szereti, azután tányérjára nézett és elhallgatott. Végül is asztalt kellett bontani, s mivel a gróf az anyával váltott néhány szó után mindjárt meghajolt, és szobájába vonult vissza, a társaság tagjai tanácstalanul álltak, nem tudván, mit is gondoljanak. Az ezredes azon a véleményen volt, hogy engedjék kialakulni a dolgot. A gróf bizonyára rokonaira számít ennél a lépésnél. Infámis lefokozás járna érte különben. Von G.-né azt kérdezte lányától, hogy mint vélekedik a grófról, és hogy nem adhatna-e valami olyas választ neki, amivel elkerülhetnék a szerencsétlenséget. A márkiné így válaszolt:

- Kedves jó anyám! Ez lehetetlen. Sajnálom, hogy hálámat ilyen kemény próbára teszik. De hát elhatároztam, hogy nem lépek még egyszer házasságra; nem akarom a boldogságomat, megfontolás nélkül meg éppen nem, másodszor is kockára tenni.

Az erdőmester megjegyezte, hogy ha ez eltökélt szándéka, hát a grófnak ez a válasz is hasznára lehet, és hogy szinte szükségesnek látszik, hogy valamiféle választ kapjon. Az ezredesné azt felelte rá, hogy mivel ezért az ifjúért oly sok jó tulajdonság beszél, és mivel azt is mondta volt, hogy Itáliában telepedne le, ajánlata az ő véleménye szerint figyelmet s a márkiné elhatározása némi megfontolást érdemelne. Az erdőmester azt kérdezte, miközben leült a márkiné mellé, hogy tetszik-e neki s mennyire a gróf személye. A márkiné kissé elfogódottan azt felelte: - Igen is, meg nem is - és a család többi tagjának véleményére hivatkozott. Az ezredesné így szólt:

- Ha visszatér Nápolyból, s az információk, melyeket addig mindenünnét megkapunk felőle, nem mondanak ellent annak a képnek, amely benned eddig kialakult róla, milyen választ adnál neki, ha ajánlatát megismétli?

- Abban az esetben - felelt rá a márkiné -, én, mivel kívánsága valóban erősnek látszik, kívánságát - szava elakadt, mikor idáig ért, szeme felragyogott - hálám fejében, amellyel tartozom neki, teljesíteném. - Az anya (mert mindig szerette volna, hogy lánya újra férjhez menjen) alig tudta palástolni, mennyire örül ennek a nyilatkozatnak, és nagy gondolkodóba esett, hogy lehetne fölhasználni. Az erdőmester izgalomában felállt helyéről, és azt mondta, ha a márkiné netán arra gondol, hogy a maga idején esetleg a grófnak nyújtja majd a kezét, akkor most rögtön cselekedni kell, hogy a gróf örült tetteinek következményeit megelőzzék. A márkiné anyja éppen így vélekedett, s azt is mondta, hogy ez végtére nem is volna oly

vakmerő cselekedet, hisz megannyi kiválósága mellett, melyekről azon az éjszakán, amikor az erődöt ostrom alá vették az oroszok, mindannyian meggyőződhettek, aligha kell attól tartaniuk, hogy a gróf egyebekben másfélének mutatkoznék. A márkiné ugyancsak nyugtalan arckifejezéssel maga elé nézett a földre.

- Hiszen talán - folytatta az anya, és megfogta lánya kezét - megígérhetnéd neki, hogy, teszem azt, nem lépsz új kapcsolatra senkivel, míg vissza nem tér Nápolyból.

- Ezt az egyet, kedves jó anyám, igazán megígérhetem, csak attól félek, hogy ő majd nem éri be ennyivel, és zavarba hoz minket.

- Az az én gondom! - felelte az anya nagy örömmel, s az ezredesre nézett. - Lorenzo - kérdezte -, mit gondolsz? - és nekikészült, hogy ültéből felálljon. Az ezredes az ablaknál állt, kinézett az utcára, hallott mindent, de egy szót sem szólt. Az erdőmester azt mondta, ő szívesen magára vállalja, hogy ezzel a mindenképp ártalmatlan ígérettel távozásra bírja a grófot.

- Hát csak rajta! - kiáltott fel az apa, s feléjük fordult: - Másodszor is meg kell adnom magamat az oroszoknak.

Erre a márkiné anyja felugrott helyéről, megcsókolta előbb a férjét, azután a lányát, s azt kérdezte - az apa elmosolyodott buzgalmán -, hogyan lehetne erről az újságról azon nyomban értesíteni a grófot. Az erdőmester javaslatára úgy határoztak, hogy kéretik őt, hogyha még nem vetkőzött le, fáradjon le hozzájuk egy percre. Hamarost elfogadja a megtiszteltetést, hogy megjelenhetik körükben, üzente vissza a gróf, de alighogy visszatért a komornyik ezzel a válasszal, már ő maga is, könnyű lábbal, mint hogyha szárnyakra kelt volna az örömtől, belépett az ajtón, és meghatottan térdre hullott a márkiné előtt. Az ezredes szólni akart, de a gróf azt mondta, miközben felállt, hogy eleget tud, kezét csókolt a márkinének és anyjának, megölelte a bátyját, s arra kérte mindnyájukat, hogy segítsenek neki kocsit szerezni az útra. A márkinét megindította a gróf viselkedése, mégis így szólt hozzá:

- Gróf úr, attól tartok, hogy hirtelen reményei túlságosan...

- Nem! Nem! - felelte a gróf. - Semmi sem történt, hogyha az, amit majd megtud rólam, ellentmondana azoknak az érzéseknek, amelyek visszaszólítottak ebbe a szobába. - Erre a szóra az ezredes szívélyesen átölelte a grófot, az erdőmester pedig azonnal felajánlotta neki a maga kocsiját, egy vadászt a postaállomásra szalasztottak, hogy váltott lovakat rendeljen, s a gróf távozása akkora örömmel járt, mint senki másnak az érkezése. Reméli, szólta a gróf, hogy még B.-ben utoléri adjutánsát, onnét pedig majd rövidebb utat választ, nem M.-en keresztül; és Nápolyban mindent megkísérel annak érdekében, hogy a következő megbízást, a konstantinápolyit ne kelljen elfogadnia, sőt, arra az esetre, ha más mód nincsen, azt is elhatározta, hogy beteget jelent; és bizonynyal állította, hogy ha valamely el nem hárítható akadály vissza nem tartja mégis, akkor négy vagy hat hét múltán mindenképpen M.-ben lesz megint. Vadásza ekkor jelentette, hogy befogta a lovakat, és minden készen áll az indulásra. A gróf fogta a kalapját, a márkiné elé lépett, és megragadta a kezét.

- Így hát, Julietta - szólt -, valamennyire mégis megnyugodtam - s kezét kezébe fogta -, bár leghőbb vágyam volt, hogy még mielőtt elutazom, megtarthassuk az esküvőt.

- Az esküvőt? - kiáltották egyszerre mind.

- Az esküvőt - ismételte a gróf, kezét csókolt a márkinének, és azt mondta, mikor amaz azt kérdezte tőle, hogy eszén van-e hát, hogy eljön majd a nap, amikor meg fogja érteni! A családot megint felbosszantotta, de ő mindegyiküktől melegen elbúcsúzott, kérte őket, hogy ne gondoljanak arra, amit utoljára mondott, s elment.

Elszaladt néhány hét, mialatt a család igen vegyes érzésekkel gondolt rá, vajon mi lesz a különös ügy vége. Az ezredes udvarias hangú levelet kapott a gróf nagybátyjától, K. tábornoktól, a gróf maga írt Nápolyból, a róla kapott információk eléggé javára szóltak, tehát az eljegyzést megtörténtnek tekintették, amikor ismét kiújult a márkiné betegsége, erősebben, mint valaha. Érthetetlen elváltozást vett észre alakján. Őszintén tájékoztatta anyját a dologról, és azt mondta, nem tudja, mit gondoljon állapotáról. Az anya e különös és véletlen események hatása alatt aggódni kezdett lánya egészségéért, és azt kívánta tőle, hogy forduljon orvoshoz. A márkiné ellenkezett, remélte, hogy természete majd legyőzi a bajt, és néhány napot erős fájdalmak között töltött, de nem fogadta meg anyja tanácsát, amíg csak egy bizonyos visszatérő, módfelett különös érzés nem keltette benne a legnagyobb nyugtalanságot. Magához hívatott egy orvost, aki apjának bizalmasa volt; mivel anyja épp nem volt odahaza, ő tessékelt a pamlagra, és rövid bevezetés után tréfálkozva tudtára adta, hogy mit gondol állapotáról. Az orvos szúrósan szemébe nézett, még akkor is hallgatott egy darabig, amikor az alaposabb vizsgálatot is befejezte; azután azt mondta, hogy a márkiné asszony ítélete helyes volt. A hölgynek arra a kérdésére, hogy hogyan is érti ezt, az orvos világosabban is kifejtette, és nem tudván elfojtani egy halvány kis mosolyt, azt mondta, hogy a márkiné makkegészséges, nincs szüksége orvosra. Ekkor a márkiné meghúzta a csengő zsinórját, a kilincsre tette a kezét, oldalról szigorúan végigmérte az orvost, és arra kérte, távozzék. Félhangosan, mint aki a másikat nem is tartja méltónak szavára, maga elé mormolta, hogy semmi kedve effajta tárgyról tréfálkozni az orvossal. Az orvos erre megharagudott, és azt felelte, bár sohase lett volna több kedve a tréfálkozásra a márkinénak, mint jelenleg, fogta a botját, kalapját, s habozás nélkül el akart köszönni. A márkiné azt mondta, számítsen rá, hogy ezt a sértést közli atyjával. Az orvos azt felelte erre, hogy amit megállapított, arra bíróság előtt is megesküszik, kinyitotta az ajtót, meghajolt, és el akart menni. Mialatt az orvos felvette a földről egyik kesztyűjét, amit előbb elejtett, azt kérdezte a márkiné: - Hogyan lehetséges ez, doktor úr?

Az orvos azt felelte, hogy úgy gondolja, bizonyára nem szükséges felvilágosítani a márkinét a dolgok végső okáról, ismét meghajolt és elment.

A márkinét minthogyha villám sújtotta volna. Összeszedve erejét, apjához akart menni, de a komolyság, annak a férfinak, aki a sértést okozta, furcsa komolysága minden tagját megbénította. A kerevetre vetette magát, lelke mélyéig hatolt a nyugtalanság. Kétkedve magában, a tovatűnt év minden történést végiggondolta, és amikor ehhez a legutolsóhoz ért, úgy érezte, megbomlott az esze. Végre megjelent anyja, és megdöbbszint kérdésére, hogy miért oly nyugtalan, a márkiné elmondta, amit az orvos az imént kifejtett. Von G.-né az orvost szégyentelen semmirekellőnek nevezte, és megerősítette lányát abbéli elhatározásában, hogy a sértést felfedi atyja előtt. A márkiné erre azt mondta, hogy az orvos igen komolyan beszélt, és hogy úgy látszott, el van szánva rá, hogy az apa színe előtt is megismételje tébolyult kijelentését. Von G.-né megrökönyödve kérdezte lányát, hogy mennyire hisz ilyenén állapotának lehetőségében.

- Inkább hiszem - felelte a márkiné -, hogy megtermékenyülhet a sír, s a holtak öléből élet születhetik!

- Kedves kis különcom, te bolondos nőszemély, akkor hát - szólt az ezredesné, és szorosan magához ölelte - mi nyugtalanít? Ha lelkiismereted tiszta, hogy nyomaszthat bármely orvosi megállapítás, még ha akár egész konzíliumra való orvos mondta volna is ki? Hogy pedig ezé az orvosé tévedésből ered-e vagy gonosz indulatból, nem mindegy az? Illeni mégis úgy illik, hogy szóljunk atyádnak.

- Uramisten! - mondta a márkiné, és szavát görcsös mozdulattal kísérte. - Hogy is lehetne nyugtom? Hiszen ellenem szól ez az érzés, ami belülről jön, és nagyon is ismerős! Hiszen én is azt mondanám arról, aki ugyanazt érzi, ha nem én lennék, hogy úgy van, ahogy érzi!

- Ez szörnyű - mondta az ezredesné.

- Rágalom! Tévedés! - folytatta a márkiné. - Miféle indítók lehet ennek az embernek arra, akit mind a mai napig oly becsesnek hittünk, hogy ilyen vakmerő és alantas módon bántson engem, aki sohasem sértettem meg, aki bizalommal fogadtam, a hála előérzetével. S ő is, mint első szavai mutatták, azzal a tiszta, hamisság nélkül való szándékkal jött hozzám, hogy segítsen rajtam, nem azért, hogy fájdalmat okozzon, a meglevőnél is kegyetlenebbet. Hogyha pedig a választás kényszerénél fogva azt hinném - folytatta, miközben anyja egyre csak őt nézte -, hogy mégis téved, akkor viszont: hogy volna lehetséges, hogy egy orvos, akármilyen közepes tudású is, tévedjen ilyen esetben?

Az ezredesné kicsit élesen így felelt:

- Akkor is, egyik vagy másik igaz kell hogy legyen.

- Igen! Drága jó anyám - válaszolta a márkiné, és arca égett a szégyentől, a sértett méltóság kifejezése tükröződött rajta, kezét csókolt anyjának -, úgy kell lennie! Bár a körülmények oly rendkívüliek, hogy joggal kételkedem benne. Esküszöm, mert valamiképp bizonyítanom kell, hogy lelkiismeretem oly tiszta, akár a gyermekeimé, az öné sem lehet tisztább, tiszteletre mindenképp legméltóbb anyám. De kérem, hívasson hozzám bábát, hogy meggyőződhessen a meglevőről, s akármilyen legyen, megnyugodjam benne.

- Bábát! - kiáltott von G.-né felháborodott hangon. - Tiszta lelkiismeret és bába! - többet nem tudott kimondani.

- Igenis bábát, drága anyám - ismételte a márkiné, s térdre rogyott előtte -, mégpedig azonnal, ha nem akarja, hogy megtévelyodjak.

- Nagyon szívesen - felelte az ezredesné -, csak arra kérem, hogy ne az én házámban feküdjön gyermekágyat.

Azzal felállt, és ki akart menni. A márkiné kitérte a karját és követte, majd végül arcra borult és átfogta a térdét.

- Hogyha feddhetetlen életem - szólt, fájdalmában beszédesre válva -, ha életem, melyet az ön példájára éltem, becsülésére jogot ad, hogyha egy kevés maradék anyai érzület, csak addig, ameddig vétkem nem lesz napnál világosabban nyilvánvaló, szívében mégis értem emelne szót, akkor ne hagyjon magamra ezekben a szörnyű percekben.

- Mi nyugtalanít? - kérdezte az anya. - Semmi más, mint amit az orvos mondott? Semmi más, mint amit magadban érzel?

- Semmi más, anyám - válaszolta a márkiné, s kezét szívére tette.

- Semmi, Julietta? - folytatta az anya. - Gondold meg magad. Ha botlottál is, bár az kimondhatatlanul fájna, ilyesmi megtörténhetik, és végül is megbocsátanám, de ha pusztán csak azért, hogy anyai feddése elöl kitérj, mesét fundálsz ki a világ folyásának megfordulásáról, s Istent káromolva esküt esküre halmozol, hogy elaltasd könnyen hívő lelkemet, az alávaló dolog lenne, és én soha többé nem szívelnék.

- Úgy táruljon elém egykor a megváltás birodalma, ahogy az én lelkem nyitva áll ön előtt, anyám! - kiáltott a márkiné. - Semmit sem hallgattam el.

Utolsó szavai, tele pátosszal, az anyának szívéig hatoltak.

- Uram Istenem! - kiáltott. - Ó, hogy meghatottál, kedves gyermekem! - S felemelte, megcsókolta és szorosan magához ölelte. - Az ég minden szentjére, mitől félsz hát akkor? Gyere, nagyon beteg vagy.

Ágyba akarta fektetni. A márkiné azonban, akinek sűrűn hullott a könnye, azt mondta, hogy nagyon is egészséges, és semmi baja sincs, csak ez a furcsa és megmagyarázhatatlan állapot.

- Állapot! - kiáltotta anyja. - Miféle állapot? Ha a múltadban olyan biztos vagy, mint mondtad, akkor miféle örült félelem ejtett hatalmába? Nem téveszthet-e meg ez a belső érzés, amely még csak homályosan bontakozik?

- Nem! - mondta a márkiné. - Nem tévedek! És hogyha olyan kegyes hozzám, hogy elhívhatja a bábát, akkor meg fogja hallani, hogy igaz ez a szörnyűség, amely megsemmisít.

- Gyere, édes kislányom, gyere - szólt von G.-né, mert attól félt, hogy leánya megzavarodott. - Gyere, fogadj szót, feküdj le. Mit is mondtál, mit mondott az orvos? Hogy lángol az arcod! Hogy reszket minden tagod! Mondd csak, mit is mondott az orvos? - És ezzel maga után húzta a márkinét, kételkedni kezdve most már az egész történet valóságában, amit az előbb hallott tőle. A márkiné így felelt rá:

- Drága anyám, különb mindenkinél - és mosolygott könnyei között -, uralom vagyok érzéseimnek. Az orvos azt mondta nekem, hogy áldott állapotban vagyok. Hívassa el a bábát, s mihelyt a bába azt mondja, hogy nem igaz, újra megnyugszom.

- Jól van hát! - felelt rá az ezredesné, félelmét legyűrve. - Jöjjön azonnal, ha azt akarod, hogy kinevessen, legyen itt tüstént, mondja a szemedbe, hogy álmjáró vagy, és nincsen helyén az eszed. Azzal már csöngetett is, s egy szolgáját elküldte a bábáért.

A márkiné még anyja karjai közt volt, keble nyugtalanul hullámozott, s már meg is jelent az asszony, és az ezredesné közölte vele, miféle rögeszmétől szenved a lánya. A márkiné asszony esküvel állítja, hogy erényes volt, és mégis, ennek ellenére, valami megfoghatatlan belső érzés által megtévesztve, szükségesnek tartja, hogy megvizsgáltassa magát egy tudós asszonnyal. A bába tudakozódott a mondott állapot mibenléte felől, s közben ifjú vérről s a világ csalárd-ságáról beszélt, dolga végeztével pedig úgy mondta, hogy több hasonló esetet ismer, hogy ifjú özvegyek, hasonló helyzetbe kerülve, mind kietlen szigeten éltek, s egyúttal igyekezett megnyugtani a márkinét, azzal biztatta, hogy majd csak előkerül az a derék kalóz, aki éjszakának idején kötött ki ezen a parton. E szavak hallatára a márkiné ájultan esett össze. Az ezredesné, anyai ösztönét nem tudván legyőzni, a bába segítségével életre keltette a lányát. De győzött benne a felháborodás, amint magához tért.

- Julietta! - kiáltotta szörnyű fájdalommal. - Megmondod-e az igazat végre, megmondod-e az apa nevét? - És még ekkor is hajlott volna a békülésre. De mivel a márkiné azt felelte, hogy menten elveszíti a józan eszét, anyja lassan felemelkedett a pamlagról, és így szólt: - Eredj! Eredj! Méltatlan vagy a szeretetemre. Átkozott legyen az az óra, amikor születek! - És kiment a szobából.

A márkiné, aki előtt a napvilág újfent homályosulni kezdett, magához vonta a bábaasszonyt, s egész testében hevesen reszketve a keblére hajtotta fejét. Megtört hangon kérdezte tőle, hogy milyenek is a természet útjai voltaképpen, s hogy lehetséges-e az öntudatlan fogantatás. A bába elmosolyodott, levette róla a kendőt, és azt mondta, hogy a márkiné asszonnyal nem ez történhetett. - Nem, persze - felelt rá a márkiné, ő tudva fogant, csak általánosságban érdeklődik, hogy megeshet-e ez a jelenség a természet rendjében? A bába azt felelte, hogy ez a Szent Szűzön kívül senki asszonyszeméllyel még meg nem esett a földön. A márkiné egyre erősebben remegett. Azt hitte, tüstént szülni fog, görcsös félelemmel kapaszkodott a bábába, s

arra kérte, hogy ne hagyja magára. A bába nyugtatta. Biztosította róla, hogy szülésének ideje még messze van, kioktatta, mi módon lehet ily esetben kitérni a világ rágalmazó szája elől, és úgy vélte, hogy még minden elrendeződhetik. Ezek a vigasztalások úgy hatoltak a szerencsétlen hölgy szívébe, mint a kés, úgyhogy inkább összeszedte minden erejét, azt mondta, hogy már jobban van, s kérte az asszonyt, hagyja magára.

Alighogy a bába kilépett a szobából, a márkiné anyja írását hozták, amely a következőképp szólt: a fennálló tények következtében von G. úr azt kívánja, hogy a márkiné hagyja el a házát. Itt küldi a vagyonára vonatkozó papírokat, és reméli, hogy leánya viszontlátásának kínjától meg fogja kímélni az Úristen. A levél nedves volt a könnyektől, s egyik sarkában egy elmosódott szó állt: „diktálva”. A márkiné szeméből kicsordult a fájdalom. Zokogva szülei tévedésén és az igazságtalanságon, amelyre e kiváló lények vetemedtek, anyja termeibe indult. Úgy mondták, hogy az úrnő az ezredesnél van, atyja lakosztályáig támolygott hát. Mivel az ajtót zárva találta, lerogyott előtte, szívet tépő hangon híva segítségül ártatlanságának tanúsítására minden szenteket. Ott hevert már néhány perce, amikor az ajtón kilépett az erdőmester, és lángvörös arccal azt kérdezte a márkinétől, nem hallotta-e, hogy az ezredes színét sem akarja látni. A márkiné hangosan zokogott, és így kiáltott:

- Édes bátyám! - átvergődött az ajtón a szobába, és így folytatta: - Drága jó atyám! - s kitárta feléje karját. Az ezredes, ahogy meglátta, sarkon fordult, és hálósobájába sietett. Mivel a márkiné oda is követte, rákiáltott: - El innen! - és be akarta csapni az ajtót, de mert amaz hangos sírás és könyörgés közepette megakadályozta ebben, hirtelen engedett, s mikor a lánya belépett hozzá, a szemközti falhoz sietett. A márkiné éppen lábához borult - ő háttal állt hozzá -, és remegve átölelte a térdét, amikor egy pisztoly, melyet az ezredes megragadott, abban a percben, hogy a falról lekapta, magától elsült, és a golyó a mennyezetbe csapódott.

- Uram Teremtőm! - kiáltott a márkiné, holtápadtan felállt, és sietve távozott atyja lakosztályából. - Azonnal fogjanak be - mondta, amikor a maga lakosztályába lépett, holtfáradtan egy székbe ereszkedett, nagy sietve, fölöltöztette gyermekeit, és becsomagolta a holmiját. Épp térde közé fogta a kisebbiket, még egy kendőt kötött rá, s ezután, mivel minden készen volt az indulásra, gyorsan hintóba akart szállni, de ekkor belépett az erdőmester, és azt mondta: atyja azt kívánja, hogy hagyja ott és adja át neki gyermekeit.

- A gyermekeimet? - kérdezte a márkiné s felállt. - Mondd meg embertelen apádnak, hogy idejöhet és lelőhet, de a gyermekeimet nem rabolhatja el! - S az ártatlanság büszke tudatában karjára emelte gyermekeit, a kocsihoz vitte őket - bátyja nem merte feltartóztatni -, s elhajtatott velük.

Ez a magasztos megerőltetés megismertette önmagával, s mintegy a saját tenyerén felemelkedett a mélységek fölé, melyekbe sorsa vetette. Ahogy kiért a szabadba, kezdett lecsendesedni lelkének háborgása, amely az előbb csaknem szétfeszítette keblét, csókolta gyermekeit, drága zsákmányát, s nagy megelégedéssel gondolt arra, mekkora győzelmet aratott tiszta lelkiismerete a bátyja fölött. Értelme, amely elég erős volt ahhoz, hogy különös helyzetében meg ne bomoljon, alárendelte magát a világ hatalmas, szent és kifürkészhetetlen rendjének. Belátta, hogy képtelenség ártatlanságáról meggyőznie családját, megértette, hogy ebbe bele kell nyugodnia, ha belepusztulni nem akar, s alig néhány nap telvén el attól számítva, hogy V.-be érkezett, szívébe a fájdalom helyére az a hős szándék költözött, hogy büszkeségét szegezi szembe a külvilág bántalmaival. Eltökélte, hogy legbelső szentélyébe húzódik vissza, hogy egyedül két gyermekének nevelésével foglalkozik, s anyai szívének teljes melegével viseli majd gondját a harmadiknak, akit Isten ajándékkal ad. Arra készült, hogy néhány hét múlva, mihelyt túl lesz a szülésen, helyreállíttatja kúriáját, mely szép volt, csak hosszú távolléte alatt kissé elhanyagolódott; ült a kerti lugasban, s míg kis főkötőket és

apró lábakra való harisnyát kötött, azon gondolkodott, hogyan rendezhetné el legkényelmesebben a szobáit, melyiket tölti meg könyvvel, s a festőállvány melyikben volna legjobb helyen. S így a márkiné egészen megbarátkozott sorsával, hogy örökre kolostori magányban éljen még azon idő letelte előtt, amikor F. gróf visszatérendő volt Nápolyból. Az ajtónállónak megparancsolta, hogy senki emberfiát be ne engedjen a házba. Csak az az egy gondolat volt elviselhetetlen számára, hogy annak a kis lénynek, akit szüzi tisztán és ártatlanul fogant, s kinek eredete, épp mert titokzatosabb volt, menyeibbnek is tetszett másokénál - hogy az ő nevéhez szégyen tapad majd a polgári társaságban. Egy különös mód ötlött eszébe, hogy megtalálja az apát, olyan, hogy amikor legelőször felmerült benne, rémületében kihullt kezéből a kötés. Hosszú éjszakákon át, melyeket a nyugtalanságtól álmatlanul töltött, forgatgatolgatatta magában az akkor felötlött gondolatot, míg hozzá tudta hajlítani magát annak lelke legmélyét sértő természetéhez. De újra és újra feltámadt benne az ellenkezés, hogy bármiféle kapcsolatra is lépjen azzal az emberrel, aki ilyen alattomosan bánt el vele, és legyen bár a földnek akármelyik sarkán, annak legpiszkosabb, legtöbbet taposott sarából való mindenképpen. De mivel egyre erősödött benne önállóságának érzete, és azt is meggondolta, hogy az ékkő, akármibe foglalják is, értékét megtartja, egyik reggelen, amikor megmozdult a benne sarjadó élet, nekibuzdult, hogy elküldje az M.-i *Intelligencia Lapjára*-nak ama különös újsághirdetést, amely ezen elbeszélés kezdetén olvasható volt.

F. gróf, akit mulaszthatatlan tennivalói Nápolyhoz kötöttek, ezenközben másodszor is írt a márkinénak, és arra kérte, hogy maradjon hű hallgatóságos ígéretéhez, bármi történne is, ami váratlanul érne vagy meghökkentené. És mihelyt sikerrel elháríthatta a második hivatalos megbízatást, a konstantinápolyit, és egyéb körülményei is lehetővé tették, azonnal indult Nápolyból, és csupán néhány nappal ért később M.-be az általa kijelölt időpontnál. Az ezredes zavart arccal fogadta, azt mondta, hogy tennivalói elszólítják a háztól, és az erdőmestert kérte meg, hogy addig is tartsa szóval vendégét. Az erdőmester áthívta a maga szobájába, és néhány kurta üdvözlő szó után azt kérdezte, tud-e már róla, mi történt távolléte alatt az ezredes házában. A gróf egy pillantásnyira elsápadt, majd így felelt: - Nem. - Erre az erdőmester elmondta neki, miféle szégyent hozott a márkiné a családra, s előadta a történeteket, melyekről olvasóink az imént értesültek. A gróf a homlokára csapott.

- Miért is állítottak utamba annyi akadályt! - kiáltott fel magafelejtve. - Ha megtarthattuk volna az esküvőt, elkerülhettük volna mind e boldogtalanságot és szégyent!

Az erdőmester azt kérdezte, s közben tágra meredt szemmel nézett a grófra, oly örült-e vajon, hogy azt kívánja, eskették volna össze ezzel a szégyentelen személlyel? A gróf azt felelte rá, hogy neki a márkiné többet ér, mint az egész világ, amely őt megveti; hogy teljes egészében elhiszi, amit ártatlanságáról mondott, s hogy még azon a napon kimegy V.-be, és megismétli házassági ajánlatát. Azzal fogta a kalapját, elbúcsúzott az erdőmestertől, aki azt gondolta róla, hogy megzavarodott az elméje, s távozott.

Lóra ült, s elvágatott V.-be. Mikor a kapu előtt leszállt nyergéből, s be akart lépni az előcsarnokba, az ajtónálló azt mondta neki, hogy a márkiné asszony senki emberfiával nem ereszkedik szóba. A gróf azt kérdezte, hogy ez az idegenekre vonatkozó rendelkezés vajon a ház barátaira is érvényes-e, mire amaz azt felelte, hogy nem tud semmiféle kivételről, s rögtön utána többféleképp érthető hangsúllyal azt kérdezte, hogy nem F. gróf-e az úr, mire a gróf kutató pillantást vetvén az örré, így felelt: - Nem - s szolgájához fordulva, de úgy, hogy amaz is hallja, úgy nyilatkozott, hogy ezek szerint megszáll a fogadóban, s írásban jelentkezik a márkiné asszonynál. De mihelyt az ajtónálló már nem láthatta, befordult egy sarkon, és végigosont a ház mögött hosszan elnyúló kert fala mentén. Egy kaput nyitva talált, azon belépett a kertbe, végigment ösvényein, s már a hátsó feljáróra lépett volna, mikor egy oldalsó

lugasban megpillantotta a márkiné kedves és titokkal teljes alakját, amint egy kis asztalnál serényen dolgozott. Úgy közelített hozzá, hogy amaz nem láthatta meg előbb, csak amikor már a lugas bejáratánál, három lépés távolságra állt előtte.

- F. gróf! - szólt a márkiné, mikor tekintetét felemelte, és arcát elborította a meglepetés pírja.

A gróf elmosolyodott, kis ideig még ott állt moccanatlanul a lugas bejáratánál, majd annyira mérsékelve heveségét, amennyire szükséges volt ahhoz, hogy el ne riassa őt, melléje ült, s mielőtt a márkiné fontolóra vehette volna, hogy mit tegyen ebben a szokatlan helyzetben, egyik karjával szép csendesen átfogta kedves derekát.

- Honnan, gróf úr, s hogyan lehetséges? - kérdezte a márkiné, és a földre sütötte szemét.

A gróf így felelt:

- M.-ből - és óvatosan magához szorította -, s egy hátsó ajtón át, amit nyitva találtam. Hittem, hogy számíthatok bocsánatára, és beléptem.

- Hát nem mondták önnek M.-ben? - kérdezte a márkiné, s még ekkor sem mozdult egy tagja sem a gróf karjai közt.

- Mindent megmondtak, szeretett asszonyom - felelt rá a gróf -, de ártatlanságáról meggyőződve...

- Hogyhogy - kiáltott fel a márkiné, és felállt s kibontakozott karjából -, és ön mégis idejött?!

- A világ ellenére - folytatta a gróf - s családja ellenére és még e kedves jelenségnek ellenére is - és hevesen megcsókolta a keblén.

- Menjen innen! - kiáltott a márkiné.

- Olyannyira meggyőződve - szólt a gróf -, mintha csak mindentudó volnék, Julietta, mint hogyha benned lakna a lelkem.

A márkiné így kiáltott:

- Hagyjon!

- Azért jöttem - mondta a gróf, s nem engedte el -, hogy megismételjem ajánlatomat, s az üdvözültek boldogságára jussak az ön keze által, hogyha meghallgat.

- Azonnal hagyjon magamra! - kiáltotta a márkiné. - Parancsolom! - Ezzel erővel kiszakította magát öleléséből, és elfutott.

- Szerelmem! Te feddhetetlen! - suttogta a gróf, miközben felállt. - Csak egyetlen... - követte a márkinét.

- Hallgasson! - kiáltott a hölgy, elfordult és kitért előre.

- Csak egyetlen, titokban elsuttogott... - szólt a gróf, és utánacapott sima karjának, mely azonban kisiklott kezéből.

- Semmit sem akarok hallani - válaszolta a márkiné, s erősen mellbe lökve a grófot, eltávolította magától, felsietett a kocsifeljárón, és eltűnt a szeme elől.

Feleúton volt már a gróf is, hogy, ha akármilyen áron is, elérje meghallgattatását, mikor is az ajtó bevágódott előtte, s retesze sebesen, zavart sietséggel helyére kattant léptei előtt. Pillanatnyi zavarában, míg nem tudta, hogy ily körülmények között mitévő legyen, csak állt, és arra gondolt, hogy oldalt egy ablakon, mely nyitva állt, be kellene másznia, s addig hajszoznia célját, míg el nem éri, de bármilyen nehezére esett is mindenféleképpen, hogy visszaforduljon,

ezúttal a kénytelenség, úgy látszott, ráveszi, s keserves haragban önmaga ellen, amiért a márkinét kiengedte karjából, csendben visszament a feljárón s ki a kertből, hogy a lovait megkeresse. Érezte, hogy az a kíséret, hogy keblére hajolva valljon neki igazat, végképpen csődöt mondott, s levélen törve a fejét, melynek megírására ily módon rákényszerült, lépésben poroszkált vissza M.-be. Este, mikor a legsötétebb hangulatban megjelent a vacsoránál, az erdőmesterbe ütközött, s az nyomban azt kérdezte tőle, jó szerencsével járt-e V.-ben. A gróf kurtán így felelt rá:

- Nem! - és nagy kedve lett volna arra, hogy lerázza egy keserű megjegyzéssel, de hogy mégis kellőképpen udvarias maradjon, kis idő múlva hozzáfűzte: arra határozta magát, hogy írásban fogja megkérni a márkinét, s ezzel ügye hamarosan rendeződik. Az erdész azt mondta, hogy igen sajnálja a grófot, amiért a szenvedély, mely a márkinéhez vonja, feldúlta józan értelmét. Neki mindenesetre kötelessége megmondani, a márkiné már azon van, hogy valaki mást válasszon, csengetett a legfrissebb lapokért, s kezébe nyomta azt az újságot, amelyben a márkinénak gyermeke apjához intézett felhívása állott. A gróf szeme végigszaladt az íráson, s arcát előntötte a pír. Váltakozó érzések cikáztak át rajta. Az erdőmester azt kérdezte, nem gondolja-e, hogy jelentkezni fog az a személy, akit a márkiné keres.

- Minden bizonnyal - válaszolt a gróf, míg lelke fogva maradván az íráson, mohón itta magába annak értelmét. Összehajtogatta az újságlapot, egy pillanatra az ablakhoz lépett, s így szólt: - Hát jól van. Most hát tudom, mit tegyek. - Visszafordult az erdész felé, udvariasan megkérdezte, hogy mikor látja újra, azután elbúcsúzott tőle, és sorsában megnyugodva távozott.

Közben az ezredes házában izgatott jelenetek zajlottak le. Az ezredesné módfelett el volt keseredve férje gáttalan heveségén s a maga gyengeségén, hogy leányának kegyetlen kitagadásakor leigázhatták. Amikor az ezredes hálószobájában eldördült a lövés, és lánya kirohant onnan, ő ájultan esett össze. Igaz, hamarost magához tért akkor, a parancsnok csak annyit mondott, igen sajnálja, hogy hiába volt az ijedelme, s az asztalra dobta az üres pisztolyt. Azután amikor a gyermekek visszatartásáról volt szó, az ezredesné csak annyit mert mondani, azt is szerényen, hogy efféle követelésre nincsen joguk: halk és szívre ható hangon szólva a rohamról, amelyen épp átesett, azt kérte, hogy kerüljék otthonukban a heveskedést, de az ezredes így szólt - s az erdőmesterhez fordult - haragban forrva: - Menj! És hozd ide őket! - Mikor a gróf második levele megérkezett, az volt az ezredes parancsa, hogy vigyék ki V.-be a márkinéhez, amaz pedig, amint a futártól utóbb megtudták, félretette a levelet, s azt mondta, jól van. Az ezredesné, mivel a történetek nagy része - főképpen pedig az, hogy a márkiné mi okból hajlandó újabb, számára közömbös frigyre lépni - homályos volt, hasztalan igyekezett a szót erre a körülményre terelni. Az ezredes minden alkalommal szinte parancsoló hangon kérte hallgatását, s egyszer azt mondta, mialatt az utolsó arcképet is leakasztotta a falról, ami a márkinétől ott maradt, hogy eszéből ki fogja törölni a rá való emlékezést, és hogy neki nincs többé lánya. Ezután jelent meg az újságban a márkiné szokatlan hirdetése. Az ezredesné, akit ez nagyon mehökkentett, kezében az újsággal, amelyet az ezredestől kapott, annak szobájába ment - munka közben találta az egyik asztal mellett -, és megkérdezte, hogy most aztán mit gondol az ügyről. A parancsnok így felelt, miközben folytatta az írást:

- Ó, hiszen ártatlan.

- Hogyhogy? - kérdezte az ezredesné álmélkodva. - Hogyhogy ártatlan?

- Álmában történt - szólt az ezredes, s fel sem nézett közben.

- Álmában - felelt rá von G.-né - megeshetik ilyen szörnyűség?

- Bolond lány! - kiáltotta az ezredes, egymásra csúsztotta asztalán a papírokat, és kiment.

A legközelebbi újságos napon, mikor még a reggelinél ültek, s az újság nedves volt a nyomdafestéktől, az ezredesné a következő válasziratot olvasta: „Hogyha O. márkiné f. hó 3-án délelőtt 11 órakor méltóztatnék megjelenni atyjának, von G. úrnak házában, ott lába elé borulna az, akit keres.” Az ezredesnének elállt a lélegzete, mielőtt a feléig juthatott volna ennek a példátlan újsághírnek, végigfuttatta rajta a szemét, majd az újságot az ezredes kezébe adta. Az ezredes háromszor is végigolvasta, mint aki nem hisz a szemének.

- Lorenzo, az ég szerelmére, mondd - kiáltotta az ezredesné -, mire véled ezt?!

- Ó, a szégyentelen! - felelt rá felállván az ezredes. - Az álszent képmutató! Szorozd meg a szuka szemérmertlenségét a róka tízszeres alattomoságával, még mindig nem ér fel az övével! Mily szép az arca! S a szeme! Egy kerubé nem lehet tisztább!

Jajgatott, sopánkodott, és nem tudott lecsillapodni.

- De hát mi a csodát akar elérni - kérdezte az ezredesné -, hogyha ez valóban csel lenne?

- Hogy mit? Alávaló csalását, azt akarja törvényesíteni erővel - felelt rá az ezredes. - Betéve tudják már mind a ketten a mesét, ő is, a párja is, amit harmadikán reggel tizenegykor fel akarnak tálni. Édes kislányom, kell majd mondanom, ezt nem tudtam, ki gondolhatta volna, bocsáss meg nekem, fogadd áldásomat, és szeress megint. De golyót abba, aki harmadikán délelőtt küszöbömön belép! Vagy jobb lenne talán a szolgálkkal kidobatni a házból.

Von G.-né, miután újra végigolvasta az újságszöveget, azt mondta, hogy ha két felfoghatatlan dolog közül egyben hinnie kell, akkor inkább hiszi, hogy a sors játszik itt soha nem látott játékot, mint azt, hogy egyébként oly feddhetetlen lánya ily alantasságra lenne képes. De mielőtt befejezhette volna, az ezredes felkiáltott:

- Légy szíves, hallgass! - s indult kifelé a szobából. - Gyűlölöm hallani is.

Néhány nap múltán az ezredes az újságcikkkel kapcsolatban levelet kapott a márkinétól, amelyben az, mivel megvonatott tőle a kegy, hogy az ezredes házába léphessen, tiszteletteljes és megható mondatokban arra kérte, hogy legyen szíves azt az embert, aki harmadikán reggel jelentkezik náluk, kiküldeni őhöz V.-be. Az ezredesné épp jelen volt, amikor az ezredes kézhez kapta a levelet, s mivel leolvasta arcáról, hogy érzésében megingott, mert hiszen mi lehet a márkiné indítéka, hogyha láthatóan a legkevésbé sem számít atyja bocsánatára? - s e tény által hirtelen vakmerővé válva, előhozakodott egy tervvel, amelyet kétségtől hullámzó lelkében már régóta hordozott. Azt mondta, miközben az ezredes kifejezéstelen arccal bámulta a papirost, hogy támadt egy ötlete. Megengedné-e neki, hogy egy vagy két napra kikocsizzon V.-be? Tudja a módját, hogy a márkinét - ha azt az embert, aki az újságban úgy válaszolt neki, mint ismeretlen, csakugyan ismerné - olyan helyzetbe hozza, melyben szíve minden bizonnal elárulja majd magát, akkor is, ha a legördögösebb csaló lenne. Az ezredes erre azzal felelt, miközben a levelet heves mozdulattal kettétépte: ugye tudja, hogy semmi dolga nem lehet a lánnyal, s megtiltja neki, hogy bármiféle közösködést kezdjen vele. Másik borítékba rakta a levéldarabokat, ráírta a márkiné címét, és visszaadta a futárnak, aki hozta, válaszul. Az ezredesné, mivel igen felindult magában ezen a csökönyös önfejlésén, amely minden tisztázást teljességgel lehetetlenné tett, úgy határozott, hogy férje akarata ellenére is megvalósítja tervét. Magához hívatta az ezredes egyik vadászát, s a rákövetkező reggel, amikor férje még aludt, kihajtatott vele V.-be. Mikor a kúria bejáratához érkezett, az ajtónálló azt mondta neki, hogy a márkiné asszonyhoz senki sem mehet be. Von G.-né azt felelte, hogy értesült lányának erről az intézkedéséről, de csak menjen be, és jelentse von G. ezredesnének. Az őt felelte, hogy ennek semmi haszna nem lenne, mivelhogy a márkiné nem áll szóba senki emberfiával. Von G.-né erre kijelentette, hogy ővele szólni fog, mert ő az édesanyja, s hogy az őt ne tétovázzon tovább, hanem tegye a dolgát. És alighogy az őt e szinte hasztalan kísérlet

céljából a házba lépett, már ki is lépett az ajtón a márkiné, az egyik kapuhoz sietett, s odakint földre borult az ezredesné kocsija előtt. Von G.-né vadásza támogatásával kiszállott a kocsiból, s felsegítette a földről a márkinét, nem minden megilletődés nélkül. A márkiné, érzelmeitől elragadtatva, anyja kezére hajolt, és heves könnyhullatás közepette alázatosan bevezette a házba.

- Drága jó anyám! - szólt a márkiné, miután anyját letessékelt a pamlagra, és könnyeit törülgetve elébe állt. - Micsoda véletlen szerencsének köszönhetem drága jövetelét?

Miközben lányát meghitten átkarolta, von G.-né azt felelte, hogy mondanivalója csak annyi: azért jött, hogy bocsánatát kérje a ridegségért, amely kiűzte atyja házából.

- Bocsánatomat? - vágott szavába a márkiné, s meg akarta csókolni a kezét. De az ezredesné, a kézcsókot elhárítva, így fűzte tovább szavát:

- Mert a legújabb nyilvánosan megjelent válasz apádat is, engem is meggyőzött ártatlanságodról; de nemcsak ennyi történt, hanem, ezt is közlendő vagyok, a tegnapi napon örömteli meglepetésünkre megjelent nálunk ő maga.

- Meg? Kicsoda? - kérdezte a márkiné, s anyja mellé ült. - Miféle „ő” jelent meg? - és minden arcvonását kíváncsiság ajzotta.

- Ő - válaszolta von G.-né -, annak a válasziratnak a szerzője, ő személy szerint, akinek hívásod szólt.

- Akkor hát - szólalt meg a márkiné zakatoló szívvel -, ki az? Újra kérdem: kicsoda?

- Ezt az egyet - felelte von G.-né - szeretném, ha kitalálnád. Gondold el, tegnap, amikor a teánál ültünk, és épp azt a furcsa újsághírt olvastuk, kétségbeesetten hadonászva berontott hozzánk egy ember, legjobb ismerőseink egyike, s előbb apádnak, azután mindjárt nekem, lábunk elé borult. Mi, nem tudván, hogy mit gondoljunk róla, szólásra kértük. Erre a következőket mondta: nincs nyugta lelkiismeretének zaklatásától, ő az a nyomorult, aki a márkinét rászedte, tudnia kell ítéletét, melyet vétke hoz fejére, és hogyha bosszú kívántatik, ő íme itt van, rendelkezésére áll a márkinénak.

- De, ki, ki, ki? - szólt erre a márkiné.

- Amint mondtam - folytatta von G.-né -, egy jól nevelt fiatalember, akit semmiképp sem mertünk volna meggyanúsítani ezzel az aljassággal. Azonban, ne ijedj meg, lányom, tudnod kell, hogy alacsony sorból való, és egyetlen olyan igénynek sem felel meg, melyeket egyébként a te férjeddal szemben lehetne támasztani.

- Mindegy, feddhetetlen anyám - szólt a márkiné -, egészen mégsem lehet érdemtelen, ha előbb az önök lába elé borult, mielőtt hozzám jött volna. De ki az? Ki? Csak annyit mondjon: ki az?

- Nohát - válaszolt az anya -, Leopardo, a vadász, akit a minap Tirolból visszahívott apád, levél útján, s akit, talán észrevetted már, magammal is hoztam, hogy bemutassam mint vőlegényedet.

- Leopardo, a vadász! - szólt a márkiné, és kétségbeesése jeléül homlokára szorította a kezét.

- Mitől vagy megrémülve? - kérdezte az ezredesné. - Van okod kételkedni benne?

- De hát hogy történhetett? Hol? Mikor? - kérdezte a márkiné nagy zavarban.

- Ezt az egyet csak neked fogja megvallani - felelt rá amaz. - A szégyen és a szerelem, így mondta, lehetetlenné teszi, hogy bárki másnak bevallja, mint neked. De hogyha kinyitjuk az előszobaajtót, amely mögött dobogó szívvel várakozik, majd meglátod te magad, hogyan fogod kicsalni titkát, mert én addig kimegyek.

- Istenem! Atyám! - kiáltott a márkiné. - Egyszer déli hőségben elaludtam, és mikor felébredtem, őt láttam meg pamlagomtól távozóban - és szégyentől kigyulladó arcát eltakarta kis kezével. E szavakra anyja letérdelt előtte.

- Ó, lányom! - kiáltott. - Te feddhetetlen! - és karját köréje fonta. - Ó, én érdemtelen! - és lánya ölébe temette arcát.

A márkiné megdöbbenően azt kérdezte:

- Mi történt önnel, anyám?

- Mert gondold csak el - folytatta amaz -, aki tisztább vagy az angyaloknál, hogy mindabban, amit mondtam, egy csepp való sincs, hogy romlott lelkem nem tudott hinni akkora ártatlanságban, amely körülöttem fénylik, s hogy erre az alantas cselre volt szükségem ahhoz, hogy elhihessem.

- Drága jó anyám! - kiáltott a márkiné, és boldog meghatottság töltötte el, lehajolt hozzá, és fel akarta segíteni. De anyja így válaszolt:

- Nem, addig nem kelek fel lábadtól, míg meg nem mondod, hogy viseletem alacsony voltát, te fenséges, te égi, megbocsáthatod-e?

- Megbocsátom önnek, anyám!... Kérem, álljon fel - szólt a márkiné -, kérve kérem!

- Hallottad - mondta von G.-né -, tudni akarom, hogy szerethetsz-e még, tisztelhetsz-e még őszintén, úgy, mint azelőtt?

- Imádott anyám! - szólt a márkiné, és ő is letérdelt melléje. - Egy percre sem szállt el szívemből a hála és a tisztelet. Ki is lehetne irántam bizalommal ily példátlan körülmények között? Mennyire örülök, hogy ártatlanságomról meggyőződhetett!

- Nos hát - felelt von G.-né, mialatt lánya feltámogatta -, akkor a tenyeremen foglak hordani, drága gyermekem. Nálam fekszel majd gyermekágyat, és úgy foglak ápolni, hogy ha történetesen egy ifjú herceget várnék tőled, akkor sem lehetnék hozzád nagyobb szeretettel és tisztelettel. Nem tágitok mellőled, míg élek. Ellene állok az egész világnak, és nem akarok a te szégyenednél nagyobb tisztességet, csak szíved hajoljon megint felém, és ne gondold többé a szívtelenségre, amellyel kitaszítottalak.

A márkiné végtelen kedveskedéssel és könyörgéssel igyekezett vigasztalására, de sötét este lett, s az óra az éjfél is elűtötte, mire igyekezete sikerrel járt. A rákövetkező napon, mikor az idős hölgy hevülete, amely éjszakára erős lázat is okozott, valamennyire lecsendesedett, anya, lánya és az unokák, akár valami diadalmenetben, úgy hajtottak vissza M.-be. Jókedvük volt a hazaúton, Leopardón, a vadászon élcelődtek, aki a bakon ült előttük, az ezredesné azt mondta, jól látja ő, hogy a lánya elpirul, valahányszor a vadász széles hátára esik tekintete. A márkiné egy kis felindulással, mely félig sóhaj volt, félig mosolygás, így válaszolt:

- Meglátjuk, ki áll majd élénk harmadikán, délelőtt tizenegykor!

De azután, minél inkább közeledett M. városa, annál komolyabbra hangolódott a kedvük, a sorsuk felől határozó találkozás előérzetében, amely még rájuk várt. Von G.-né - idejében gondoskodván arról, hogy terveiből semmi se derüljön ki -, amikor a ház elé érve kiszálltak

hintójukból, lányát visszavezette régi lakosztályába, azt mondta, helyezkedjék el kényelmesen, ő mindjárt visszatér hozzá, és nagy csendesén kiment. Egy óra múltán tért vissza, arca égett izgalmában.

- Ó, a Tamás - szólt titkos meglepődéssel -, ez a hitetlen Tamás! Egy teljes óra hosszat kellett beszélnem, míg meggyőzhettem. De most sír.

- Kicsoda? - kérdezte a márkiné.

- Hát ő - felelte anyja. - Ki más sírna, mint akinek oka van rá?

- Csak nem atyám? - szólt a márkiné.

- De ő. Akár a gyerek - válaszolta anyja -, nevettem volna, ha nem lett volna nekem is könnyel tele a szemem, amint ajtaján kivettem a lábam.

- Énmiattam? - kérdezte felálltában a márkiné. - És én itt...

- Innét nem mozdulsz! - mondotta von G.-né. - Miért mondta tollba azt a levelet? Ő jöjjön hozzád, ha engem valaha is látni akar még.

- Drága jó anyám! - könyörgött a márkiné.

- Nincs pardon! - vágott szavába az ezredesné. - Miért fogott pisztolyt?

- Mégis arra kérem...

- Nem szabad - válaszolta von G.-né, és visszanyomta lányát a székre. - Ha pedig ide nem jön még ma este, holnap elutazom veled.

A márkiné azt mondta, hogy kegyetlenül és igazságtalanul jár el vele, anyja azonban így felelt:

- Csillapodj le - mert közeledni hallott valakit messziről, zokogva -, jön!

- Honnét? - kérdezte a márkiné, s fülelt. - Valaki az ajtó előtt, jaj, ez a hangos...?

- Minden bizonnyal - válaszolta von G.-né. - Azt akarja, hogy mi nyissunk ajtót.

- Engedjen ki! - kiáltotta a márkiné, s erőszakkal felállt a székről.

De az ezredesné azt mondta: - Ha szeretsz, Julietta, akkor a helyeden maradsz - s még abban a pillanatban, zsebkendőjét arca elé tartva, belépett az ezredes. Az anya, hátat fordítva neki, lánya elé állott.

- Drága jó atyám! - szólt a márkiné, s kitárta karját az ezredes felé.

- Nem mozdulsz innét - szólt von G.-né -, hallod!

Az ezredes csak állt és sírt.

- Bocsánatot kell tőled kérnie - folytatta von G.-né. - Miért olyan hirtelen! És miért oly makacs! Szeretem apádat, de téged is szeretlek, tisztelem őt, de téged is tisztellek. És hogyha választani kell köztetek, te vagy a feddhetetlenebb, és én veled maradok.

Az ezredes valósággal összegörbödött, és úgy sírt, hogy visszhangzottak tőle a falak.

- Édes Istenem! - kiáltott a márkiné, hirtelen engedett anyjának, és elővette zsebkendőjét, mert most neki is eleredt a könnye.

Von G.-né így folytatta:

- Csak nem tud szólni! - és oldalvást kitért az ezredes előtt.

Erre a márkiné felállt, átölelte az ezredest, és arra kérte, hogy nyugodjon meg. Hevesen sírt ő maga is. Megkérdezte, hogy nem ülne-e le, le akarta ültetni egy karszékbe, odatolt hozzá egy karszékot, hogy üljön arra, de az apja nem felelt, és nem is lehetett kimozdítani helyéből; le sem ült, csak állt, fejét mélyen lehajtva, és sírt. A márkiné, apját támogatva álltában, félig anyja felé fordulva, azt mondta, attól fél, hogy apja megbetegszik: anyja, mivel az ezredes valóságos bűnbánattal viselkedett, úgy látszott, nem ragaszkodik már annyira a korábbi feltételhez. Mikor azonban az ezredes, leánya kéréseire, mégis leült egy székre, s a márkiné véget nem érő kedveskedés közt lábához borult, ismét az anya szólalt meg, azt mondta, helyesen van így, legalább végre megokosodik, azután magukra hagyta őket, kiment.

Ahogy kiért, letörölte a könnyeit, és arra gondolt, hogy vajon a heves megrázkódtatás, amit férjének okozott, nem árthatott-e mégis meg neki, és nem lenne-e tanácsos orvost hívatni? Mindent megfőzött és előkészített, ami erősítőt és nyugtatót csak fel tudott hajtani a konyhában, megvetette és bemelegítette férje ágát, hogy azonnal lefektethesse, ha kéz a kézben lányával megjelenik, majd, mivel még mindig nem jött, pedig ő már az asztalt is megterítette vacsorára, von G.-né a márkiné ajtajához lopakodott, hogy valamit meghalljon abból, ami odabenn történik. Halk, szüntelen suttogást hallott, mikor fülét óvatosan az ajtóhoz illesztette, amely suttogás, ahogy kivehette, a márkinétól származott, s ahogy a kulcslyukon keresztül láthatta, apja ölében is ült valóban, ami még soha életében nem fordult elő. Erre azután kinyitotta az ajtót, meglátta lányát és szíve csordultig telt örömmel: a márkiné feje hátrahanyatlott, szeme szorosan lezárult, apja ölében ült, amaz pedig a karosszékben hosszú, meleg, szomjas csókokkal illette - tágra nyílt szeme tele fénylő könnyel - leánya ajkát, mint egy szerelmes férfi. A lány nem szólt, apja sem szólt egy szót sem, csak ült, és úgy hajolt föléje, mint élete első szerelme fölé, száját szájához igazította és csókolta. Az anya az üdvözlések seregében érezte magát; láthatatlan lévén, ahogy férje széke mögött állt, előbb nem akarta felzavarni az égi béke gyönyörét, amely visszaszállt otthonára. Végül mégis odament férjéhez, s épp amikor az, szóval ki nem mondható boldogsággal telve, ajkával és ujjával újra lánya ajka körül játszott, a széken áthajolva oldalról arcába nézett. Az ezredes, amint őt meglátta, újra lehajtotta fejét, és mondani akart valamit, de az anya azt mondta:

- Ó, micsoda képet vágasz! - és helyrecsókolta az arcát, s az általános meghatottságnak tréfával végét vette. Vacsorához hívta őket - úgy mentek, mint a jegyesek -, oda is vezette őket, s ott aztán az ezredes derűs volt ugyan, de olykor feltört belőle a zokogás, keveset szólt, keveset evett, nézte a tányérját, és lánya kezével játszott.

Megvirradván a másik nap, most már az volt a kérdés, hogy ki is lesz az, aki délelőtt tizenegykor eléjük fog állni, mert másnap következett a rettegett harmadika. A márkiné apja, anyja és a bátyja is, aki békülékenyen megérkezett, arra szavaztak, hogy ha az illető személye csak valamennyire is elviselhető, legyen meg az esküvő; s hogy tegyenek meg mindent a márkiné sorsának boldogításáért, ami csak megtehető. Ha azonban az illető olyan körülmények között volna, hogy azok, még akkor is, ha netán sok kedvezménnyel lennének segítségére, túlságosan alatta maradnának a márkinénak, erre az esetre a szülők ellene voltak a házasságnak; úgy határoztak, hogy lányukat maguknál tartják, mint előbb, a gyermeket pedig örökbe fogadják. A márkiné viszont, úgy látszott, inkább arra hajlik, hogy adott szavához - hacsak nem egészen elvetemült az illető - mindenképpen hű maradjon, hogy legyen apja a gyermekének, bármilyen áron is. Estefelé az ezredesné azt kérdezte, hogyan kellene a vendéget fogadni. A parancsnok azt felelte, az volna a legillendőbb, hogy tizenegykor hagyják magára a márkinét. A márkiné viszont mindenképp azt szerette volna, hogy szülei mindketten ott legyenek, és a bátyja is, mert semminemű titka nem lehet azzal az emberrel. Azt is mondta, hogy őneki magának is ez lehet a kívánsága, válaszából ítélve; az, hogy az ezredes házában akar találkozni a márkinéval, legalábbis így lehet érteni, oly körülmény, amely, bevallja, igen

kedvező színben tüntette fel előtte magát a választ. Az anya felismerte, milyen fonák szerepe lenne apának és bátyának ebben a helyzetben, s arra kérte leányát, egyezzen bele, hogy a férfiak távol maradjanak, ő viszont teljesíti kérését, és ott lesz az illető fogadásakor. Lánya kicsit eltűnődött, majd pedig elfogadta a javaslatot. Azután, a feszült várakozásban múltó éjszaka letelvény, elérkezett a félelmetes harmadikai délelőtt. Mire tizenegyet ütött az óra, a hölgyek ünnepélyesen, mintegy eljegyzésre öltözve ültek a fogadószobában: szívük úgy dobogott, hogy hallani lehetett volna, ha egy percre elcsitul a mindennapi lárma. Még zengett az óra a tizenegyedik ütéstől, mikor belépett Leopardo, a vadász, akit a márkiné apja Tirolból hazahívatott. A két asszony elsápadt, amikor meglátták.

- F. gróf kocsija - szólalt meg a vadász - a kapu elé állt, és a gróf tisztelettel jelenteti magát.

- F. gróf! - kiáltották egyszerre mindketten határtalan megdöbbenéssel. A márkiné így kiáltott:

- Zárják be az ajtókat! Számára nem vagyunk itthon! - s indult, hogy a szobaajtót a maga kezével reteszelve be, a vadászt, aki ebben akadályozta, ki akarta tuszkolni az ajtón, de akkor, már a gróf, ugyanabban az egyenruhában és fegyverzetben, ugyanazokkal a rendjelekkel, amelyeket az erőd meghódításakor viselt, belépett. A márkiné majd a föld alá süllyedt zavarában, fel akart kapni egy kendőt, amit a széken felejtett, s átszaladni a szomszédos szobába, von G.-né azonban elkapta a kezét, és így kiáltott:

- Julietta! - s elakadt a szava, csaknem elfulladván feltörő gondolatai közt. Szemét mozdulatlan a grófra szegezve ismételte: - Julietta, kérlek! - s magához vonta lányát. - Kit vártunk voltaképpen?

A márkiné hirtelen megfordult, s így szólt:

- Hogy kit? Csak nem? - s mint a villám, szikrázott a tekintete, amit a grófra vetett, míg arcát halálos sápadtság borította el. A gróf fél térdre ereszkedett előtte, jobb kezét szívére tette, fejét kissé lehajtotta, így térdelt, arca piros volt, mint a tűz, maga elé nézett a földre, és hallgatott.

- Ki mást vártunk - kiáltott az ezredesné fojtott hangon -, hogyha nem őt, mi süketek, vakok?

A márkiné mereven állt a helyén, és így szólt:

- Anyám, odavan a józan eszem!

- Bolond - válaszolta az anya, magához vonta, s a fülébe suttogott valamit. A márkiné két kezével eltakarta az arcát, és a pamlagra hanyatlott. - Boldogtalan! - folytatta az anyja. - Mi bajod? Mi történt olyasmi, amire nem voltál felkészülve?

A gróf az ezredesné mellett maradt, még mindig fél térdén, s arcához emelte ruhája szegélyét.

- Kedves! Jóságos! Tiszteletre méltó! - suttogta, s arcán végiggördült egy könnycsepp. Az ezredesné így szólt:

- Állion fel, gróf uram, álljon hát fel! Őt vigasztalja meg, akkor mind megbékélünk, és meg lesz bocsátva, el lesz feledve minden.

A gróf felállt. Sírt. Megint térdre ereszkedett a márkiné előtt, megfogta a kezét, óvatosan, mintha aranyból volna, és foltot hagyna rajta a maga kezének párája. De a márkiné így szólt:

- Menjen! Menjen! Menjen! - és felállt. - Valaki gonoszra számítottam, de nem magára az... ördögre! - Kinyitotta, s közben úgy kerülte meg a grófot, mint egy pestisest, a szoba ajtaját, és így kiáltott: - Hívják ide az ezredes urat!

- Julietta! - kiáltott az ezredesné ámulatlan. A márkiné gyilkos szenvedéllyel tekintett hol a grófra, hol anyjára, keble zihált, arca tűzben égett: fúria nem nézhet nála zordabbul. Belépett az ezredes és az erdőmester.

- Ennek az embernek, apám - szólt a márkiné, amikor azok még a küszöböt sem lépték át -, nem lehetek a felesége! - Egy szenteltvíz-tartóba nyúlt, mely a hátsó ajtóra volt felerősítve, anyját, apját, bátyját egyetlen széles lendülettel meghintette, azután eltűnt.

Az ezredes, akit ez a különös jelenet ugyancsak meglepett, megkérdezte, mi történt, s elsápadt, amint ebben a sorsdöntő pillanatban F. grófot pillantotta meg a fogadószobában. Az ezredesné kézen fogta a grófot, és így szólt:

- Ne kérdezz, ez az ifjú szívből bánja mindazt, ami történt: add áldásodat, add: akkor minden szerencsésre fordul.

A gróf megsemmisülten állt. Az ezredes vállára tette a kezét, szemhéja remegett, ajka krétafehér volt.

- Távozzék az ég átka erről a förről, azt kívánom - szólt hangosan. - Mikor szándékozik házasodni?

- Holnap - felelte a gróf helyett az anya, mert az egy szót sem tudott kinyögni -, holnap vagy ma, ahogyan akarod; a gróf úrnak... oly sok tisztos igyekezetet mutatott rá, hogy balvégzetű tettét jóvátegye... bizonyára a legkorábbi óra a legkedvesebb.

- Akkor hát legyen szerencsém önt holnap tizenegykor az Ágoston-rendiek templomában viszontlátni! - mondta az ezredes, meghajolt feléje, nejét, fiát magához szólította, hogy mind együtt a márkiné szobájába menjenek, s a grófot faképnél hagyta.

Hiába faggatták a márkinét különös magaviseletének oka felől; heves lázzal feküdt az ágyban, esküvőről hallani sem akart, s kérte, hogy hagyják magára. Arra a kérdésre, hogy miért változtatta meg hirtelen elhatározását, hogy miért gyűlöletesebb szemében a gróf bárki másnál, tágra meredt szemmel nézett apjára, de nem felelt. Az ezredesné ekkor így szólt: elfelejtette-e vajon, hogy anya - mire a márkiné azt felelte, hogy ebben az esetben kénytelen előbb gondolni magával, mint a gyermekkel, s újfent megerősítette, tanúságra híva minden szenteket s angyalokat, hogy nem megy férjhez. Az apa, látván, hogy nyilvánvaló módon túlfeszített idegállapotban van, csak annyit mondott, hogy adott szavát pedig meg kell tartania, kiment a márkiné szobájából, s szükséges tanácsot tartván a gróffal, mindent előkészített az esküvőre. A házassági szerződésben, amelyet az ezredes eléje terjesztett, a gróf lemondott minden jogról, amely mint hitvest illeti, és vállalt minden kötelességet, amit majd ráhárítanak. A gróf könnyeitől nedvesen és aláírásával ellátva küldte vissza az írást.

Másnap reggel, amikor az ezredes ezt az írást a márkiné kezébe adta, a kedélyek lecsillapodtak. Végigolvasta - ágyában ült még - többször is, összehajtogatta, szétnyitotta és újra elolvasta, s ennek utána kijelentette, hogy tizenegy órára ott lesz az Ágoston-rendiek templomában. Felkelt, némán felöltözött, s amikor a harang megkondult, családotul felszállt a hintóra, és elhajtatott.

Csak a templom kapujában engedtetett meg a grófnak, hogy csatlakozzék hozzájuk. A márkiné egész szertartás alatt az oltárképre meresztette a szemét, egy véletlen pillantás sem jutott osztályrészül annak a férfiúnak, akivel gyűrűt cserélt. A gróf az esküvő végeztével a karját nyújtotta neki, mihelyt azonban kiértek a templomból, a grófné búcsúzólag meghajolt előtte; az ezredes megkérdezte, lehet-e része a megtiszteltetésben, hogy leánya lakosztályában időnként viszontláthatja, a gróf valamit dadogott válaszképpen, amit senki sem értett. Kalapot emelt a társaság előtt, s eltűnt. Lakást bérelt M.-ben, ahol is néhány hónapot töltött, s ezalatt

egyetlenegyszer át nem lépte az ezredes házának küszöbét. Csupán gyengéd, tisztos és mindenképpen példás viseletének, melyet a család iránt tanúsított, ahányszor csak valahol összeakadt velük, csupán ennek köszönhetette, hogy amikor a grófné egy kisfiúnak adott életet, meghívták a keresztelőre. A grófné díszes takarókkal borítva ült ágyán, s csak egy pillanatig nézett a grófra, amikor az az ajtón belépett, és távolról nagy tisztelettel üdvözölte. Az ajándékok közé, amelyekkel a vendégek az újszülöttet fogadták, két papirost tett a bölcsőbe, amelyek közül az egyik, amint távozása után láthatták, húszezer rubeles adomány volt az újszülöttnak, a másik pedig a gróf végrendelete, amely arra az esetre, ha meghal, minden javának örökösévé a gyermek anyját tette. Ettől a naptól fogva, von G.-né kezdeményezésére, többször is meghívták, ajtajuk nyitva állt előtte, s alig múlt el este, hogy meg ne jelent volna náluk. Mivel érzése azt mondta, hogy a világ rendjének esendő voltaért megbocsátottak neki, újra hozzáfogott, hogy meghódítsa feleségét, a grófnét, s egy év leteltével el is nyerte másodszori „igen”-jét, és másodszoros lakodalmat ültek, vidámabbat az elsőnél, s ez ünnep végeztével az egész család V.-be költözött. Egész sor kicsi orosz következett az elsőre ezután; s amikor egyszer, egy boldog órán, a gróf megkérdezte feleségét, hogy azon a rettentő harmadikán, mikor pedig fel volt készülve akárki gonosztevőre, miért menekült előle, akár az ördög elől, a grófné hirtelen átölelte, és így felelt: nem nézte volna ördögnek akkor, hogyha első megjelenésekor nem látta volna angyalnak.

Kohlhaas Mihály

A tizenhatodik század dereka táján élt a Havel partján egy Kohlhaas Mihály nevű lócsiszár, egy tanítónak a fia, aki a maga korában a legderekabb s egyúttal a legszörnyűbb emberek közé tartozott. Erre a rendkívüli férfiúra élete harmincadik évéig akár úgy nézhetett volna az ember, mint a jó állampolgár mintaképére. Gazdasága volt egy faluban, amely még most is az ő nevét viseli, s itt nyugton éledgett mesterségéből; a gyermekeket, akikkel felesége megajándékozta, istenfélelemben nevelte szorgalomra és tisztességre; egy sem akadt szomszédai között, aki ne élvezte volna jótékonyosságát vagy igazságszeretetét, egyszóval, a világnak áldania kellett volna emlékezetét, ha egyik erénye el nem hatalmasodik fölötte. Jogérzete azonban rablónvá és gyilkossá tette.

Egyszer egy falka fiatal lóval - csupa jól táplált és ragyogó állat volt - külső országba kocogott, s éppen azon tűnődött, hogyan gyümölcsöztesse a hasznát, amelyre a vásárokon számított - részint jó gazda módjára majd újabb hasznát hajtó vállalkozásokba fekteti, részint pedig a jelen élvezésére is fordítja -, amikor az Elbához ért, és szász területen, egy pompás lovagvár mellett egy sorompót talált, amelyet soha még ezen az úton nem látott. Minthogy éppen szakadt az eső, tüstént megállott a lovakkal, s a vámőrért kiáltott, aki bosszús képpel hamarosan ki is pillantott az ablakból. A lócsiszár felszólította, hogy tegye szabaddá az utat.

- Micsoda új módi ez itt? - kérdezte, mikor a vámos jókora idő múltán kilépett a házból.

- Földesúri kiváltság - felelte ez, miközben kinyitotta a sorompót -, a tronkai Vencel úrfi kapta.

- Igazán? - szólt Kohlhaas. - Vencelnek hívják az úrfit? - És megnézte a kastélyt, mely csillogó ormokkal nézett a mezőre. - Az öregúr meghalt?

- Megütötte a guta - felelte a vámos, miközben a sorompó rúdját a magasba engedte.

- Hm! Kár érte! - mondta Kohlhaas. - Derék öregúr volt, öröme tellett az emberek jövésében-menésében, ahol csak tehetett, támogatta az árusok csereberéjét, és egyszer töltést rakatott, mert az egyik kancám kinn, ahol az út a faluba visz, lábát törte. No, mit fizetek? - kérdezte, s a szélben lobogó köpenye alól fáradtságosan előhalászta a garasokat, amelyeket a vámőr kért tőle. - Bizony, öreg - tette még hozzá, mikor ez morogni kezdett, hogy „gyorsan! gyorsan!”, s a rossz időt szidta. - Ha ez a fa ott maradt volna az erdőben, nekem is jobb lett volna, meg nektek is - s ezzel odaadta neki a pénzt, és el akarta indítani a lovát. Hanem alig ért a sorompó alá, mikor egy hang csendült fel mögötte a toronyból: - Álljon meg az a lókereskedő! - és látta, hogy a várnagy becsap egy ablakot, és lesiet hozzá.

- No, mi újság? - kérdezte Kohlhaas csak úgy magában, és megállott a lovakkal. A várnagy, miközben összegombolt még egy mellényt terjedelmes pocakján, odament, és rézsút állva a viharos esőnek, a passzus felől érdeklődött.

- A passzus? - kérdezte Kohlhaas. Kissé meghökkenve azt felelte, hogy passzusa, tudomása szerint, nincs; de mondják csak el neki, miféle istencsudája is az, tán véletlenül mégiscsak akad nála. A várnagy, miközben úgy oldalvást ránézett, kijelentette, hogy tartományi engedély nélkül egyetlen lócsiszárt sem engednek át a lovakkal a határon. A lócsiszár bizonygatta, hogy ő, mióta él, már tizenhétszer ment át a határon afféle írás nélkül, jól ismeri mindazokat a tartományúri rendelkezéseket, amelyek foglalkozására vonatkoznak, itt nyilvánvalóan tévedés lesz, ez okból kéri, gondolják meg a dolgot, s ne tartóztassák itt tovább haszontalanul, hiszen ma még messzire kell jutnia. De a várnagy azt felelte, hogy tizennyolcadjára bizony itt át nem

csúszik, a rendelet épp ezért jelent meg újabban, és hogy vagy kiváltja itt mindjárt a passzust, vagy visszamegy oda, ahonnan jött. A lócsiszár, akit kezdett ez a törvénytelen zsarolás elkeseríteni, némi gondolkodás után leszállott a lóról, rábízta egy szolgára, és azt mondta, hogy magával a tronkai ifiúrral szeretne szót váltani ebben a dologban. Föl is ment a várba, a várnagy követte, s közben zsugori pénzharácsolókról s ezeknek hasznos megcsapolásáról dörögött, s egymást méregetve mindketten beléptek a terembe. Történetesen az úrfi éppen poharazott néhány vidám cimborájával, s valami jó tréfán épp akkor véget nem érő hahota harsant fel közöttük, mikor Kohlhaas közelebb lépett, hogy előadja panaszát. Az úrfi megkérdezte, mit akar, a lovagok, amint az idegen férfit megpillantották, elhallgattak, de alighogy Kohlhaas belefogott a lovakra vonatkozó keresetébe, az egész társaság kiáltozni kezdett: - Lovak? Hol vannak? - s odarohantak az ablakokhoz, hogy szemügyre vegyék őket. Mikor a csillogó falkát megpillantották, az úrfi javaslatára csak úgy repültek lefelé az udvarba, az eső már elállt, várnagy, tisztartó, szolgák mind odagyűltek köréjük, s az állatokat mustrálták. Az egyik a csillagos homlokú fakót dicsérte, a másiknak a pej tetszett, a harmadik a fekete-sárga foltos derest simogatta, s mindnyájan megegyeztek abban, hogy olyanok ezek a lovak, akár a szarvasok, s hogy különbeket nem tenyésztenek az egész országban. Kohlhaas derűsen válaszolta, hogy a lovak nem különbek azoknál a lovagoknál, akik majd megülik őket, és vásárt ajánlott az uraknak. Az úrfi, akit a hatalmas, sárga mén módfelett izgatott, megkérdezte az árát, a tisztartó azt javasolta neki, hogy egy pár feketét vegyen, ezeket, minthogy lónak híjával voltak, a gazdaságban szeretne volna használni, de mikor a lócsiszár nyilatkozott az ár felől, a lovagok fölöttébb drágállották, és az úrfi azt mondta, hogy üljön lóra, és keresse meg Artúr király asztaltársaságát, ha a lovak árát ilyen magasra tartja.

Kohlhaas, aki látta, hogy a várnagy és a tisztartó beszédes pillantásokat vetnek a feketére, s közben összesúgnak, valami homályos előérzettől hajtva mindenképpen azon volt, hogy szabaduljon a lovaktól. Az úrfihoz fordult:

- Uram, hat hónappal ezelőtt vettem a feketéket huszonöt aranyért: adj értük harmincat, s tied a két állat.

Két lovag, aki az úrfi mellett állott, világosan úgy nyilatkozott, hogy a lovak megérnek annyit, de az úrfi csak a fakóért volt hajlandó pénzt adni, a feketékért nem, s már indulni készült. Kohlhaas erre azt mondta, talán majd legközelebb csinál vele vásárt, ha megint erre jár a lovaival. Ajánlotta magát, s megragadta lova kengyelét, hogy nyeregbe szálljon, és útnak induljon. Ebben a pillanatban kilépett a csoportból a várnagy.

- Hallottad - szólt -, hogy passzus nélkül nem mehetsz tovább?

Kohlhaas megfordult, és megkérdezte az úrfit, rendjén való-e igazában ez az akadémikuskodás, amely tönkreteszi egész foglalkozását? Az úrfi már csak távozóban válaszolt, s arcán látszott a zavar:

- Úgy bizony, Kohlhaas, a passzust ki kell váltanod. Beszélj a várnaggyal, és menj utadra.

Kohlhaas biztosította róla, hogy esze ágában sincs megkerülni a rendelkezéseket, amelyek a lovak kiszállításával kapcsolatban netán fennállanak. Megígérte, hogy Drezdán átvonultában a jegyzői hivatalban megváltja a passzust, s kérte, hogy most az egyszer még, minthogy erről a követelményről sejtelve sem volt, engedjék útjára.

- Nos - szólt az úrfi, minthogy a vihar nekizúdult, és átsziszegett aszott tagjain -, hadd fusson az éhenkórásza. Gyertek - szólt oda a lovagoknak, aztán megfordult, és megindult a vár felé.

A várnagy most az úrfihoz fordult, és azt mondta, hogy a lócsiszárnak legalábbis valami zálogot kéne otthagynia, annak biztosítékaul, hogy valóban kiváltja a passzust. Az úrfi újra megállott a várkapuban. Kohlhaas megkérdezte, hogy pénzben vagy valami egyébben milyen értéket hagyjon itt a passzus miatt zálogban. A sáfár szakállába dörögve azt felelte, hogy otthagynak a feketéket.

- Mindenesetre - mondta a várnagy -, ez a legcélrányosabb: ha kiváltotta a passzust, viheti őket akármikor.

Kohlhaas megütődött ezen az orcátlan követelésen, s azt mondta az úrfinak, aki ujjasa lebernyegeit dideregve tartotta maga elé, hogy hiszen ő a feketéket el akarja adni. Az úrfi azonban, minthogy éppen ebben a pillanatban egy szélroham jókora esőt vert át a kapun, véget akart vetni a dolognak, és odakiáltott:

- Ha nem akarja itthagyni a lovakat, hajítsátok vissza a sorompón! - s azzal elment.

A lócsiszár világosan látta, hogy itt engednie kell az erőszaknak, s úgy határozott, hogy teljesíti a követelést, hisz egyebet nem is tehetett; kifogta a feketéket, s egy istállóba vezette őket, amelyet a várnagy mutatott neki. Egy szolgát otthagyt az állatok mellett, pénzt adott neki, és figyelmeztette, hogy visszatéréig gondosan ügyeljen rájuk, azután a falka maradékával folytatta útját Lipcse felé, mivel az ottani vásárra iparkodott. De közben elfogta a bizonytalanság, hogy nem jelent-e meg valami ilyes parancs Szászországban a nekilendülő lótenyésztés érdekében.

Drezdában, ahol az egyik külvárosban háza volt néhány istállóval, mert innen szokta intézni üzleteit az ország kisebb piacain, tüstént, ahogy megérkezett, felment a jegyzői hivatalba, s ott a tanácsosoktól, akiknek egyikével-másikával ismerős volt, megtudta, amit egyébként már első sejtelve is sugott neki, hogy tudniillik az egész passzushistória - mese. Kohlhaas, akinek kívánságára a lehangolt tanácsosok írást adtak a történetek aplotalanságáról, mosolygott a ványadt várúrfi tréfás ötletén, noha nemigen értette, mi az ördögöt akarhatott vele; aztán a magával hozott lófalkát néhány hét alatt megelégedésére eladta, és visszatért Tronkenburgba, anélkül, hogy más, keserű érzés is nyomta volna, mint az, amelyet a világ nehéz sorsa általánosságban keltett benne. A várnagy, akinek fölmutatta az írást, ezúttal semmit sem szólt a dologról, s a lócsiszárnak arra a kérdésére, hogy most aztán visszakapja-e a lovakat, annyit mondott: lemehet, és elviheti őket. Kohlhaasnak azonban, mikor keresztülment az udvaron, azt a kellemetlen hírt kellett tudomásul vennie, hogy szolgáját, mint mondták, illetlen magaviselete miatt, néhány napra rá, hogy otthagya Tronkenburgban, elagyabugyálták és elkergették. Megkérdezte azt a fiút, aki a hírt hozta, hogy mit követelt el voltaképpen a szolga, s ki viselt ezalatt gondot a lovakra, de erre a fiú azt felelte, hogy nem tudja, s aztán a lócsiszárnak, akinek a szívét már rossz sejtelmek szorongatták, kinyitotta az istállót, amelyben a lovak álltak.

Mekkora volt azonban Kohlhaas elképedése, mikor két jóltáplált feketéje helyett egy pár kiaszott, elgyötört gebét pillantott meg; a két ló csupa csont volt, s akár holmi fogasokra, mindenfélét rájuk lehetett volna aggatni. Sörényük és szőrük áplotatlanul és gondozatlanul gubancosodott össze, maga a nyomorúság ez az állatok világában! Kohlhaas, akire a lovak gyöngye mozdulással odavihogtak, módfelett felháborodott, s megkérdezte, mi történt a lovaival. A fiú, aki mellette állott, azt válaszolta, hogy nem esett azoknak semmi bajuk, az abrakot is rendesen megkapták, de minthogy éppen aratás volt, és igásállatban éppenséggel nem bővelkedtek, egy kicsit a feketéket is használták a földeken. Kohlhaas elátkozta ezt a gyalázatos és alattomban kifőzött erőszakosságot, mindazáltal, tehetetlensége érzetében, elharapta dühét, s minthogy egyebet nem is tehetett, azon iparkodott, hogy a lovakkal együtt

mielőbb otthagyja ezt a rablófészket, amikor a várnagy, akit a szóváltás csalt oda, előtte termett, és megkérdezte, mi történik itt.

- Hogy mi történik? - válaszolta Kohlhaas. - Ki adott engedélyt a tronkai várúrfinak és az embereinek, hogy a nála hagyott feketéimet mezei munkára fogják? - Megkérdezte azt is, emberséges eljárás-e ez, majd vesszősuhintással próbálta mozdulásra bírni a kimerült gebéket, s mutatta a várnagynak, hogy meg se moccannak.

A várnagy egy ideig dacosan nézte Kohlhaast, azután megszólalt:

- Nézd csak a goromba disznót! Nemhogy hálát adna a pimasz az Istennek, hogy a gebéi még egyáltalán élnek! - Megkérdezte: ugyan kinek kellett volna gondoznia az állatokat, mikor a szolga megugrott. S nem volt-e helyes, ha a lovak a földeken leszolgálták az abrakot, amit kaptak? Azzal fejezte be, hogy itt ne sokat teketóriázzon, mert különben odafütyenti a kutyákat, s azok majd rendet teremtenek az udvarban.

A lócsiszárnak nagyot dobbant a szíve. Már-már azon volt, hogy odacsapja a sárba a potrohos mihasznát, és megtapossa rezes pofáját. De aranymérleghez hasonló jogérzete még ingadozott; énjének legbelső ítélőszéke előtt még nem volt bizonyos benne, vajon ellenfele valóban bűnös-e: lenyelte a gyalázkodást, a lovakhoz lépett, s miközben a körülményeket csöndben mérlegelve, rendbe szedte sörényüket, lefogott hangon megkérdezte: voltaképpen milyen vétségért távolították el szolgáját a várból? A várnagy azt válaszolta:

- Mert a fickó dacoskodott az udvarban! Mert berzenkedett a szükséges istállócsere ellen, s azt kívánta, hogy két nemesúrfi, aki idejött Tronkenburgba, az ő gebéi miatt az országúton éjszakáztassa a lovait.

Kohlhaas odaadta volna a lovak árát, ha most a keze ügyében lett volna az a szolga, és vallomását egybevetette volna ennek a szájas várnagynak a vádjaival. Még mindig ott állott, s a feketék gubancait szálazgatta, és azon töprengett, mi is a teendő ebben a helyzetben, mikor a szín hirtelen megváltozott, és a tronkai Vencel úrfi egy csapat lovaggal, szolgálával és kutyával a várudvarra ugratott; éppen a nyúlhajszából jött. Arra a kérdésre, hogy mi történt, a várnagy rögtön beszélni kezdett, s mialatt egyfelől a kutyák, megpillantva az idegent, pokoli csaholásba kezdtek ellene, másfelől a lovagok hallgatást parancsoltak nekik, a leghitványabb torzítással előadta, hogy micsoda ribilliót csap itt ez a lókereskedő, csak azért, mert a lovait egy kicsit használták. Gúnyos kacagással mondotta, hogy a lócsiszár nem hajlandó a lovakat a magáénak elismerni. Kohlhaas felkiáltott:

- Ezek nem az én lovaim, nemzetes uram! Ezek nem azok a lovak, amelyek harminc aranyforintot értek! Adják vissza az én jól táplált és egészséges lovaimat!

A várúrfi egy pillanatra elsápadt, leszállott a lováról, és így szólt:

- Ha nem akarja visszavenni a lovait, hagyja itt őket! Gyere, Günther! - kiáltott föl. - János! Gyertek! - s közben leverte a port a nadrágjáról. - Hozzatok bort! - kiáltotta még, mikor a lovagokkal már ott állott az ajtóban, s azzal bement a házba.

Kohlhaas kijelentette, hogy inkább hívhatja a sintért, s a lovakat kiviteti a sintértelepre, mintsem hogy ilyen állapotban elvigye őket kohlhaasenbrücki istállójába. Rájuk se hederítve otthagyta a gebéket a poros álláson, felpattant pejőjára, s bizonykodva, hogy tudni fogja a módját, miképp érvényesítse jogait, ellovagolt.

Már a drezdai úton vágatott, mikor eszébe jutott a szolgálja.

A szolgára gondolt, és a vádra, amelyet a várban emeltek ellene. Lépésben ment csak tovább, de még ezer lépést se tett, megfordította lovát, és elkanyarodott Kohlhaasenbrück felé, hogy

előzetesen meghallgassa a szolgát, amint az így okos és igazságos eljárásnak tetszett. Mert egy helyes, a világ esendő mivoltával már ismerős érzés az elszenvedett sérelem mellett is hajlamossá tette arra, hogy ha a szolga, mint azt a várnagy állította, egyben-másban valóban hibázott, elviselje a lovak elvesztését, mint igazságos következményt. Egy éppily jeles érzése viszont azt mondta neki - s ez az érzés egyre mélyebb és mélyebb gyökeret eresztett benne, abban a mértékben, ahogy továbblovagolt, s mindenütt ahol csak megszállott, azokról a jogtalanságokról hallott, amelyeket a tronkai várban napról napra elkövetnek az utasokkal szemben -, ha az egész ügy, aminthogy minden jel arra vall, csak kitervelt merénylet, akkor kötelessége minden erejével elégtételt szerezni az elszenvedett sérelemért, s kötelessége megteremteni a biztonságot a jövőre nézve polgártársainak.

Mihelyt megérkezett Kohlhaasenbrückbe, és megölelte hűséges hitvesét, Lisbethet, és megcsókolta gyermekeit, akik boldogan sűrögtek a térde körül, tüstént Herse számadó felől kérdezősködött: hallottak-e valamit felőle? Lisbeth így felelt:

- Jaj, drága Mihályom, ez a Herse! Képzeld csak, vagy két hete betámít ide az a szerencsétlen agyba-főbe verve, de úgy, hogy lélegezni is alig lélegzett. Ágyba fektetjük, ott csak úgy hánnya a vért, s mikor újra meg újra faggatjuk, olyan históriát hallunk tőle, amely egyikünknek se fér a fejébe. Hogy te otthagytad Tronkenburgban a lovakkal, amelyeket nem engedtek át a határon, azután a leggyalázatosabb bánásmóddal rászorították, hogy hagyja el a várat, s hogy teljességgel lehetetlen volt magával hoznia a lovakat.

- Úgy - mondta Kohlhaas, miközben letette köpenyét. - Aztán talpra állt megint?

- Hát úgy félig-meddig - felelte az asszony -, még mindig köpi a vért. Rögtön el akartam küldeni egy szolgát Tronkenburgba, s addig is, amíg oda megérkezel, gondoztatni a lovakat. Ez a Herse mindig tisztességes embernek mutatkozott, s olyan hűséges volt hozzánk, mint senki más, hát nemigen volt ok kételkedni az előadásában, amelyet annyi jel is támogatott, s olyasmire gondolni, hogy valami más módon adott túl a lovakon. De ő erősködött, hogy senkit fel ne biztassak, hogy abban a rablófészekben mutatkozzék, s mondjak le az állatokról, hacsak embert nem akarok áldozni értük.

- Még most is az ágyat nyomja? - kérdezte Kohlhaas, kibontva a nyakbavalóját.

- Pár nap óta - felelte az asszony - már megint mászkál az udvaron. Szóval látni fogod - folytatta -, hogy nem légből kapott dolog az egész, s hogy ez is azok közül a gazságok közül való, amelyeket a tronkenburgiak mostanság nem áttallanak elkövetni az idegenekkel szemben.

- Előbb meg kell vizsgálnom a dolgot - válaszolta Kohlhaas. - Lisbethem, hídd csak ide Hersét, ha fenn van! - Ezekkel a szavakkal leült a karosszékre; s a háziasszony, aki nagyon örült az ura higgadtságának, kiment, és hívta a szolgát.

- Mit műveltél Tronkenburgban? - kérdezte Kohlhaas, mikor Lisbeth a szolgálával a szobába lépett. - Nem vagyok veled valami túlságosan megelégedve.

A szolga, akinek sápadt arcán e szavakra vörös folt gyulladt ki, egy ideig hallgatott.

- Igazad van, uram - válaszolta aztán - mert azt a kénes fonalat, amelyet Isten rendeléséből magammal hordtam, hogy lángba borítsam azt a rablófészeket, amelyből kivertek, bevettem az Elba vizébe, mikor gyereknyöszörgést hallottam a várból, s azt gondoltam: hamvassza el a mennykő, én nem teszem!

Kohlhaas megütődve szólt:

- De hát mivel adtál rá okot, hogy kikergessenek a tronkai várból?

Herse így felelt:

- Egy rossz tréfával, uram - és fölszárogatta a verítéket a homlokáról. - De hát ami megtörtént, azon már nem lehet változtatni. Nem akartam engedni, hogy a lovakat tönkretegyék a mezei munkában, s azt mondtam, még fiatalok, s még nem voltak hámban.

Kohlhaas, rejteni próbálván zavarát, azt válaszolta, hogy Herse ebben nem mondott egészen igazat, mert kora tavasszal egy keveset volt már szerszám a lovakon.

- Hát ha éppen szükségben voltak, s gyorsan be kellett hordani a termést, itt-ott készségesebbnek mutakozhattál volna a várban, ahol valamiképpen mégiscsak vendég voltál.

- Meg is tettem én azt - szólta Herse. - Sötéten pislogtak ott rám, hát gondoltam, bele csak nem pusztulnak a feketék. Harmadnap délelőtt befogtam őket, és behordtam három fuvar életet.

Kohlhaasnak nagyot dobbant a szíve. Földre sütötte szemét, úgy felelt:

- Ezt nekem nem mondták, Herse!

Herse bizonykodott, hogy márpedig így van.

- Csak abban voltam barátságtalan - mondta -, hogy a lovakat rögtön a déli abrakolás után nem engedtem újra igába fogni, s a várnagynak meg a sáfárnak, mikor azt javallották, hogy cserébe fogadjak el ingyen abrakot, a pénzt meg, amit gazdám abrakra hagyott ott, vágjam zsebre, azt feleltem: majd megkapnák tőlem a magukét, csak... azzal megfordultam, s eljöttem.

- Ezért az udvariatlanságért - mondta Kohlhaas - csak nem kergettek el a tronkai várból?

- Isten ments! - kiáltott fel a szolga. - Egy pokoli gaztett volt az oka! Este két lovag érkezett a tronkai várba, azoknak a lovát bevitték az istállóba, az én lovaimat meg odakötötték az istálló ajtajához. S mikor a feketéket kivettem a várnagy kezéből, aki odakvartélyozta őket, s megkérdeztem, most aztán hol maradjanak az állatok, hát egy disznóólat mutatott nekem, amelyet lécből-deszkából eszkábáltak össze a várfal mellett.

- Azt akarod mondani - szakította félbe Kohlhaas -, hogy olyan rossz alkalmatosság volt az lovak számára, hogy jobban hasonlított disznóóllhoz, mint istállóhoz?

- Disznóól volt az, uram - felelte Herse -, valóságos és igazi disznóól, amelyben ki-be szaladgáltak a disznók, s fel se tudtam benne egyenesedni.

- Talán nem volt egyéb hely a feketék számára - felelte Kohlhaas -, a lovagok paripái mégiscsak fontosabbak voltak.

- A hely - válaszolta a szolga, miközben a hangja kissé elhalkult -, a hely szűkös volt. Összesen hét lovag tartózkodott a várban. Kegyelmed egy kicsit összébb szorította volna a lovakat. Azt mondtam, megpróbálok istállót bérelni a faluban, de a várnagy azt felelte, szem előtt kell tartani a lovakat, s valahogy eszembe ne jusson kivinni őket az udvarról.

- Hm! - mondta Kohlhaas. - Erre mit feleltél?

- Minthogy a sáfár azt mondta, hogy a két vendég éppen csak meghál, s másnap reggel továbblovagol, bevittem a lovakat a disznóóllba. De másnap nem történt semmi, harmadnap reggel meg az hallatszott, hogy az urak még néhány hétig ott tanyáznak a várban.

- Végül is, Herse, nem volt olyan keserves az a disznóól, mint amilyennek láttad, amikor először bekukkantottál - mondta Kohlhaas.

- Ez igaz - válaszolta amaz. - Mikor egy kicsit kisöpörtem, túrhető lett. A szolgálonak adtam egy garast, hogy dugja be valahová máshová a disznókat. S napközben azt is kimódoltam, hogy a lovak egyenesen állhattak, tudniillik a tetőn pitymallatkor leszedtem a lécekről a deszkát, s este megint visszaraktam. Úgy kukucskáltak ki a tetőn a lovak, mint a libák, és Kohlhaasenbrück felé nézdegéltek, vagy oda valahová, ahol jobb világ van.

- De hát akkor - kérdezte Kohlhaas - mi a csudáért kergettek el?

- Megmondom én - felelt a szolga -, azért, mert szabadulni akartak tőlem. Amíg én ott voltam, nem nyúzhatták el a lovakat. Mindenütt ádázkodó pofákat vágtak rám, az udvarban is, a cselédházban is, s minthogy én amondó voltam, hogy csak fintorogjanak, míg meg nem gebednek, hát kilesték az alkalmat, s levetettek a várudvarból.

- De az ok! - kiáltott föl Kohlhaas. - Csak volt rá valami okuk!

- Persze hogy volt - felelte a szolga -, mégpedig a legigazságosabb. Már a második napot töltöttem a disznóólban, mikor este az úszatóhoz akartam vinni a lovakat, hisz mégiscsak bemaszatólódtak az ólban. S mikor éppen fordulóban vagyok a várkapunál, hallom a várnagyot és a sáfárt, ahogy a szolgálkkal, kutyákkal meg fütykösökkel rohannak utánam a cselédlakásból, s kiáltoznak: fogjátok meg a csirkefogót! Fogjátok meg az akasztófárávalót! Mintha csak megzavarodtak volna. A kapus elállja az utamat, s kérdek tőle és az őrző bandától, amely rám rohan, hogy mi leli őket? „Hogy mi lel?” - felel a várnagy, s mindkét feketémnek megmarkolja a kantárszárát. „Hová készül ez a lovakkal?” - kérdezi, mellen ragadva engem. Mondom: „Hova készülök? A mindenségit, hát az úszatóhoz. Azt hiszi, hogy én...?” „Az úszatóhoz?” - ordít a várnagy. - Majd megtanítlak én, te gazember, Kohlhaasenbrück felé úszni az országúton!” - s egy fortélyos rántással, a sáfárral együtt, aki a lábaimnál ragadott meg, leránt a lóról, úgyhogy egész hosszúságomban elterülök a sárban. „Az Isten erre meg arra!” - kiáltok, heveder és a takarók meg egy csomó fehérneműm ott hevernek az istállóban, miközben a sáfár elvezeti a lovakat, nekem esnek lábbal, ostorral, fütykösökkel úgy, hogy félholtan rogyok le a kapu mögött. S amikor kinyitom a szám: „Rabló kutyák! Hová viszik ezek a lovaimat?” - és feltápászkodom, felordít a várnagy: „Ki a várudvarból!” És: „Fogd meg, Császár! Fogd meg, Vadász! Csípd el, Fogas!” - és nekem ront egy falka eb, több mint tizenkettő. Erre kitörök egy karófélét a kerítésből, és három kutya máris dögölten nyúlik el mellettem, de mikor keserves zúzóadásoktól gyötörve hátrálnom kell, sípszó hangzik fel, az ebek vissza az udvarba, a kapuszárnyak össze, a tolózár előre, én meg ájultan rogyok le az országúton.

Kohlhaas, akinek az arcát sápadtság lepte el, kényszeredetten tréfálkozott.

- Te, Herse, aztán csakugyan nem akartál megszökni? - S minthogy a szolga sötétpiros arccal nézett maga elé, hozzátette: - Valld be, nem nagyon volt ínyedre ott a disznóólban, arra gondoltál, hogy a kohlhaasenbrücki istállóban mégiscsak jobb.

- Mennydörgős mennykőt! - kiáltotta Herse. - Hisz otthagytam a disznóólban a hevedert meg a takarókat meg egy csomó fehérneműt. És nem vettem volna magamhoz a három birodalmi forintot, amelyet piros selyemkeszkenőben dugtam el a jászol mögött? A mennykőbe is! Ha a gazdám így beszél, újra kedvem volna tüstént meggyújtani azt a kénes fonalat, amit elhajítottam!

- Nono - mondta a lócsiszár -, nem gondoltam én semmi rosszat! Amit mondtál, Herse, szó szerint elhiszem neked, s ha kell, magam is mérget veszek rá. Sajnálom, hogy ilyen balul jártál az én szolgálatomban. Eredj, Herse, feküdj le, adass magadnak egy flaska bort, és vigasztalódjál, igazságot fognak neked szolgáltatni. - Azzal felállott, lajstromba szedette azokat a holmikat, amelyeket a számadó otthagytott a disznóólban, részletezte ezeknek az értékét,

megkérdezte a szolgától azt is, mennyire taksálja a gyógyíttatás költségeit, s miután még egyszer kezét fogott vele, elbocsátotta.

Aztán elbeszélte Lisbethnek, a feleségének, a történet egész lefolyását és belső összefüggését, s közölte vele abbeli eltökéltségét, hogy a hivatalos igazságszolgáltatáshoz fordul, s megvolt az az öröme, hogy felesége szívvel-lélekkel mellé állott ebben az elhatározásában. Mert, mondotta az asszony, más utasok is kerülhetnek még a vár felé, s talán kevésbé türelmesek, mint Kohlhaas, s hogy az Úristen előtt kedves cselekedet volna az ilyesféle rakoncátlanságoknak gátat vetni, és hogy a pör viteléhez szükséges költségeket ő majd előteremti. Kohlhaas derék feleségnek nevezte az asszonyt, vidáman töltötte vele és gyermekeivel ezt és a következő napot, s mihelyt üzleti ügyei némiképp engedték, elindult Drezda felé, hogy a bíróság elé terjessze panaszát.

Ott egy ismerős jogtudós segítségével megfogalmazta panasziratát, amelyben körülményesen ismertette a gaztettet, amelyet a tronkai Vencel úrfi rajta és Herse nevű szolgáján elkövetett, a bűnösnek törvényes megbüntetését, a lovaknak előző állapotukba való visszaállítását és ama kárnak a megtérítését kérte, amelyet mind ő, mind pedig szolgája az előadottak által szenvedett. A jogeset igazán világos volt. Az a körülmény, hogy a lovakat törvényellenesen ottfogták, döntő fényt vetett minden egyébre; s a lócsiszárnak az a követelése, hogy lovait egészségesen adják vissza, még abban az esetben is jogos lett volna, ha valaki föltételezi, hogy a lovak csak véletlenül betegedtek meg. Akadt is szép számmal barátja Kohlhaasnak, míg a székvárosban körülnézett, aki élénken ígérte, hogy ügyét támogatja; a kiterjedt kereskedelem, amelyet lovakkal űzött, s a tisztesség, amellyel dolgait elintézte, megszerezte neki az ország legjelentősebb embereinek a jóakarátát. Többször is vidáman ebédelt az ügyvédjénél, aki maga is tekintélyes férfiú volt, s otthagytott nála egy summa pénzt a perköltségekre. Néhány hét múlva, miután ügyvédje tökéletesen megnyugtatta pöre kimenetele felől, visszatért feleségéhez, Lisbethhez Kohlhaasenbrückbe. Mindazáltal hónapok múltak el, és már az esztendő vége közeledett, s még mindig nem kapott Szászországból értesítést a panaszáról, amelyet ott benyújtott, a végzésről nem is szólva. Miután újólág is többször fordult a törvényszékhez, bizalmas levélben kérdezte meg az ügyvédjét, mi az oka ennek a rendkívüli huzavonának, és megtudta, hogy a panaszt felsőbb utasításra a drezdai törvényszéken teljesen elsüllyesztették. A lócsiszár megütközött kérdésére, hogy mi hát ennek az oka, az ügyvéd azt jelentette, hogy a tronkai Vencel úrfi atyafiságban van két nemesúrral, a tronkai Hinzcel és Kunzcal, akik közül az egyik az uralkodó személye mellett pohárnok, a másik meg éppenséggel kamarás. Még azt a tanácsot is adta, ne fárassza magát tovább a bíróságoknál, hanem iparkodjék mielőbb megszerezni a tronkai várban levő lovakat, s értésére adta, hogy a várúrfi, aki most a fővárosban tartózkodik, úgy látszik, utasította az embereit, hogy a lovakat szolgáltatassák ki neki. Az ügyvéd azzal a kéréssel zárta levelét, hogy amennyiben Kohlhaas mindebbe nem nyugodnék bele, további megbízásoktól ebben az ügyben kímélje meg őt.

Kohlhaas ez idő tájt Brandenburgban tartózkodott, ahol a városkapitány, Geusau Henrik, akinek körzetébe Kohlhaasenbrück is tartozott, éppen azon igyekezett, hogy egy jókora alapítványból, amely a városra szállott, több jótékony intézményt rendezzen be szegények és betegek számára. Különösképp azon fáradozott, hogy egy ásványforrást, amely egy környékbeli faluban buggyant fel, s amelynek gyógyító erejétől többet reméltek, mint amennyit a jövő később igazolt, a betegek használatára berendezzen, s minthogy Kohlhaast, akivel abban az időben, amikor az udvarnál tartózkodott, érintkezésben állott, jól ismerte, megengedte Herse számadónak, akinek ama keserves tronkenburgi nap óta lélegzés közben fájásai voltak a mellében, hogy kipróbálja a fedett és körülkerített kis gyógyforrás hatását. A városkapitány, hogy némely intézkedéseket foganatosítson, történetesen éppen ott állt a medence szélén, amelyben Kohlhaas elhelyezte Hersét, mikor a lócsiszár egy hírvivő útján,

akit felesége küldött utána, megkapta Drezdából ügyvédje lesújtó levelét. A városkapitány, aki, mialatt az orvossal beszélt, észrevette, hogy Kohlhaas egy könnyecseppet hullajtott a levélre, nyájasan és barátilag odalépett hozzá, és megkérdezte, milyen szerencsétlenség érte, és amikor Kohlhaas válaszképpen átnyújtotta neki a levelet, ez a derék férfiú, aki előtt ismeretes volt az az undorító jogtalanság amelyet Tronkenburgban követtek el a lócsiszáron, s amelynek következtében Herse éppen ott feküdt betegen - s talán halála napjáig is nyomni fogja az ágyat -, megveregette a lócsiszár vállát, és azt mondta neki: ne engedje el magát, ő majd elégtételhez segíti!

Este, mikor a lócsiszár, parancsa értelmében, fölment hozzá a várba, a várkapitány azt mondta neki, hogy az eset rövid vázlatával intézzon kérvényt a brandenburgi választófejedelemhez, csatolja hozzá az ügyvédnek a levelét, és az erőszakosság miatt, amelyre szász területen vetemedtek ellene, folyamodjék tartományúri oltalomért. Megígérte a lócsiszárnak, hogy a kérvényt egy másik csomaggal, amely már el van készítve, a választófejedelem kezéhez juttatja, aki az ő kedvéért föltétlenül szót emel érte a szász választófejedelemnél, ha a körülmények engedik; és ennél a lépésnél nem is kell többet tennie, hogy a drezdai törvényszék igazságot szolgáltatson neki a várúrfinak és barátainak minden mesterkedése mellett is. Kohlhaas egészen felfrissült az örömtől, és a legmélyebb hálával mondott köszönetet a városkapitánynak jóindulata ezen újabb bizonyítékáért, csak azt fájlalja, mondta, hogy ügyét nem mindjárt Berlinben indította meg, anélkül, hogy akár csak egy lépést is tett volna Drezdában; s miután a városbíróság hivatalában panaszát annak rendje és módja szerint megfogalmazta és átadta a városkapitánynak, ügyének kimenetele felől nyugodtabban, mint valaha, visszatért Kohlhaasenbrückbe.

De fájdalom, már néhány hét múlva arról értesült egy esküdttől, aki a városkapitány ügyeiben Potsdamba ment, hogy a választófejedelem a kérvényt kancellárjának, Kallheim grófnak adta át, s hogy az nem a drezdai udvarnál kérte, amint az célirányosnak látszott, az erőszak kivizsgálását és megtorlását, hanem a tronkai várúrfihoz fordult előzetes tüzetesebb felvilágosításért. Az esküdt, aki kocsival állt meg Kohlhaas lakása előtt, s aki, úgy látszik, azt a megbízást kapta, hogy mindezt tárja fel a lócsiszárnak, a meghökkent kérdésre: miért jártak el így? - nem tudott megnyugtató magyarázatot adni. Csak annyit tett még hozzá: azt izeni a városkapitány, türtőztesse magát. Látszott az esküdtön, hogy szeretné már folytatni útját, s csak a rövid beszélgetés végén, néhány odavetett szóból eszmélt rá Kohlhaas, hogy Kallheim grófot a tronkai családhoz sógorság, rokonság fűzi.

Kohlhaas, akinek immár se a lótenyésztésben, se házastelkében, de még a feleségében és gyermekeiben is alig telt öröme, a jövőre borús sejtelmei közt várta végig a következő hónapot is; s éppen úgy, amint várta, ennek az időnek az elteltével Herse, akinek a fürdő enyhülést hozott, visszatért Brandenburgból, mégpedig a városkapitánynak egy nagyobb leirathoz csatolt írásával, amely a következőket tartalmazta: sajnálja, hogy ügyében semmit sem tehet, itt küldi neki az állami kancelláriának egy hozzá intézett végzését, s azt tanácsolja, hogy Tronkenburgban hagyott lovait vegye vissza, s az ügyet ne bolygassa tovább.

A végzés úgy hangzott, hogy ő, Kohlhaas „a drezdai törvényszék jelentése szerint haszontalan pörösködő, a várúrfi, akinél otthagytá a lovakat, semmiképpen sem tartja azokat vissza, küldjön csak értük a várba, vagy legalább tudassa a várúrfival, hogy az hová küldje neki az állatokat, az állami kancelláriát azonban mindenesetre kímélje meg az ilyen vesződéses izgatáságtól”. Kohlhaas, akinek nem a lovak elvesztése fájt - éppúgy bántotta volna, ha egy pár kutyáról van szó -, Kohlhaas tajtékozott dühében, amikor ezt a levelet megkapta. Ahányszor valami megzörrent az udvarban, a legkellemetlenebb érzéssel, amely keblét valaha is feldúlta, a kapu felé nézett, nem jelennek-e meg a nemesúrfi emberei, s nem hozzák-e

vissza, esetleg bocsánatkérések között, lesóványodott és elnyúzott lovait; az egyetlen eset, amikor a világtól jól megnevelt lelke semmi olyat nem várt, ami érzésének teljesen megfelelt volna. Hanem egy ismerőstől, aki azon a nevezetes országúton utazott, hamarosan azt hallotta, hogy a tronkai várban még most is használják a lovait a mezőn, akárcsak az úrfi többi lovát, és fájdalma ellenére, hogy a világot ilyen iszonyatos rendetlenségben kell látnia, fellobbant benne a belső elégedettség, hogy ott legbelül immár rendben van minden.

Áthívatta a szomszédját, egy tisztartót, aki már régóta tervezgette, hogy birtokait a határos földdarabok megvásárlásával gyarapítja, s miután a tisztartó helyet foglalt nála, megkérdezte tőle, mennyit adna brandenburgi és szászországi birtokaiért: házért, földért, ingóért, ingatlanért mindenestül. Lisbeth, a felesége, elsápadt ezekre a szavakra. Megfordult, és fölemelte legkisebb gyermekét, aki mögötte játszadozott a földön, s a nyaklancán babráló fiúcska piros orcái mellől olyan pillantásokat vetett a lócsiszárra és a papirosra, amelyet a kezében tartott, hogy a halál tükröződött bennük. A tisztartó megütközve tekintett Kohlhaasra, és megkérdezte, mi keltett benne hirtelen ilyen furcsa gondolatokat, mire ő annyi vidámsággal, amennyit csak ki tudott préselni magából, így válaszolt: az a gondolat, hogy eladja Havel-parti majorságát, nem éppen új, ők ketten is többször beszélgettek már erről a tárgyról; a Drezda külvárosában álló háza a birtokhoz képest pusztá toldalék, amely nem sokat nyom a latban, egyszóval, ha kedvét akarja tölteni, és hajlandó mind a két telket átvenni, akkor a kontraktust akár mindjárt alá is írhatják. Kissé erőltetett tréfálkozással tette hozzá: hogy hisz Kohlhaasenbrück végre is nem az egész világ, lehetnek célok, amelyekhez képest alárendelt és semmis dolog tisztos atyaként állani a gazdaság élén; egyszóval, meg kell vallania, lelkében nagy dolgokra készül, amelyekről a szomszéd talán hamarosan hallani fog.

A tisztartó, akit ezek a szavak megnyugtattak, derűsen odaszólt az asszonynak, aki egyre-másra csókolgatta a gyermekét: csak nem kívánja ez az ember mindjárt a fizetséget is? Ezzel az asztalra tette botját, kalapját, amelyet térde közt tartott, s a lócsiszár kezéből átvette a papírlapot, hogy elolvassa. Kohlhaas közelebb húzódva hozzá, közölte vele, hogy ez egy általa szerkesztett s esetleg négy hét alatt esedékessé váló adásvételi szerződés; megmutatta neki, hogy már csak az aláírások hiányoznak róla, s az összegeket kell beleírni, mégpedig mind a vételárat, mind pedig a bánatpénzt, illetve biztosítékot, amelyre kötelezi magát, ha négy héten belül az alkuától visszalépne; s újból derűsen felszólította, hogy tegyen ajánlatot. Egyszersmind biztosította róla, hogy nem kér sokat, s nem kerít nagy feneket az ügynek. Az asszony föl és alá járkált a szobában, keble úgy hullámozott, hogy a kendő, amelyet a gyerek rángatott, már-már lehullott a válláról. A tisztartó azt mondta, fogalma sincs a drezdai ingatlan értékéről, Kohlhaas erre, elébe tolva a birtok vétele alkalmából váltott leveleket, azt felelte, hogy száz aranyforintra becsüli, ámbátor már a levelekből kiderült, hogy a birtokért majdnem a felével többet fizetett. A tisztartó, aki még egyszer átolvasta a kontraktust, és abban furcsa módon azt a jogát is ott találta, hogy visszaléphet a vételtől, félig már eltökélve magát, azt mondta, hogy hiszen a Kohlhaas istállóiban levő méneslovakat nem is tudja használni. Mikor azonban a lócsiszár azt válaszolta, hogy nincs is szándékában a lovaktól szabadulni, s néhány fegyvert is meg akar tartani, amely a fegyvertárban lóg, ötölt-hatolt, s végül megismételte ajánlatát, amelyet nemrégiben séta közben tett a lócsiszárnak, s amikor a birtok értékéhez képest, félig komolyan, félig tréfából, valami jelentéktelen összeget ajánlott fel, Kohlhaas elébe tolta a tintát, tollat, hogy írja, s minthogy a tisztartó, aki nem akart hinni az érzékeinek, még egyszer megkérdezte, hogy komolyan gondolja-e, s a lócsiszár kissé érzékenyen azt válaszolta, hogy azt hiszi, tán pusztá tréfát űz belőle, a tisztartó aggodalmas képpel megragadta ugyan a tollat és írni kezdett, de áthúzta azt a pontot, amelyben a kártérítésről volt szó abban az esetben, ha az eladó megbánná a vásárt; kötelezte magát, hogy száz aranyforint jelzálogkölcönt ad a

drezdai birtokra, amelyet semmiképp se akart véglegesen megvásárolni, s két hónapon belül teljes szabadságot biztosított Kohlhaasnak az ügylettől való visszalépésre.

A lócsiszár, akit ez az eljárás megindított, szeretettel kezelt szorított vele, s miután a főfeltételben is megegyeztek, abban tudniillik, hogy a vételár negyedét azonnal hiánytalanul készpénzben ki kell fizetni, a többi három hónap múlva a hamburgi banknál letenni, a lócsiszár borért kiáltott, hogy a szerencsésen nyélbe ütött vásárt megünnepeljék. A szolgálo-
nak, aki a palackokkal belépett, azt mondta, hogy szolgája, Sternbald, nyergelje föl neki a sárgát; azzal okolta meg, hogy a fővárosba kell lovagolnia, ahol tennivalói vannak, és érté-
sükre adta, hogyha visszatér, hamarosan nyíltabban beszél majd arról, amit most még magá-
ban kell tartania. Aztán megtöltve a poharakat, Lengyelország és Törökország felől érdek-
lődött, amelyek épp akkor összerúgták a patkót, erről politizálni kezdett a tisztartóval, végül
még egyszer koccintott vele az üzlet sikerére, aztán eleresztette.

Mikor a tisztartó kilépett a szobából, Lisbeth térdre esett az ura előtt:

- Ha szeretsz még - kiáltotta - engem és a gyermekeket, akiket én szültem neked, ha, nem tudom, mi okból, máris el nem taszítottál bennünket, mondd meg nekem, mit akarsz ezekkel a szörnyű intézkedésekkel!?

Kohlhaas ezt válaszolta:

- Kedves feleségem, semmi olyat, ami téged a dolgok mai állapotában nyugtalaníthatna. Végzést kaptam, amelyben az az állítás foglaltatik, hogy a tronkai Vencel úrfi ellen emelt panaszom haszontalan izgágaság. S minthogy itt csak félreértésről lehet szó, eltökéltem, hogy panaszomat még egyszer s most már személyesen nyújtom be a tartományúrhoz.

- Miért akarod eladni a házad? - kiáltotta az asszony, miközben feldúltan felállott.

A lócsiszár szelíden magához vonta, s így felelt:

- Mert olyan országban, édes Lisbethem, ahol nem védik meg a jogaimat, én nem maradhatok. Ha már rám taposnak, inkább legyek kutya, mint ember. Biztos vagyok felőle, hogy a feleségem ebben ugyanúgy gondolkodik, mint én.

- Honnan tudod - kérdezte szilaján az asszony -, hogy nem védik meg a jogaidat? Ha szerényen, úgy, ahogy hozzád illik, a fejedelem elé járulsz kérelmeddel, honnan tudod, hogy félredobják, vagy úgy válaszolnak rá, hogy vonakodnak meghallgatni?

- Nohát - válaszolta Kohlhaas -, ha ebbeli félelmem alaptalan, akkor a házam nincs is még eladva. Tudom, hogy maga a fejedelem igazságos, s ha sikerül azok révén, akik körülveszik, személyéhez eljutnom, semmi kétségem benne, hogy elégtételt szerzek, s egy hét leforgása előtt vidáman térek vissza hozzád és régi foglalkozásomhoz.

Megcsókolta az asszonyt, és hozzátette:

- Bárcsak aztán napjaim fogytaig melletted maradhatnék! De tanácsos - folytatta - fölkészülnöm minden eshetőségre; ezért azt szeretném, hogyha lehet, egy időre távozz el innét, s menj el a gyerekekkel Schwerinbe, a nagynénédhez, akit úgyis régóta meg akartál látogatni.

- Mit? - kiáltott a háziasszony. - Schwerinbe menjek? A határon keresztül, a gyerekekkel, a nénémhez Schwerinbe? - És az iszonyat elfojtotta a hangját.

- Mindenesetre - válaszolta Kohlhaas -, éspedig ha lehetséges, azonnal, hogy lépéseimben, amelyeket ügyemért tenni akarok, semmilyen tekintet ne zavarjon.

- Ó, értelek - kiáltott fel az asszony -, semmi se kell már neked, csak lovak és fegyverek; minden egyebet az vehet el tőled, aki akar! - Ezzel elfordult, lerogyott egy székre, és sírva fakadt.

Kohlhaas meghökkenve szólt:

- Édes Lisbethem, mit csinálsz? Isten megáldott engem asszonnyal, gyermekekkel és javakkal; kívánjam, ma először, hogy bár másképp volna? - Barátságosan letelepedett az asszony mellé, aki ezekre a szavakra elpirult, s a nyakába borult.

- Hát mondd csak - szólt Kohlhaas, miközben az asszony homlokából kisimította a fűtöket -, mitévő legyek? Hagyjam veszni a dolgot? Menjek el Tronkenburgba, és kérjem meg a lovagot, hogy adja vissza a lovaimat, aztán pattanjak rájuk, és nyargaljak velük ide hozzád?

Lisbethnek nem volt bátorsága rámondani, hogy igen, igen, igen! - sírva rázta a fejét, hevesen magához szorította a férfit, és mellét forró csókokkal borította.

- Nohát! - kiáltott fel Kohlhaas. - Ha érzed, hogy ki kell harcolnom a jogomat, ha foglalkozásomat folytatni akarom, akkor add meg a szabadságot is, amelyre szükségem van, hogy a jogaimba jussak! - Ezzel föl is állt, s a szolgának, aki jelentette, hogy a sárga nyergelve várakozik, odaszólt: holnapra a pejkokat is be kell fogni, hogy Schwerinbe vigyék a feleségét.

Lisbethnek most egy ötlete támadt. Fölemelkedett, letörölte könnyeit, s azt kérdezte Kohlhaastól, aki egy íróta mlához ült: nem adná-e oda neki a kérvényt, és nem egyeznék-e bele, hogy helyette ő menjen Berlinbe, s ő nyújtsa át a fejedelemnek?

Kohlhaas, akit ez a fordulat több okból is megindított, ölébe vonta feleségét:

- Kedvesem, ez képtelenség! A fejedelmet rengetegen veszik körül, s aki hozzá közeledik, annak mindenféle zaklatással kell számolnia.

Lisbeth azt felelte, hogy egy nőnek ezer esetben könnyebb a fejedelemhez férköznie, mint egy férfinak.

- Add ide nekem a kérvényt - ismételte -, s ha csak arról van szó, hogy a kérvény a fejedelem kezébe jusson, jótállok érte, hogy odajut!

Kohlhaas, aki tapasztalatból jól ismerte már az asszonynak bátorságát is, eszét is, azt kérdezte: mit gondol, hogy fog bele a vállalkozásba? Az asszony szégyenlősen lesütötte a szemét, úgy válaszolta, hogy a fejedelmi kastély várnagya valamikor Schwerinben szolgált, s megkérte a kezét; a várnagy ugyan azóta megházasodott, s már gyermekei is vannak, őt azonban még nem felejtette el egészen, egyszóval, bízva csak rá, hogy ezt és némely más körülményt is hasznosítson, amit most hosszadalmas volna kifejtenie. Kohlhaas nagy örömmel csókolta meg az asszonyt, és azt mondta, hogy elfogadja a javaslatát, s egyben ki is oktatta, hogy csak az volna a fontos, hogy bent a várkastélyban, a várnagy feleségénél kapjon szállást, s akkor biztosan a fejedelem színe elé jut; azzal átadta neki a folyamodványt, befogatta a két pejt, s miután az asszonyt jól betakargatta, Sternbalddal, hű szolgájával együtt útjára engedte.

Ám ez az utazás a legszerencsétlenebb volt mindama sikertelen lépések között, melyeket a lócsiszár tett ügyében. Mert alig pár nap múlva Sternbald újra bevonult az udvarba, lépésben vezetve a kocsit, amelyben elnyúlva feküdt asszonya, veszélyes zúzódással a mellén. Kohlhaas, aki sápadtan lépett a kocsihoz, nem volt képes semmiféle összefüggő magyarázatot kapni a szerencsétlenség okáról. A várnagy, mint a szolga mondta, nem volt otthon, kénytelenségből egy fogadóban szálltak hát meg a kastély közelében. Lisbeth másnap reggel elindult a fogadóból, s megparancsolta a szolgának, hogy maradjon a lovak mellett; nem is jött vissza, csak estére, akkor is ilyen állapotban. Úgy látszik, nagyon is vakmerően hatolt előre a

fejedelem személye felé, s anélkül, hogy ez hibás lett volna a dologban, pusztán a fejedelmet körülvevő őrség nyers buzgalma folytán mellbe vágta egy lándzsanyéllel. Legalábbis így adták elő azok az emberek, akik az asszonyt estefelé eszméletlen állapotban beszállították a fogadó udvarára - maga Lisbeth asszony alig tudott beszélni, minthogy a száján csak úgy patakzott a vér. A kérvényt azután egy lovag vette el tőle. Sternbald azt is mondta, hogy ő tüstént lóra akart ülni, hogy megjelentse gazdájának a szerencsétlenséget, de Lisbeth asszony, noha ez ellen az előhívott seborvos erősen tiltakozott, kitartott amellett, hogy minden előzetes értesítés nélkül vigyék haza Kohlhaasenbrückbe az urához.

Kohlhaas a feleségét, akit az utazás teljesen kimerített, ágyba fektette, Lisbeth kínos erőlködéssel szedve a lélegzetet, néhány napig még élt. Hasztalan próbálták eszméletre téríteni, s a történetekről némi tájékoztatást nyerni tőle, merev, megtört szemmel feküdt ott, és nem válaszolt. Csak közvetlenül halála előtt tért még egyszer magához. Mert mikor egy lutheránus pap (Lisbeth asszony, férje példájára, ezt az akkortájt sarjadó hitet vallotta) az ágya mellett állva, érzékeny ünnepélyességgel olvasta föl a biblia egyik fejezetét, az asszony egyszer csak homályos tekintettel ránézett, s mintha számára abban semmi felolvasnivaló nem lett volna, kivette a kezéből a bibliát, itt is, ott is belelapozott, s úgy látszott, keres valamit benne, s az ágya mellett ülő Kohlhaasnak ezt a verset mutatta meg mutatoujjával: „Bocsáss meg a te ellenségeidnek; tégy jót azokkal is, akik gyűlölnék” - s közben roppant mély érzésű pillantással megszorította a kezét, aztán meghalt. Kohlhaas ezt gondolta: „Úgy ne bocsásson meg nekem soha az Úr, mint ahogy én megbocsátok Vencel úrfinak!” Sűrű könnyhullatások között megcsókolta feleségét, lefogta szemét, és kiment a szobából.

Fogta a száz aranyforintot, amelyet a tisztartó már kifizetett neki a drezdai istállókért, s olyan temetést rendelt, amely inkább illett volna egy hercegnőhöz, mint az ő feleségéhez: ércel gazdagon kivert tölgyfa koporsót, arany- és ezüstrojtos selyempárnákat, nyolc könyök mély, terméskövel és mésszel bélelt sírgödört. Legkisebb gyermekével a karján maga állt oda a sír mellé, és ellenőrizte a munkát. Mikor elérkezett a temetés napja, a tetemet, amely olyan fehér volt, mint a hó, fekete posztóval bevont teremben ravataloztatta föl. A pap éppen befejezte megható szónoklatát a ravatalnál, mikor Kohlhaasnak kézbesítették a tartományúri végzést arra a folyamodványra, amelyet a megboldogult adott volt át. A végzésben az állt, hogy a lovait vigye el a tronkai várból, és börtönbüntetés terhe mellett ne zavarogjon tovább ebben az ügyben. Kohlhaas zsebre vágta a levelet, és a kocsira emeltette a koporsót. Mihelyt a sírt fölhantolták, s fölibe szúrták a keresztet, és a vendégek, akik eltemették a halottat, elszéledtek, Kohlhaas még egyszer lerogyott feleségének immár elárvult ágya elé, s azután hozzáfogott a megtorláshoz. Leült és végzést fogalmazott, amelyben a tronkai Vencel úrfit, vele született hatalmánál fogva, arra ítélte, hogy a feketéket, amelyeket elvett tőle, s amelyeket a földeken tönkretett, a végzés kézhezvételétől számított három napon belül vigye vissza Kohlhaasenbrückbe, és a Kohlhaas istállóiban személyesen hizlalja fel őket. Ezt a határozatot egy lovassal elküldte a várúrfihoz, s a hírvivőt kioktatta, hogy amint a levelet átadta, röpjön vissza hozzá Kohlhaasenbrückbe. Minthogy a három nap eltelt, és a lovakat nem hozták vissza, hívatta Hersét, feltárta előtte, mit szabott ki a várúrfira a feketék fölhizlalásával; kettős kérdést adott fel neki: hajlandó-e vele Tronkenburgba nyargalni, és a várúrfit elhozni, s hajlandó-e a várúrfira, ha már elhozták, s a kohlhaasenbrücki istállóban lustán végezné a dolgát, korbácsot emelni? S mikor Herse, alighogy felfogta szavai értelmét, fölujjongott: - Uram, még ma! -, és sipkáját a magasba dobva biztosította róla, hogy tízcsomós ostort fonat, úgy tanítja ki Vencel úrfit a lóvakarásra, Kohlhaas eladta a házat, a gyerekeit kocsira rakta, és átküldte a határon. Az éj beálltakor többi szolgáját is összehívta, szám szerint hetet, mind a hétnek a hűsége úgy állta ki a próbát, akár az arany, fölfegyverezte és lóra ültette őket, aztán megindult velük Tronkenburg felé.

Ezzel a kis csapattal már a harmadik éjszaka beálltakor letaposta a vámőrt és a kapust, akik a bejáratnál diskuráltak, és be is rontott a várba, s miközben a tűzcsóvákkal teledobált várbeli barakkok hirtelen fölsustorogtak, Herse a csigalépcsőn a várnagy tornyába sietett, a várnagyot és a sáfárt, akik félpucéran éppen kártyáztak, lekasabolta és megszurkálta. Kohlhaas meg Vencel úrfihoz rohant a kastélyba.

Az ítélet angyala zúdul így alá a mennyekből, s az úrfi, aki hangos kacagás közepette éppen a lócsiszár végzését olvasta fel nála levő ifjú barátai csapatának, nem ismerte fel tüstént Kohlhaas hangját a várudvarban, de most hirtelen halálsápadtan kiáltotta oda az uraknak: - Cimborák, meneküljtek - s maga is eltűnt. Kohlhaas, aki a terembe léptekor egy János nevű tronkai úrfit, aki szembeszállt vele, mellen ragadott, és úgy vágott a terem sarkába, hogy az agyveleje szétloccsant a kövezeten, megkérdezte, miközben a szolgák a többi lovagot, akik fegyverhez kaptak, legyűrték és szétszórták: hol a tronkai Vencel úrfi? S minthogy az elkábult férfiak nem tudták megmondani, két teremnek az ajtaját, mely a várkastély oldalszárnyaiba nyílt, egyetlen rúgással betörte, és minthogy akármerre vágott át a nagy kiterjedésű épületen, sehol senkit nem talált, átkozódva rohant le a várudvarba, hogy megszállassa a kijáratokat. Közben a barakkok tüze átterjedt a várkastélyra és melléképületeire, és erős füst gomolygott az ég felé, s mialatt Sternbald három fürge szolgálával minden mozdíthatót összehordott, s a lovak közt mint jó prédát egymásra hányatta, a várnagyi lakás kitárt ablakaiból Herse ujjongása közben röpült alá a várnagynak, a sáfárnak s feleségüknek és gyermekeiknek a holtteste. Kohlhaas, akinek a vár lépcsőjén lejövet lábához vetette magát a vén, köszvényes gazdasszony, aki a várúrfi háztartását vezette, megállt a lépcsőn, és megkérdezte tőle: hol a tronkai Vencel úrfi s minthogy a vénasszony gyöngé, remegő hangon azt válaszolta, hogy azt hiszi, a kápolnába menekült, Kohlhaas odakiáltott két fáklyás szolgát, s kulcsok, hiányában feszítővasakkal és szekercékkel feltörte a bejáratot, felforgatta az oltárokat és padokat, de a várúrfit, bosszús fájdalmára, megint csak nem találta. Történt pedig, hogy egy fiatal szolga, aki a tronkenburgi cselédséghez tartozott, abban a szempillantásban, amikor Kohlhaas visszajött a kápolnából, elősietett, hogy egy tágas kőistállóból, amelyet már a lángok fenyegettek, kimentse a várúrfi csatalovát. Kohlhaas, aki ugyanekkor egy kis szalmával földött pajtában megpillantotta két feketéjét, megkérdezte a szolgát: miért nem menti meg a feketéket? S mikor ez, a kulcsot az istálló ajtajába dugva, azt felelte, hogy a pajta már úgylis lángokban áll, Kohlhaas hevesen kirántotta az ajtóból a kulcsot, áthajította a falon, a szolgát meg jégesőként pergő kardlapozással az égő pajtába kergette, és arra kényszerítette, hogy a feketéket a körülállók szörnyű hahotája közben kimentse. Mikor a szolga a kézen vezetett lovakkal falfehéren kilépett a pajtából, amely néhány pillanattal később összedőlt mögötte, Kohlhaas már nem találta ott; s mikor a vártéren ögyelgő szolgák közé vegyült, a lócsiszártól, aki több ízben hátat fordított neki, megkérdezte, mitévő legyen a lovakkal, Kohlhaas hirtelen szörnyű mozdulattal fölemelte a lábát, úgyhogy ezt a rúgást, ha eléri, a szolga túl nem élte volna, aztán válasz nélkül fölszállott pej lovára, odaállt a várkapuba, s miközben a szolgák folytatták munkájukat, hallgatagon várta, hogy hajnalodjék.

Mire pitymallott, leégett az egész vár, még a csupasz falak is, és senki se volt már benne, csak Kohlhaas és hét szolgálja. A lócsiszár leszállt a lóról, s a napvilágnál még egyszer megvizsgálta az egész, összes zugaiban átvilágított teret, s minthogy bármily nehezeére esett, meg kellett győződnie róla, hogy tronkenburgi vállalkozása kudarcot vallott, szívében fájdalommal és keserőséggel elküldte Hersét néhány szolgálával, hogy hozzon hírt, merre menekült el az úrfi. Kiváltképpen egy Erlabrunn nevű gazdag apácakolostor nyugtalanította, amely a Mulde partján épült, s amelynek főnökhasszonyát, tronkai Antóniát jámbor, jótékony és szent asszonyságnak ismerték az egész vidéken: a boldogtalan Kohlhaas nagyon is valószínűnek látta, hogy az úrfi, mindenéből kifosztva, ebbe a kolostorba menekült, minthogy a főnök-

asszony vér szerinti nagynénje, és kora gyermekségében nevelője volt. Kohlhaas, miután erről a körülményről értesült, felment a várnagyi toronyba, amelynek belsejében akadt még lakható szoba, és megszövegezett egy úgynevezett „kohlhaasi parancsot”, amelyben felszólította az országot, hogy Vencel tronkai várúrfinak, akivel ő jogos háborúszóba áll, semmiféle támogatást ne nyújtson, sőt még arra is kötelezte az összes lakosokat, beleértve az úrfi rokonait és barátait is, hogy Vencelt fővesztésnek és minden birtokuk föltétlen elhamvasztásának a terhe mellett szolgáltatassák ki neki. Ezt a nyilatkozatot utasok és idegenek útján szétszóratta a környéken, sőt Waldmann nevű szolgájának másolatot is adott róla azzal a határozott megbízással, hogy juttassa el Erlabrunnba, Antónia asszony kezébe. Aztán felfogadott néhány tronkenburgi szolgát, aki elégedetlen volt a várúrfival, és zsákmány reményében szolgálatába kívánt állani: gyalogosok módjára kézíjjal és törrel fegyverezte fel, és kitanította őket, hogy a lovas szolgák hátában kapjanak fel a lóra, s miután mindent pénzzé tett, amit a csapat összehordott, s a pénzt a szolgák közt elosztotta, néhány óra hosszat pihent keserves munkája után a várkapu tövében.

Déltájban megjött Herse, és megerősítette, amit szíve, amelyet mindig a legborúsabb sejtelmek töltöttek el, már megsúgott neki, hogy tudniillik a várúrfi az erlabrunni kolostorban tartózkodik nagynénjénél, tronkai Antónia úrnőnél. Úgy látszik, egy ajtón keresztül menekült el, amely a várkastély hátsó falán a szabadba nyílt egy keskeny kölépcsőre, amely egy kis tető alatt néhány sajkához vitt az Elbára. Herse legalábbis arról tudósította, hogy az úrfi éjfél tájban egy Elba menti faluba érkezett, mégpedig sajkán, kormányrúd és evező nélkül, megrökönyödésére az embereknek, akik a tronkenburgi tűzvész miatt csődültek össze, s aztán egy parasztszekéren folytatta útját Erlabrunnba. Mikor ezt meghallotta, Kohlhaas nagyot sóhajtott; megkérdezte, kaptak-e már abrakot a lovak, s mikor erre igennel feleltek, a csapatot lóra parancsolta, és három óra múlva már Erlabrunn előtt állott. A látóhatáron távoli zivatar morajlott, s Kohlhaas a fáklyákkal, amelyeket a falak alatt gyújtatott meg, éppen bevonult embereivel a kolostor udvarára, és Waldmann, a szolga, elébe lépve, jelentette neki, hogy a parancsot annak rendje és módja szerint továbbította, mikor megpillantotta a fejedelemsasszonyt és a kolostor várnagyát, amint zavart vita közben a kolostor kapujába léptek. S miközben a várnagy, egy apró termetű, galambösz öregember, dühös tekinteteket vetve Kohlhaasra, magára adatta vértjét, és a szolgákra, akik körötte sűrögtek, nyersen rákiáltott, hogy húzzák meg a vészharangot, a fejedelemsasszony, kezében a Megfeszített ezüstképmásával, sápadtan, mint a golyós, lelépett a párkányzatról, és összes szüzeivel együtt Kohlhaas lova elé vetette magát.

Kohlhaas, mialatt Herse és Sternbald a kolostori várnagyot, akinél kard volt, legyűrték s fogolyként vezették a lovak közé, megkérdezte a fejedelemsasszonytól: hol a tronkai Vencel úrfi, s midőn az, övéből egy nagykulcsos karikát leoldva azt felelte:

- Wittenbergában, Kohlhaas, érdemes férfiú - és remegő hangon hozzátette: - Légy istenfélő, és ne kövess el jogtalanságot! - akkor Kohlhaas, visszahullva a kielégítetlen bosszúvágy poklába, megfordította lovát, és éppen el akarta magát kiáltani: „Gyújtsátok fel!”, mikor közvetlenül mellette iszonyú villám csapott a földbe. Kohlhaas visszafordítva lovát a fejedelemsasszony felé, megkérdezte tőle: megkapta-e parancsát? S mikor a hölgy gyöngé, alig hallható hangon azt felelte, hogy éppen most! - Mikor? - Isten engem úgy segítsen, két órával azután, hogy unokaöcsém, a várúrfi továbbutazott! - és Waldmann, a szolga, akihez Kohlhaas sötét pillantással odafordult, ezt a körülményt dadogva megerősítette, miközben azt is elmondta, hogy a Mulde vizei az esőtől megduzzadva akadályozták abban, hogy korábban, mint éppen most, megérkezzék, Kohlhaas összeszedte magát; egy hirtelen támadt szörnyű felhőszakadás, amely a fáklyákat kioltva a tér kövezetére zuhogott, megoldotta a fájdalmat boldogtalan kebelében: futólag kalapot emelt a hölgy előtt, megfordította lovát, s megsar-

kantúzta ezekkel a szavakkal: - Kövessetek, testvéreim, az úrfi Wittenbergában van! - és elvágatott a kolostorból.

Az éj beálltával betért egy országúti fogadóba, ahol, mivel lovai nagyon kimerültek, egy napot pihennie kellett, s minthogy belátta, hogy egy tíz főből álló csapattal (ennyi volt most mellette) olyan hellyel, mint Wittenberga, nem húzhat ujjat, egy második parancsot szövegezett, amelyben röviden elmondta a történeteket, és „minden jó keresztényt”, mint magát kifejezte, „foglaló és más hadi előnyök ígérete mellett” felszólított, „tegye magáévá ügyét a tronkai várúrfi ellen, aki minden keresztények közös ellensége”. Egy másik parancsban, amely rögtön ez után jelent meg, „birodalomtól és világtól független, egyes-egyedül az Istennek alávetett úrnak” nevezte magát; ez a beteges és idétlen képzelődés azonban mégis csapatostul csalta hozzá, pénze csengésével és a zsákmány reményében, a csöcseléket, amelyet a Lengyelországgal kötött béke kenyértelenné tett, annyira, hogy csapata már harmincegynéhány főre növekedett, mikor visszahúzódott az Elba jobb partjára, hogy elhamvassza Wittenbergát.

Lovaival és szolgálival ott tanyázott egy ócska, omladozó téglacsűr födele alatt a sötét erdő magányában, amely akkor még körülfogta ezt a helyet, s mihelyt Sternbaldtól, akit álrúháson a városba küldött a parancsal, megtudta, hogy a parancs ott már ismeretes, pünkösdi előestéjén csapatával együtt nekilátott, s a helységet, míg annak lakói legmélyebb álmukat aludták, egyszerre több sarkán is felgyújtotta. Miközben szolgálai a külvárosban fosztogattak, az egyik templomkapu oszlopára papírlapot ragasztott ki azzal a felirattal, hogy ő, „Kohlhaas gyújtotta fel a várost, s ha nem szolgáltatják ki neki a várúrfi, úgy elhamvasztja, hogy - így fejezte ki magát - még a falak mögé sem kell néznie, hogy megtalálja tronkai Vencelt”.

A példátlan merénylet miatt a lakosság elszörnyedése leírhatatlan volt, s a tüzet, amely ezen a szerencsére, elég szélcsöndes nyári éjszakán csak tizenkilenc házat - köztük egy templomot - emésztett meg, napkeltére valamennyire elfojtották, mikor az öreg tartományi kormányzó, Gorgas Ottó, azonnal kirendelt egy ötven főnyi csapatot, hogy a borzalmas őrvongót megfékezze. De a vezető kapitány, egy Gerstenberg nevű, olyan tökéletlenül viselkedett, hogy az egész vállalkozás, ahelyett, hogy letörte volna Kohlhaast, inkább nagyon is veszélyes hadi dicsőséghez segítette; ez a hadfi ugyanis részekre bontotta haderejét, hogy Kohlhaast, mint elképzelte, bekerítse és legyőzze. Kohlhaas, aki csapatát együtt tartotta, különböző pontokon megtámadta, és úgy megverte, hogy a rákövetkező nap estéjén abból az egész csapatból, amelyben az ország reménykedett, egyetlen ember sem állott fegyverben Kohlhaas ellen. Kohlhaas, aki ezekben a harcokban elvesztette néhány emberét, másnap reggel újra lángba borította a várost, és pusztító rendelkezései olyan hatékonyak voltak, hogy megint elhamvadt egy csomó ház s a külvárosnak csaknem minden pajtája. Egyszersmind újra kiragasztatta az ismert parancsot, és pedig magának a városházának a sarkaira, s jelentést fűzött hozzá a tartományi kormányzó által ellene kirendelt s őáltala tönkrement Gerstenberg kapitány sorsáról.

A tartományi kormányzó, akit ez a konokság módfelett felháborított, több lovaggal maga állt egy százötven főnyi csapat élére. A tronkai Vencel úrfi mellé, ennek írásos kérelmére, őrséget adott megvédeni az úrfi az erőszakos nép ellen, amely mindenképpen kívül akarta őt tudni a városon; s miután a környékbeli falvakban mindenütt őrségeket helyezett el, s a várost övező falat is megrakta őrszemekkel, hogy megrohanás ellen biztosítsa, Szent Gervasius napján maga vonult ki, hogy elfogja az országpusztító sárkányt. A lócsiszárnak elég esze volt hozzá, hogy ezt a csapatot elkerülje, s miután a tartományi kormányzót ügyes menetelésekkel öt mérföldnyire elcsalta a várostól, és különféle intézkedéseivel abba a balhiedelembe ejtette, hogy a túlerőtől szorítva brandenburgi területre csap át, a harmadik éj beálltakor hirtelen megfordult, erőltetett nyargalással visszatért Wittenbergába, és harmadszor is felgyújtotta a

várost. A borzalmas műveletet Herse hajtotta végre, aki álsruhában lopódzott be a városba. A tűzvész a heves északi szélben olyan pusztító és emésztő volt, hogy három óra sem telt bele, s negyvenkét házat, két templomot, több kolostort és iskolát s magát a választófejedelmi tartományi kormányzóság épületét is porrá hamvasztotta.

A tartományi kormányzó, aki hajnalban abban a hiszemben volt, hogy ellenfele brandenburgi területen tartózkodik, mikor a történekről értesülve lóhalálában visszatért, általános zendülés közepette találta a várost, a nép ezzével tanyázott a várúrfinak gerendákkal és karókkal elsáncolt háza előtt, és őrijöngő ordítással követelte, hogy távolítsák el a városból. Két polgármester, név szerint Jenkins és Ottó, akik hivatalos öltözékben voltak jelen a városi tanács élén, hasztalan bizonygatta, hogy feltétlenül meg kell várniuk egy gyorsfutár visszatértét, akit az állami kancellária elnökéhez küldtek, engedélyt kérve, hogy a várúrfit Drezdába vihessék, ahová az különböző okokból maga is menni kívánt; a nyársakkal és dorongokkal fölfegyverzett oktalan tömeg semmibe vette ezeket a szavakat, s miközben néhány, erősebb rendszabályokat követelő tanácsost bántalmaztak is, éppen meg akarták rohamozni és a földdel egyenlővé tenni azt a házat, amelyben a várúrfi tartózkodott, mikor Gorgas Ottó, a tartományi kormányzó, lovas csapata élén megjelent a városban. Ennek az érdemes úrnak, aki megszokta volt, hogy pusztá megjelenésével is tiszteletre és engedelmességre kényszerítse a népet, mintegy kárpótlásul balsikerű vállalkozásáért, amelyről éppen visszatért, közvetlen a város kapui előtt sikerült a gyújtogató bandájából három megugrasztott fickót nyakon csípni, s minthogy - a legényeket a nép szeme láttára láncra verve - a városi tanácsot okos beszédével biztosította, hogy Kohlhaast, akinek nyomában van, reménye szerint hamarosan vasra verve hozza majd ide: mind e csillapító körülményeknél fogva sikerült az egybegyűlt nép félelmét eloszlatnia, s a várúrfi jelenléte felől a drezdai gyorsfutár visszatértéig némiképp megnyugtattania. Néhány lovag kíséretében leszállt a lóról, és a cölöpök és karók eltávolítása után bement a házba, ahol a várúrfit, aki egyik ájulásból a másikba esett, két orvos keze között találta, akik tömény oldatokkal és izgató szerekkel próbálták életre kelteni, s minthogy Gorgas Ottó úr érezte, hogy ez a pillanat nem alkalmas arra, hogy a várúrfinak szemére hányja bűnös magatartását, csöndes megvetéssel rápillantva csak annyit mondott, hogy öltözzék fel, és saját biztonsága érdekében kövesse őt a lovagok börtönébe. Mikor a várúrfira felhúztak egy ujjast, és fejébe nyomtak egy sisakot, és Vencel még félig fedetlen mellel, mert nem kapott elég levegőt, a tartományi kormányzónak és sógorának, Gerschau grófnak a karján megjelent az utcán, istenkáromló és szörnyű átkok röpöntek ellene az ég felé. A nép, amelyet a gyalogos katonák alig tudtak visszatartani, vérszopónak, nyomorult országpusztítónak és emberkínzőnek, Wittenberga város átkának és Szászország megrontójának nevezte; s miután nagy keservesen átvergődött a romokban heverő városon, miközben többször is elvesztette a sisakját, anélkül, hogy észrevette volna, s egy lovag hátulról mindig újra a fejébe nyomta, végre elérték a börtönt, ahol a várúrfi erős őrség fedezete mellett eltűnt egy toronyban.

Közben visszaérkezett a gyorsfutár a választófejedelem határozatával, s ez a határozat újabb gondokba borította a várost. Mert a tartományi kormány, amelyhez a drezdai polgárság közvetlenül nyújtott be folyamodványt, a gyújtogató megfékezése előtt még csak hallani sem akart arról, hogy a várúrfi a székvárosban tartózkodjék, sőt kötelezte a tartományi kormányzót, hogy a tronkai Vencelt, ott, ahol van, mert hisz valahol csak lennie kell, minden rendelkezésre álló erővel megoltalmazza; viszont a jó wittenbergiek megnyugtatóására azt jelentette, hogy egy ötszáz főből álló csapattest Frigyes meissen herceg vezetésével már elindult, hogy a várost megvédelmezze a lócsiszár további zaklatásaitól.

A tartományi kormányzó, aki felismerte, hogy az ilyenfajta határozat semmiképpen sem alkalmas arra, hogy megnyugtassa a népet, mert nemcsak hogy azok az apró előnyök, amelyeket Kohlhaas a város előtt különböző pontokon kivívott, rendkívül kellemetlen híreket

terjesztettek harci ereje meggyarapodásáról, hanem a harc is, amelyet a lócsiszár az éjszaka sötétjében álrúhás csöcselékkel, szurokkal, szalmával és kénnel vívott, a maga hallatlan és példátlan módján, még nagyobb védő sereget is hatástalanná tett volna, mint amilyennel a meissen herceg közeledett; a tartományi kormányzó rövid meggondolás után elhatározta, hogy a kapott határozatot, úgy, ahogy van, elsüllyeszti. A város sarkaira mindössze azt a levelet ragasztotta ki, amelyben a meissen herceg közölte vele érkezését. A nemesi börtön udvaráról napkelte előtt négy nehéz fegyverzetű lovas kíséretében egy földött szekér kocogott ki a lipcsei országútra, s ezek a lovasok, némi bizonytalansággal, azt terjesztették, hogy Pleissenburgba tartanak, s minthogy a nép ilyenformán megnyugodott az istentelen várúrfi felől, akinek jelenléte tűzzel és vassal járt, a tartományi kormányzó maga is megindult egy háromszáz emberből álló csapattal, hogy Frigyes meissen herceggel egyesüljön. Közben Kohlhaas csapata, sajátságos helyzeténél fogva, valóban felszaporodott százkilenc főre: s minthogy Jassenben is fölhajtott egy fegyverraktárt, s ebből csapatát tökéletesen felszerelte, a rázúduló kettős zivatarról értesülve, úgy döntött, hogy viharos gyorsasággal szembeszáll vele, mielőtt még összezapna fölötte az ár. Ennek értelmében Mühlberg mellett már másnap éjjel meg is rohanta a meissen herceget, ebben az ütközetben, mélységes fájdalomra elvesztette ugyan Hersét, akit mellette már az első lövések leterítettek, de ezen a veszteségen elkeseredve háromórás harcban úgy tönkrevette a herceget, aki képtelen volt összeszedni magát a kis helységben, hogy az virradatkor, minthogy több súlyos sebből vérzett, és csapata teljességgel felbomlott, kénytelen volt Drezda irányában visszahúzódní.

Ettől a sikertől elkapatva, Kohlhaas a tartományi kormányzót támadta meg, mielőtt még az értesülhetett volna az éjszakai csatáról. Damerow falu mellett, fényes nappal, szabad téren rohanta meg, és gyilkos veszteségek árán, de azonos esélyekkel, mindaddig viaskodott vele, míg csak az éj alá nem szállt. S a tartományi kormányzót, aki a damerow-i temetőbe vette be magát, másnap reggel bizonynyal megtámadta volna csapata maradékával, ha emez hírvivők útján nem értesült volna a herceg mühlbergi vereségéről, s nem tartotta volna tanácsosabbnak, ha maga is visszatér Wittenbergába, s ott marad, míg alkalmasabb időpont el nem érkezik. Öt nappal a két csapat szétugrasztása után a lócsiszár Lipcse előtt állott, és a várost három oldalról felgyújtotta. A parancsban, amelyet ez alkalommal bocsátott ki, „Mihály arkangyal helytartójának” nevezte magát, aki eljött, hogy a hamisságot, amelyben az egész világ leledzik, tűzzel-vassal megtorolja azokon, akik ebben a pörös ügyben az úrfi mellé állottak. Továbbá a lützeni várból, amelyet megrohant, és amelyben tábornok ült, felszólította a népet, hogy a dolgok jobb rendjének megvalósítása érdekében csatlakozzék hozzá, s a parancsot, szinte már eszelősen, így írta alá: „Kiadatott ideiglenes viláгурalmunk székhelyén, Lützen székvárában.”

Lipcse lakosainak szerencséje úgy akarta, hogy a tűz az égből alázuhogó tartós eső miatt ne harapózzék el; úgyannyira, hogy a rendelkezésre álló tűzoltókésztségek gyors felhasználása mellett csak néhány szatócsbolt gyulladt ki Pleissenburg körül. Mindazonáltal leírhatatlan volt a városban a megdöbbenés a tébolyult gyújtogató megjelenése miatt, s hogy ez az ember abban a hiszemben van, hogy a várúrfi Lipcsében tartózkodik; s minthogy a Kohlhaas ellen küldött száznyolcvan főnyi vértcsapat szétverve tért vissza a városba, a tanács, amely a város kincseit nem akarta kockáztatni, nem látott más kiutat, mint hogy a kapukat lezáratja, s a polgárság a falakon kívül éjjel-nappal őrködni fog. A tanács a környező falvakban hasztalan függesztett ki nyilatkozatokat, amelyekben határozott hangon bizonygatta, hogy a várúrfi nincs Pleissenburgban; a lócsiszár hasonló papírlapokon kitarott amellett, hogy igenis ott van Pleissenburgban, és kijelentette, hogyha az úrfi ott fel nem található, ő a maga részéről úgy fog eljárni, mintha ott volna, mindaddig, míg a lipcseiek név szerint el nem árulják a helység nevét, ahol Vencel valóban tartózkodik. A választófejedelem gyorsfutár útján értesülve a

veszélyről, amelyben Lipce városa forog, kijelentette, hogy kétezer embert tüstént összevon, s ő maga áll e haderő élére, hogy Kohlhaast foglyul ejtse. Gorgas Ottó urat keményen megrótt a kétértelmű és meggondolatlan fortélyért, amellyel el akarta távolítani a gyűjtogatót Wittenberga környékéről, s egész Szászországon, s kiváltképpen a székvároson, leírhatatlan zavar lett úrrá, mikor rádöbbenek, hogy a Lipce környéki falvakban, nem tudni, kicsoda, egy Kohlhaashoz intézett nyilatkozatot függesztett ki, amelyben ez állott: „Vencel úrfi Drezdában van a rokonainál, Hinznél és Kunznál.”

Ilyen körülmények között vállalkozott rá Luther Márton doktor, hogy Kohlhaast csillapító szavak erejével s attól a tekintélytől támogatva, amelyet állása biztosított neki a világ szemében, visszatereli az emberi rend útjára, és valami tisztességes érzésre építve a gyűjtogató keblében, a következő tartalmú hirdetményt bocsátotta ki hozzá, s ezt a választófejedelemség összes városaiban és jelentősebb falvaiban kiragasztatta:

Kohlhaas, te, aki úgy tünteted föl, mintha elküldettél volna, hogy az igazság pallosát megragadd, mire vetemedel, vakmerő, az elvakult szenvedély tébolyában, te, aki el vagy telve igazságtalansággal? Minthogy a tartományúr, aki alá tartozol, megvonta tőled jussodat ebben a haszontalan semmiségért indított pörben, tűzzel-vassal támadsz, te istentelen, s akár a puszta farkasa, úgy törsz a békés közösségre, amelyet ő oltalmaz. Te, aki az embereket hazug és álnok híreszteléssel félrevezeted, te azt hiszed, bűnös, hogy majdan Isten előtt, azon a napon, amely minden szívek redőit megvilágosítja, ezzel majd boldogulsz? Hogy mondhatod, hogy kisemmiztek, te, akinek dühös kebele, az ádáz bosszúvágy csiklandozásaira az első felszínes kísérletek után, amelyek meddők maradtak, teljességgel lemondott a fáradságról, hogy jussodat visszaszerezze? Hát néhány törvényszolga és poroszló, aki egy érkező levelet elsikkaszt, vagy egy ítéletet, amelyet továbbítani kellene, visszatart, vajon ezek a te felsőbbbséged? S mondjam-e néked, te Istentől elrugaskodott, hogy a te felsőbbbséged a te ügyedről semmit se tud, de mit beszélek? hogy a tartományúr, aki ellen fölkel, még nevedet sem ismeri, úgyannyira, hogy ha egykor Isten trónusa elé lépsz, abban a hiszemben hogy bevádolhatod, ő derült ábrázattal mondhatja majd: ezt az embert, Uram, én nem bántottam, mert még létezése is idegen az én lelkemtől! Tudd meg, hogy a kard, amellyel hadakozol, a rablás és a vérszomjúság kardja; lázadó vagy és nem az igazságos Isten harcosa, és e földi célod kerék és bitófa, s a túlvilágon a kárhozat, amely a gonosztettre és istentelenségre vár.

Wittenberga stb.

Luther Márton

Kohlhaas éppen új tervet forgatott megszaggatott lelkében a lützeni várban Lipce elhamvasztására - mert a falvakban kifüggesztett híradásra, hogy Vencel várúrfi Drezdában van, semmit sem adott, hisz a hírt senki sem írta alá, nem szólva a tanácsról, amelytől ezt követelte -, mikor Sternbald és Waldmann nagy meghökkenésükre észrevették a hirdetményt, amelyet éjnek éjadán ragasztottak ki a várkapu aljára. Hasztalan reménykedtek napokon át, hogy Kohlhaas, akihez éppen ezért nem akaródzott bemenniük, megpillantja a hirdetményt; estefelé komoran magába mélyedve megjelent ugyan, de csak azért, hogy kiossza kurta parancsait, s nem is látott semmit, úgyannyira, hogy egy reggelen, mikor Kohlhaas néhány szolgát, mivel azok a környéken parancsa ellenére fosztogattak, fel akart húzatni, végre elhatározták, hogy felhívják figyelmét a hirdetményre. Kohlhaas éppen visszafelé tartott a vesztőhelyről, abban az öltözékben, amelyre legutolsó parancsa óta kapott rá, s a nép kétoldalt félénken kitért előle: aranyrojtos, vörös bőrpárnán nagy lángpallost vittek előtte, és égő fáklyákkal tizenkét szolga követte; akkor a két férfi, kardjukkal hónuk alatt, odalépett hozzá az oszlop mögül, amelyre a hirdetmény ki volt akasztva, úgyhogy ezen Kohlhaasnak meg

kellett ütköznie. A lócsiszár, mikor hátán összefont kézzel, gondolatokba merülve, a főkapu alá ért, felpillantott, és meghökkent; s minthogy a két szolga, rápillantva, tisztelettudóan kitért előle, néhány gyors lépéssel, miközben szórakozottan rájuk tekintett, odament az oszlophoz. De ki írhatja le, ami a lelkében végbement, midőn az írást, melynek tartalma igazságtalanságban marasztalta el őt, ott megpillantotta; s az írás alatt a legdrágább és legtiszteltebb név állott, amelyet csak ismert, a Luther Márton neve! Sötét pír szállott föl arcába, kétszer is elolvasta az írást, elejétől végig, miközben sisakját levette, majd tétova tekintettel fordult vissza, a szolgák közé, mintha mondani akarna valamit, de nem szólt semmit, leakasztotta a falról az írást, még egyszer átolvasta, aztán felkiáltott:

- Waldmann! Nyergeltesd fel a lovamat! - Majd: - Sternbald! Gyere utánam a várba! - Ezzel eltűnt.

Nem volt szükség többre, mint arra a néhány szóra, hogy teljes kártékonyságában egykettőre lefegyverezze őt. Tüstént átöltözött türingiai földbérlnőnek, azt mondta Sternbaldnak, hogy nagyfontosságú ügyben Wittenbergába kell utaznia, legderekabb szolgái jelenlétében átadta neki a Lützenben maradó csapat vezetését, s biztosítva őket arról, hogy három napon belül, amely idő alatt támadástól nem kell tartaniuk, újra itt lesz, elindult Wittenbergába.

Álnéven szállt meg egy ottani fogadóban, s az éj beálltával köpenyben, két pisztollyal, amelyeket még a tronkai várban zsákmányolt, belépett Luther szobájába. Luther, aki irományok és könyvek közt ült íróasztalánál, s látta, hogy az idegen, különös férfi kinyitja, majd maga mögött elreteszezi az ajtót, megkérdezte tőle, kicsoda és mit akar, s a férfi, aki kalapját tisztességtudóan a kezében tartotta, az általa okozható rémületet előre sejtve, alighogy félénken azt felelte, hogy ő Kohlhaas Mihály, a lókereskedő, midőn Luther máris felkiáltott:

- Távozz innen! - s miközben asztalától felállva egy csengőhöz sietett, hozzáfűzte: - A leheleted dögvész, s a közelléted pusztulás!

Kohlhaas nem mozdult a helyéről, elővette pisztolyát, és így szólt:

- Főtisztelendő uram, ez a pisztoly, ha megérinted a csengőt, élettelenül terít engem a lábad elé! Ül le, és hallgass meg; az angyalok között, akiknek a zsoltárait följegyzed, nem vagy nagyobb biztonságban, mint mellettem.

Luther leült, és megkérdezte:

- Mit akarsz?

Kohlhaas azt felelte:

- Meg akarom cáfolni azt a vélekedésedet, hogy igazságtalan ember vagyok! Hirdetményedben azt mondtad nekem, hogy az én felsőbbbségem mit sem tud az én ügyeimről, nos, biztosíts nekem szabad utat, s én elmegyek Drezdába, s előterjesztem ügyemet.

- Istentelen és szörnyű ember! - kiáltott föl Luther, akit ezek a szavak megzavartak, de egyszersmind meg is nyugtattak. - Ki adta neked a jogot, hogy a tronkai várúrfi önhatalmú jogvégzések alapján megrohand, s mikor nem találtad várában, tűzzel-vassal törj az egész közösségre, amely védelmezi őt?

Kohlhaas azt felelte:

- Főtisztelendő uram, senki eszerint! Egy hír, amelyet Drezdából kaptam, félrevezetett! A háború, amelyet én az emberi közösséggel vívok, egyszerűen gonosztett, ha, mint bizonyítod, nem voltam kítaszítva ebből a közösségből!

- Kitaszítva! - kiáltott Luther, és rátekintett. - Micsoda őrző gondolatok szálltak meg téged? Ki taszított volna ki annak az államnak a közösségéből, amelyben éltél? Igen, igen, az államok fennállása óta hol van rá példa, hogy valaki, bárki legyen is az, az államból kitaszítottatott volna?

- Kitaszítottnak - válaszolta Kohlhaas, kezét összeszorítva -, kitaszítottnak nevezem azt, akitől megtagadják a törvényes védelmet! Mert szükségem van erre a védelemre, hogy békés foglalkozásom fejlődhessen, sőt éppen e védelemért menekülök a közösségbe minden szerzeménnyel, s aki ezt megvonja tőlem, az kitaszít engem a sivatag vadjai közé, s tagadhatod-e, hogy ez az ember a husángot adja a kezembe, mely majd megvédelmez.

- Ki vonta meg tőled a törvényes védelmet? - kiáltott Luther. - Nem megírtam neked, hogy a panasz, amelyet benyújtottál, ismeretlen a tartományúr előtt, akinek benyújtottad? Ha háta mögött az állam szolgálai pörök sikkasztanak el, vagy megszentelt nevét, tudtán kívül, másképp teszik csúffá: az Istenen kívül kinek másnak van joga őt felelősségre vonni, hogy ilyen szolgálakat választott, s neked van-e jogod, te Istentől elrugaszkodott ember, ezért ítéletet mondani fölötte?

- Nos - felelte Kohlhaas -, ha a tartományúr nem taszít ki, akkor én újra visszatérek a közösségbe, amelyet ő védelmez. Megint csak azt mondom: biztosíts nekem szabad utat Drezdába, ez esetben szélnek ereszttem a csapatot, amelyet Lützen várába gyűjtöttem, s a panaszt, amellyel elutasítottak, még egyszer beterjesztem az ország bírósága elé.

Luther bosszús arccal dobálta egymásra a papírokat, amelyek az asztalnál heverték, s nem felelt. A konok helyzet, amelyet ez a különös ember foglalt el az államban, bosszantotta, s mérlegelve a végzést, amelyet a lócsiszár Kohlhaasenbrückből intézett a várúrfihoz, megkérdezte: mi is hát, amit a drezdai törvényszéktől kíván?

Kohlhaas felelt:

- A várúrfi törvényes megbüntetését kívánom, a lovak helyreállítását korábbi állapotukba, és pótlást a kárért, amelyet én magam meg Mühlbergnél elesett Herse nevű szolgám szenvedett amaz erőszakosság által, melyet rajtunk embertelenül, gazul elkövettek.

Luther felkiáltott:

- Kárpótlást! Ezrekre rúgó összegeket vettél föl zsidóktól és keresztényektől váltóra és zálogra, vad bosszúvágyad költségeire. Ezt az értéket is kimutatod a számlán, ha arra kerül a sor?

- Isten ments! - válaszolt Kohlhaas. - Háزامat és telkemet meg a jólétet, amelyben éltem, nem követelem vissza, sem a feleségem temetési költségeit! Herse öreg édesanyja csatolja majd a gyógykezelés számláját és annak részletezését, amit fia a tronkai várban elvesztett, azt a kárt pedig, amelyet azáltal szenvedtem, hogy nem adtam el a feketéket, szakértővel becsültetheti föl a kormányzat.

Luther így szólt:

- Őrző, érthetetlen és iszonyú ember! - És ránézett. - Most hogy kardod már bosszút állt a várúrfin, a legádázabb bosszút, amely csak elképzelhető: mi hajt, hogy ragaszkodsz egy ítélethez, amelynek éle, ha végül is lesújt rá, ily jelentéktelen súllyal találja csak el?

Kohlhaas így válaszolt, miközben egy könnycsepp pergett végig az arcán.

- Főtisztelendő uram! Nekem erre ráment a feleségem. Kohlhaas meg akarja mutatni a világnak, hogy a felesége nem igazságtalan ügybe pusztult bele. Igazodjál ebben az én akaratomhoz, és tedd, hogy a törvényszék nyilatkozzék; minden másban, ami még vitás lehet, én fogok engedni.

Luther szólt:

- Nézd csak, amit te követelsz, ha egyébként úgy állnak a dolgok, ahogy általában hallani, igazságos követelés, s ha ezt a vitát, mielőtt önhatalmúlag a bosszú útjára léptél volna, a tartományúr elé viszed döntésre, nem kételkedem, hogy követelésedet pontról pontra teljesítették volna. De jól megfontolva mindent, nem tetted volna-e jobban, ha Megváltód kedvéért megbocsátasz a várúrfinak, a feketéket aszottan és lenyúzva, úgy, ahogy voltak, fogod, és felülsz rájuk, és hazakocogsz velük Kohlhaasenbrückbe, hogy ott a magad istállójában felhizlald őket?

Kohlhaas azt felelte:

- Lehetséges is, nem is! Ha tudtam volna, hogy drága feleségem szíve vérével kell őket talpra állítanom, lehet, azt tettem volna, amit mondtál, főtisztelendő uram, és nem sajnáltam volna egy véka zabot! De mivelhogy most már olyan sokba vannak nekem, gondolom, csak menjen minden a maga útján: halljuk az ítéletet, amely megillet engem, s hizlaltasd fel az úrfival a feketéimet.

Luther, miközben eltűnődve nyúlt ismét papírpai után, azt mondta, ügyében tárgyalásokat akar kezdeni a választófejedelemmel. Addig maradjon Kohlhaas békén a lützeni várban, ha a választófejedelelem szabad utat enged számára, ezt nyilvános hirdetmény útján adják tudtul. - Ámbátor - folytatta, mikor Kohlhaas lehajolt, hogy kezet csókoljon neki -, azt nem tudom, hogy a választófejedelelem kegyelmet ad-e jog helyett, mert úgy hallom, hadcsapatot vont össze, és azt tervezi, hogy téged megsemmisít a lützeni várban, közben, mint már mondtam neked, az én igyekezetemen nem fog múlni a dolog. - S ezzel fölállott, hogy vendégét elbocsássa. Kohlhaas kijelentette, hogy e tekintetben teljesen megnyugtatta, ha Luther emel szót érte; erre Luther egy intéssel elkészönt tőle, de ő hirtelen fél térdre ereszkedett, és azt mondta, még egy kérés nyomja a lelkét. Pünkösdkor ugyanis, amikor az Úr asztalához szokott járulni, hadi vállalatok miatt elmulasztotta a templomot, kegyes volna-e, további előkészület nélkül, elfogadni gyónását, és viszonzásul a szentség jótéteményében részesíteni őt? Luther rövid gondolkodás után, miközben éles szemmel vizsgálta, ezt mondta:

- Igen, Kohlhaas, megteszem! Az Úr azonban, akinek testét óhajtod, megbocsátott az ellene vétkezőknek. És te - folytatta, mikor amaz meghökkenve nézett rá - kész vagy-e hasonlóképpen megbocsátani a várúrfinak, aki megsértett? Kész vagy-e elmenni a tronkai várba, felülni feketéidre, s elügetni velük Kohlhaasenbrückbe, s ott felhizlalni őket?

- Főtisztelendő uram - mondta Kohlhaas elvörösödve, miközben megragadta Luther kezét.

- Nos?

- Az Úr nem bocsátott meg minden ellenségének. Hadd bocsássak én meg csak a választófejedelelemnek, az én két uramnak, a várnagynak és a sáfárnak, Hinz és Kunz uraknak, s aki csak engem az ügyben megbántott; de a várúrfit szorítsd rá, ha csak lehetséges, hogy hizlalja fel újra a feketéimet.

Ezekre a szavakra Luther bosszús tekintettel fordult el tőle, és meghúzta a csengőt. Kohlhaas, miközben az előhívott szolga gyertyával jelentkezett az előszobában, meghökkenve emelkedett fel a földről, és fölszárogatta könnyeit; s minthogy a szolga hasztalan nyomogatta az elreteszelt ajtót, Luther pedig ismét papírpai mellé telepedett, Kohlhaas nyitott ajtót a

szolgának. Luther rövid oldalpillantást vetve az idegenre, utasította a szolgát: - Világíts! - Mire az kissé meglepetve a látogatástól, levette a falról a kapukulcsot, s a vendég távozására várva, visszahúzódott a félig nyitott ajtóba. Kohlhaas megindultan fogta két keze közé a kalapját, és így szólt:

- Így hát, főtisztelendő uram, nem lehet részem az engesztelődés jótéteményében, amelyet kértem tőled?

Luther kurtán felelt:

- A Megváltóddal nem! A tartományúrral, amint ígértem, ezt megpróbálom!

Ezzel intett a szolgának, hogy haladéktalanul tegye, amit rábízott. Kohlhaas fájdalmas arccal emelte két kezét a mellére, követte a szolgát, aki világított neki a lépcsőn lefelé, aztán eltűnt.

Másnap reggel Luther levelet intézett a szász választófejedelemhez, amelyben, miután mellékesen, de keserűen megemlítette a fejedelem személye körül szolgálatot teljesítő urakat, Hinzet és Kunzot, a tronkai kamarást és pohárnokot, akik a panaszt köztudomás szerint elsikkasztották, az őt jellemző nyíltsággal tudtára adta a fejedelemnek, hogy ilyen kínos körülmények között nincs más hátra, mint elfogadni a lócsiszár ajánlatát, s a történetekért kegyelmet adni neki, hogy pörét megújíthassa. A közvélemény, jegyezte meg, fölöttébb veszedelmes módon állott e férfiú pártjára, olyannyira, hogy még Wittenbergában is, amelyet pedig háromszor perzselt föl, szót emelnek mellette, s minthogy a lócsiszár, ha ajánlatát elutasítanák, azt gyűlölködő megjegyzések kíséretében föltétlenül tudomására adná a népnek, azt könnyen s oly mértékben félrevezetné, hogy az állam ereje végül is semmire sem menne Kohlhaasszal. Azzal végezte, hogy ebben a rendkívüli esetben mellőzni kell azt a megfontolást, vajon helyes-e tárgyalásba bocsátkozni egy állampolgárral, aki fegyvert ragadott, s hogy ez az ember, az ellene folytatott eljárás révén, bizonyos mértékig szemmel láthatólag valóban kívül helyeztetett az állami köteléken; egyszóval, hogy kijussanak a kátyúból, bánjanak Kohlhaasszal inkább úgy, mint idegen hatalommal, amely betört az országba, aminthogy külföldi lévén, némiképp inkább annak számít, semmint lázadónak, aki a trón ellen támad.

A választófejedelem éppen akkor kapta meg ezt a levelet, mikor ott tartózkodott kastélyában Keresztély meissen herceg, a birodalom fővezére, a Mühlbergnél levert és sebeiben még mindig kornyadozó Frigyes meissen herceg nagybátyja, Wrede gróf, a törvényszék főkancellárja, Kallheim gróf, az állami kancellária elnöke, a két tronkai úr, Hinz és Kunz, emez kamarás, amaz pohárnok, a fejedelem ifjúkori barátai és bizalmasai. Kunz úr, a kamarás, aki titkos tanácsosi minőségben a választófejedelem titkos levelezését a fejedelmi név és címer használatának jogosultságával gondozta, elsőnek szólalt fel, és újból szélteben-hosszában kifejtve, hogy a maga részéről a panaszt, amelyet a lócsiszár az ő unokaöccse, a várúrfi ellen nyújtott be a törvényszéknél, soha önhatalmú rendelkezéssel el nem akasztotta volna, ha hamis adatoktól félrevezetve, nem tartja a panaszt teljességgel alaptalan és haszontalan okvetetlenkedésnek, rátért a dolgok jelenlegi állására. Megjegyezte, hogy a lócsiszárnak sem isteni, sem emberi törvények szerint nem volt joga ezért a balfogásért olyan szigorú bosszút állni, mint amilyenre vetemedett; érezte, milyen fény övezné Kohlhaas átkozott fejét, ha úgy tárgyalnának vele, mint törvényes háborús hatalommal, s a megszállás, amely ezáltal a választófejedelem fölszentelt személyére hullna vissza, oly elviselhetetlennek tetszett előtte, hogy az ékesszólás hevében inkább akarta, hogy az őrvölgő lázadó végzése teljesüljön, és unokaöccsét, a várúrfit vigyék Kohlhaasenbrückbe, a feketéket hizlalni, mintsem Luther doktor ajánlatát elfogadják.

Wrede gróf, a törvényszék főkancellárja, félig Kunz úrhoz fordulva, sajnálatát nyilvánította, hogy az a gyöngéd gondoskodás, amelyet Kunz úr ennek a mindenképpen kínos ügynek a

megoldásánál a fejedelem hírnevével szemben tanúsít, nem töltötte el már az első alkalommal is. A választófejedelem elé tárta aggályait a tekintetben, fel szabad-e használni az államhatalmat egy nyilvánvalóan jogtalan intézkedés végrehajtására, nyomatékosan célozva arra, hogy az országban mennyien tódulnak szüntelenül a lócsiszár táborába, megjegyezte, hogy ily módon attól kell tartani, hogy a gonosztettek fonala a végtelenbe szövődik, s kijelentette, hogy ez a fonál csak úgy metszhető el, ha az elkövetett ballépést közvetlenül és következetesen jóváteszik, s a kormányzatot szerencsésen kihúzzák a csávából.

Keresztély meissen herceg a fejedelemnek arra a kérdésére, hogy mi a véleménye a dologról, úgy nyilatkozott, tisztelettel fordulva a főkancellár felé, hogy a gondolkodásmód, amelyről a főkancellár tanúságot tesz, őt ugyan a legnagyobb tisztelettel tölti el, de a főkancellár, miközben Kohlhaast jussához akarja segíteni, nem gondolja meg, hogy így Wittenbergát és Lipszét s az egész, Kohlhaas által megcsúfolt országot jogos kár- vagy legalábbis büntetési igényében megsértené. Ezzel az emberrel kapcsolatban az államrend annyira felzavarodott, hogy valamely, a jogtudományból kölcsönzött alaptétel útján aligha igazítható helyre. Ezért a kamarás véleményéhez csatlakozva arra szavaz, éljenek az alkalomszerű eszközzel: vonjanak össze megfelelő erejű hadcsapatot, és fogják el vagy fékezzék meg a Lützenben tanyázó lókereskedőt. A kamarás, miközben Keresztély herceg és a választófejedelem számára széket kerített a fal mellől, s lekötelező mosollyal elhelyezte a szobában, azt mondta, hogy öröme szolgál, hogy ily igazságos és megértő férfiú egyetért vele az eszközben, amellyel e kétes ügy elintézhető. A herceg, aki csak kezében tartotta a széket, de le nem ült rá, a kamarásra nézett, és biztosította, hogy éppenséggel nincs oka az örvendezésre, minthogy a kapcsolatos intézkedés szükségképp az volna, hogy először is a kamarás ellen bocsássanak ki elfogatóparancsot, és indítsanak ellene pört a tartományúr nevével való visszaélés okán. Mert ha a szükség úgy kívánná is, hogy az igazság trónusa előtt fátyolt borítsanak egy sor gonosztetre, amelyek végeláthatatlanul szülik egymást, s már teret sem találnak a trón korlátai előtt, semmiképp se érvényes ez az első bűnre, amely a többit okozta; s csak a kamarás ellen emelt főbenjáró bűnvád jogosítaná fel az államot a lócsiszár megsemmisítésére, akinek az ügye köztudomás szerint nagyon is igazságos, s akinek maguk adták kezébe a kardot, amelyet forgat.

A választófejedelem, akire a nemesúr e szavaknál meghökkenve nézett, mélyen elvörösödött, megfordult, és az ablakhoz lépett. Kallheim gróf, általános, zavart szünet után, azt mondotta, hogy ilyen módon nem lehet kijutni a varázskörből, amelyben fogva vannak. Ugyanezen a jogon pörbe lehetne fogni unokaöccsét, Frigyes herceget is, mert azon a különös portyán, amelyre Kohlhaas ellen vállalkozott, itt-ott ő is megszegte utasításait, olyannyira, hogy ha azoknak népes csoportja felől érdeklődnének, akik ezt a mostani zavaros helyzetet okozták, ő is közéjük számítana, s azért, ami Mühlbergnél történt, a tartományúrnak felelősségre kellene őt vonnia.

A pohárnok, tronkai Hinz úr, mialatt a választófejedelem bizonytalan pillantásokkal asztalához lépett, átvette a szót, és azt mondotta, hogy fölfoghatatlan számára, mi módon kerülheti el az itt összejött bölcs férfiak figyelmét az az állami határozat, amelyet meg kell hozni. Tudtával a lócsiszár megígérte, hogy ha szabad utat biztosítanak neki Drezdába, és ügyében új vizsgálatot indítanak, a csapatot, amellyel betört az országba, szélnek ereszti. Ebből azonban nem következik, hogy bűnös bosszújával kapcsolatban kegyelemben kell részesülnie: két jogi fogalomról van itt szó, amit, úgy látszik, nemcsak Luther doktor, hanem az államtanács is összetéveszt egymással. - Ha - folytatta, miközben orrára illesztette az ujját - a drezdai törvényszék ítéletet hozott a feketék ügyében, hogy mi lesz az ítélet, ezúttal közömbös, semmi akadálya, hogy Kohlhaast gyűjtogatásai és rablásai miatt lecsukják: ez

politikai bölcsességről tanúskodó fordulat, amely egyesíti mindkét államférfi véleményének előnyeit, s méltán számíthat a világ és az utókor tetszésére.

A választófejedelem, minthogy a herceg és a főkancellár is pusztá pillantással válaszolt Hinz úrnak, a pohárnoknak erre a felszólalására, s úgy tetszett, hogy ezzel a tárgyalás be is fejeződött, kijelentette, hogy az elhangzott különböző véleményeket az államtanács legközelebbi üléséig megfontolja. Úgy látszott, az előzetes intézkedések, amelyekre a herceg gondolt, a barátság iránt fölöttébb fogékony szívének kedvét szegték, hogy hadat indítson Kohlhaas ellen, amire pedig már minden előkészület megtörtént. Legalábbis Wrede grófot, a főkancellárt, akinek véleménye a legcélszerűbbnek tetszett előtte, magánál tartotta, s mikor ez leveleket mutatott neki, amelyekből kiderült, hogy a lócsiszár csapata valóságosan négyszáz emberre növekedett, s hogy az általános elégedetlenség közepette, amely a kamarás fonák dolgai miatt uralkodott az országban, rövidesen azzal is számolni lehet, hogy a lócsiszár hadereje a kétszeresére s háromszorosára emelkedik: elhatározta a választófejedelem, hogy Luther doktor tanácsát habozás nélkül megfogadja. Ennek megfelelően Wrede grófnak átadta az egész Kohlhaas-ügy vezetését, s már néhány nap múlva megjelent egy rendelet, amelynek lényeges tartalmát az alábbiakban közöljük:

Mi, Szászország választófejedeleme stb., stb. különösen kegyes tekintettel arra, hogy Luther Márton Előttünk szót emelt érte, Kohlhaas Mihály brandenburgi lókereskedőnek, azzal a feltétellel, hogy jelen rendelkezés vételétől számított három napon belül leteszi a fegyvert, amelyet fölragadott, ügyének újabb kivizsgálása céljából szabad utat biztosítunk Drezdába, mégpedig oly értelemben, hogy ha nevezett a drezdai törvényszék, várakozásunk ellenére, a feketék ügyében panaszával elutasítaná, ellene amaz önhatalmú vállalkozása miatt, hogy a maga dolgában ő maga bíraskodjék, a törvény teljes szigorával kell eljárni, ellenkező esetben azonban neki és egész csapatának kegyelmet adunk, és Szászországban elkövetett erőszakosságait megbocsátjuk.

Alighogy Kohlhaas, Luther doktor révén, megkapta ezt a hirdetményt, amelyet különben az ország minden részén kifüggesztettek, bár a szöveg erősen feltételes volt, egész csapatát elbocsátotta ajándékok, köszönetek és célszerű intelmek kíséretében. Ami pénzt, fegyvert és szerszámot zsákmányolt, a lützeni bíróságnál mint a választófejedelem tulajdonát elhelyezte; s miután Waldmannt levelekkel elküldte a kohlhaasenbrücki tisztartóhoz, hogyha lehetséges, vásárolja vissza tőle majorságát, Sternbaldot pedig útnak indította Schwerinbe a gyermekeiért, akiket újra magánál akart tudni, elhagyta a lützeni várat, és kis vagyona maradékával, amelyet papírpénzben hordott magánál, ismeretlenül elment Drezdába.

Éppen pitymallott, s még az egész város aludt, mikor bekopogott a pirnai külvárosban levő kis birtoka ajtaján, amely a tisztartó becsületessége révén még az övé maradt, és Tamást, a gazdaság öreg vezetőjét, aki csodálkozva és megütődve pillantott rá, arra utasította, jelentse a kormányzáságon a meissen hercegnek, hogy Kohlhaas, a lócsiszár itt van.

A meissen herceg, aki erre az üzenetre célszerűnek tartotta tüstént tájékozódni, miféle viszonyban is vannak ezzel az emberrel, midőn lovagok és szolgák kíséretében nemsokára megjelent az utcán, azt tapasztalta, hogy a Kohlhaas lakásához vivő utakon már mérhetetlen embertömeg gyűlt össze.

A hírre, hogy itt az öldöklő angyal, aki tűzzel-vassal üldözi a nép elnyomóit, felserkent egész Drezda, a város is, a külváros is; az odatóduló kíváncsi tömeg elől el kellett reteszteni a ház ajtaját, s a fiatalabbak az ablakokra másztak, hogy szemügyre vegyék a gyújtogatót, aki ott benn reggelizett. A herceg a számára helyet csináló őrseg segítségével végül bejutván a házba, belépett Kohlhaas szobájába, aki félig felöltözve állott egy asztalnál, s megkérdezte: ő-e

Kohlhaas, a lócsiszár, mire Kohlhaas övéből egy tájékoztató írásokat tartalmazó tárcát vonva elő, és azt tisztelettel átnyújtva azt felelte, hogy igen, és hozzátette, hogy: hadcsapatának feloszlata után, a tartományúrtól kapott szabadság alapján, azért van Drezdában, hogy a feketék dolgában a tronkai Vencel várúrfi ellen panaszt emeljen a törvényszéknél.

A herceg futó pillantással tetőtől talpig végigmérte a lócsiszárt, aztán átfutotta a tárcában található írásokat, megmagyaráztatta vele magának, mi az a letét a választófejedelmi kincstár javára, amiről a tárcában ott találta a lützeni törvényszék igazolójegyét, s miután a szemben álló férfi természetét különböző, a gyermekeire, vagyonára és jövőbeli életmódjára s terveire vonatkozó kérdésekkel kipuhította, és mindent megnyugtatónak talált, visszaadta irományait, s azt mondta: pörének semmi sem áll útjában, s a pör megindítása céljából személyesen forduljon Wrede grófhhoz, a törvényszék főkancellárjához. - Közben - mondta kis szünet után a herceg az ablakhoz lépve, és csodálkozó szemmel pillantva végig a ház elé gyűlt népen - az első napokra őrséget kell magad mellé vened, amely megvéd a házában is, és akkor is, ha kimegy! - Kohlhaas meglepődve nézett maga elé, és hallgatott. A herceg így szólt hozzá: - Mindegy! - s otthagyta az ablakot. - A következményeket magadnak kell fölmérned. - Ezzel ismét az ajtónak fordult azzal a szándékkal, hogy elhagyja a házat.

Kohlhaas meggondolta magát, és megszólalt: - Kegyelmes uram! Tégy, ahogy akarsz! Add szavadat, hogy az őrséget tüstént visszavonod, mihelyt úgy kívánom: ez esetben nincs kifogásom az intézkedésed ellen! - A herceg azt válaszolta, hogy ez természetes, s miután három gyalogosnak, akit e célból elébe állítottak, megmagyarázta, hogy az az ember, akinek a házában maradnak, szabad ember, s csak az ő védelmére követik, ha kimegy a házból, leereszkedő kézmozdulattal üdvözölte a lócsiszárt, és eltávozott.

Déltájban Kohlhaas, három gyalogos kíséretében, végeláthatatlan tömegtől követve, amely azonban - a rendőrség figyelmeztetésének megfelelően - semmiképp se lépett föl ellene, elment Wrede grófhhoz, a törvényszék főkancellárjához.

A főkancellár nyájas barátsággal fogadta előszobájában, két álló óra hosszat foglalkozott vele, s miután az ügy egész történetét, elejétől végig, elmondatta magának, a panasz közvetlen megfogalmazása és benyújtása végett a város egyik híres ügyvédjéhez utasította, aki a törvényszék alkalmazásában állott.

Kohlhaas késelelem nélkül elment az ügyvéd lakására, s miután a panaszt, pontosan az elsikkasztott első példány értelmében, a várúrfi törvényes megbüntetése, a lovaknak korábbi állapotukba való helyreállítása, saját kárának, továbbá a Mühlbergnél elesett Herse szolga kárának a szolga öreg édesanyja javára történő megtérítése tárgyában megszövegezték, a még mindig bámészkodó nép kíséretében hazatért, s szilárdan eltökélte, hogy a házat csak akkor hagyja el, ha ügyei kényszerítik rá.

Közben a várúrfit is elbocsátották wittenbergai fogságából, s miután kigyógyult egy veszedelmes orbáncból, amely lobosodást okozott a lábán, az országos törvényszék perdöntő feltételek mellett fölszólította, hogy a Kohlhaas lócsiszár által ellene emelt panasz tárgyában, a jogtalanul elkobzott és tönkretett feketék miatt, jelentkezék Drezdában. A tronkai fivérek, a kamarás és a pohárnok, a várúrfi hűbérrokonai, akiknek házában Vencel úrfi megszállt, a legnagyobb elkeseredéssel és megvetéssel fogadták, nyomorultnak és semmiházinak nevezték, aki szégyent és gyalázatot hoz az egész családra, közölték vele, hogy most aztán minden bizonnyal elveszti a pört, s felszólították, hogy azonnal intézkedjék a feketék előkerítéséről, mert az egész világ gúnykacajára az lesz az ítélet, hogy hizlalja fel őket.

A várúrfi gyöngye, remegő hangon válaszolta, hogy ő a világ legszánandóbb embere. Esküdözött, hogy az egész átkozott úgyról, amely romlásba dönti, alig tudott valamit, s hogy mindennek a várnagy és a sáfár az oka, hisz azok használták a lovakat az aratásnál, neki magának a legcsekélyebb tudomása vagy szándéka sem volt ebben a dologban, s azok tették tönkre a lovakat a túlzott erőltetéssel, részben a saját földjükön. Mialatt ezeket elmondta, az úrfi leült, és kérte, hogy bántásaikkal és sértéseikkel ne taszítsák vissza gonoszul a bajba, amelyből éppen hogy kilábal.

Másnap Hinz és Kunz úr, akiknek a fölperzselt Tronkenburg környékén birtokaik voltak, unokaöccsük, a várúrfi kérésére, minthogy egyebet úgysem tehettek, írtak ott tartózkodó sáfáraiknak és bérlőiknek, hogy adjanak hírt a feketékről, amelyek azon a szerencsétlen napon eltűntek, s amelyeknek azóta teljességgel nyomuk veszett. A helység azonban teljesen elpusztult, és csaknem valamennyi lakosát lemészárolták, így hát mindössze annyit tudhattak meg, hogy egy szolga, akit a gyújtogató kardlappal hajsolt, kimentette a feketét az égő fészerből, de aztán arra a kérdésére, hogy hová vigye őket, és mihez kezdjen velük, a dühöngő zsarnoktól csak egy rúgást kapott válaszul. A várúrfi köszvény gyötörte vén házvezetőnője, aki Meissenbe menekült, írásos felhívásra bizonyítja a várúrfinak, hogy az a szolga ama borzalmas éjszaka reggelén a brandenburgi határ felé fordult a lovakkal, de minden egyéb kérdezősködés a helyszínen eredménytelen maradt, s úgy látszik, ez a hír tévedésen alapult, mivel a várúrfinak nem volt olyan szolgája, aki brandenburgi lett volna, vagy akár csak az oda vivő úton lakott volna.

Drezdaiak, akik néhány nappal a tronkai vár leégése után Wilsdrufban voltak, azt a kijelentést tették, hogy a mondott időben egy szolga érkezett oda, aki két lovat vezetett kötőféken, s az állatokat, minthogy igen nyomorúságos állapotban voltak, és nem bírták volna tovább az utat, egy juhásznak a tehénistállójában hagyta, aki megpróbálta megint talpra állítani őket. Némely okból ugyancsak valószínűnek látszott, hogy ezek a lovak a kérdéses feketék voltak: a wilsdrufi juhász, amint azt arra járt emberek bizonyították, újfent továbbadta őket, nem tudni, kinek; s egy harmadik híradás, amelynek forrása ismeretlen maradt, éppenséggel arról beszélt, hogy a lovak már kimúltak, s a wilsdrufi csontbányában kaparták el őket.

Hinz és Kunz úr, akiknek a dolgok ilyen fordulata, mint könnyen érthető, a legkíváncsiabb volt, hiszen ilyen körülmények között megmenekültek attól a kényszerűségtől, hogy unokaöccsük, a várúrfi, akinek saját istállói már nem voltak, az ő istállóikban hizlalja föl a feketét, a teljes biztonság okából szerették volna ezt a ténykörülményt hitelesíteni. Ezért tronkai Vencel úr, mint örökhagyó hűbérúr és ítéletmondó, átírt a wilsdrufi bíróságokhoz, s az átiratban tisztelettel megkérte őket, hogy a feketéknek, amelyeknek tüzetes leírását mellékelte, s amelyek, mint mondotta, kezére voltak bízva, s egy baleset folytán eltűntek, nyomozzák ki akkori tartózkodási helyét, és bárki legyen is a tulajdonosuk, hívják föl, és vegyék rá, hogy minden költségének busás megtérítése mellett szállítsa be a lovakat Kunz úrnak, a kamarásnak drezdai istállóiba.

Így azután néhány nap múlva csakugyan megjelent egy ember, akinek a wilsdrufi juhász továbbadta az állatokat, s aki a kiaszott és rogyadozó lovakat kordéja löcséhez kötve a város piacára vezette, de Vencel úrnak és még inkább a becsületes Kohlhaasnak a balvégzete úgy akarta, hogy ez az ember a döbbelni sintér legyen.

Mihelyt Vencel úr unokafivérének, a kamarásnak a jelenlétében egy bizonytalan hír révén tudomást szerzett róla, hogy a városba érkezett egy ember két fekete, a tronkenburgi tűzvészéből szabadult lóval, néhány, a házból összeszalajtott szolga kíséretében, mind a ketten a vártérre mentek, ahol az az ember állott, hogy ha Kohlhaas lovairól van szó, a költségek megtérítése mellett átvegyék tőle az állatokat, és hazavezessék őket. De mennyire meg-

hökkentek a lovagok, mikor a kétkerekű kordé körül, amelyhez az állatok voltak kötözve, egy percről percre növekedő embertömeget pillantottak meg, amelyet a látványosság csalt oda; kifogyhatatlanul hahotázva kiáltozták egymásnak az emberek, hogy sintérkézre kerültek a lovak, amelyek miatt az állam megingott! A várúrfi, aki körüljárta a kordét, s szemügyre vette a nyomorúságos párákat, amelyek minden pillanatban kimúlhattak, zavartan azt mondta, hogy ő nem ezeket a lovakat vette el Kohlhaastól, de Kunz úr, a kamarás, néma dühtől szikrázó pillantást vetve rá, amely, ha vasból lett volna, kettéhasítja a várúrfit, köpenyegét hátravetve, hogy lássák rendjelét és láncát, odalépett a sintérhez, és megkérdezte: ezek-e ama feketék, amelyeket a wilsdrufi juhász vett gondjaiba, s amelyeket a tronkai Vencel várúrfi, a tulajdonosuk, az ottani bíróságnál nyomoztatott?

A sintér, aki egy vödör vízzel éppen meg akarta itatni a kordéját húzó vastag, testes lovat, így szólt: - A feketék? - Letette a vödröt, és kiszedte a ló szájából a zablát, aztán azt mondta, hogy a feketéket, amelyek a löcshöz vannak kötve, a hainicheni kondás adta el neki. Hogy az honnan szedte, s hogy vajon a wilsdrufi juhásztól kerültek-e hozzá, azt nem tudja. A wilsdrufi poroszló, mondta, miközben újra felkapta a vödröt, s odaszorította a rúd és térde közé, a wilsdrufi poroszló azt mondta neki, hozza a lovakat haza a tronkai várba, a várúrfit pedig, akihez utasították, Kunznak hívják. Ezzel megfordult, és a vizet, amit a ló otthagyt a vödörben, kiöntötte az utca kövezetére.

A kamarás, aki a gúnyosan hahotázó tömeg pillantásai között arra sem tudta rávenni a dolgaival érzéketlenül bajlódó fickót, hogy egy pillantást vessen rá, azt mondta, ő az a kamarás, a tronkai Kunz, ő azonban csak unokafivérének, a várúrfinak a feketéit akarja megszerezni, amelyeket egy szolga, aki a tronkenburgi tűzvész alkalmából megmenekült, a wilsdrufi juhásznak adott tovább, s amelyek eredetileg Kohlhaas löcsiszár tulajdonában voltak. Megkérdezte a fickót, aki szétvetett lábbal állott ott, és felhúzta nadrágját: tud-e erről valamit, s vajon a hainicheni kondás - mert minden ezen fordul meg - nem a wilsdrufi juhásztól vagy valaki harmadiktól szerezte meg az állatokat, aki korábban a juhásztól vásárolta őket? A sintér, aki a kordéja mellé állott vizelni, azt mondta, őt a feketékkel ide rendelték Drezdába, hogy a tronkai urak házában megkapja értük a pénzét. Amit a kamarás itt összehord, azt ő nem érti, s hogy vajon az állatok a hainicheni kondás előtt Péternél vagy Pálnál voltak-e, avagy a wilsdrufi juhásznál, neki aztán édes mindegy, mivelhogy nem lopta őket. Azzal széles hátára kanyarítva ostorát, elindult a kocsmá felé, amely ott volt a téren, mert megéhezett, és reggelizni akart.

A kamarás, akinek halvány sejtelve sem volt, mit kezdjen a lovakkal, amelyeket a hainicheni kondás adott el a döbbelni sintérnek, ha történetesen nem azonosak azokkal, amelyeken a sátán nyargalászott Szászországban, felszólította a várúrfit, hogy nyilatkozzék, minthogy azonban ez halvány, remegő ajkakkal azt válaszolta, hogy leghelyesebb volna megvásárolni a lovakat, akár a Kohlhaaséi, akár nem, a kamarás, elátkozva az úrfinak apját-anyját, akiknek életét köszönhette, hátravetette köpenyét, és kihátrált a sokadalomból, teljes bizonytalanságban, hogy mit tegyen, s mit ne tegyen. Odahívta Wenk bárót, egyik ismerősét, aki éppen arra lovagolt az utcán, és dacosan kitarva amellett, hogy nem hagyja el a teret, éppen mert a csöcselék gúnyosan meresztgette rá a szemét, s a szája elé zsebkendőt nyomkodva, szemmel láthatólag csak távozására várt, hogy gúnyos jókedve harsányan kipukkadjon, arra kérte a bárót, hogy nézzen be Wrede gróf főkancellárhoz, és általa kerítse elő Kohlhaast a feketék megtekintésére.

Kohlhaas történetesen egy poroszló hívására éppen ott tartózkodott a főkancellár szobájában, bizonyos, a lützeni letétre vonatkozó magyarázatok miatt, amelyekkel csak ő szolgálhatott, midőn a báró az imént említett szándékkal a szobába lépett, s mialatt a főkancellár bosszús

képpel emelkedett föl a székről, s a lócsiszárt, akinek a személye a báró előtt ismeretlen volt, kezében tartott írásaival otthagya, a báró elébe tárta a kínos helyzetet.

A döbbelni sintér a wilsdrufi bíróságok hézagos nyomozása alapján, mondta, megjelent a lovakkal, amelyek olyan reménytelen állapotban leledzenek, hogy Vencel úrfi nemigen tudja őket a Kohlhaaséinak elismerni, olyannyira, hogy ha mégis átvennék őket a sintértől, hogy a lovagok istállóiban megkíséreljék felhizlalni őket, ezt megelőzőleg előzőleg a mondott körülmény kétségtelen bizonyítása végett szükséges volna, hogy Kohlhaas helyszíni szemlét tartson. - Kegyeskedjél tehát - fejezte be a báró - a lócsiszárt őrséggel elhozatni a házából, és a piacra vitetni, ahol a lovak állanak.

A főkancellár, miközben szemüvegét levette az orráról, azt mondta, hogy a báró kettős tévedésben leledzik: téved először, ha azt hiszi, hogy a dolog másképp, mint Kohlhaas helyszíni szemléjével, nem oldható meg, másodszor, ha elhitei magával, hogy ő, a kancellár, jogosult arra, hogy Kohlhaast az őrséggel odavitesse, ahová a várúrfinak tetszik. Egyszersmind bemutatta Wenk bárónak a lócsiszárt, aki mögötte állott, s miközben leült és szemüvegét újra föltette, megkérte őt, hogy ez ügyben forduljon közvetlenül Kohlhaashoz.

A lócsiszar, akinek egyetlen vonása sem árulta el, mi ment végbe lelkében, azt felelte, hogy kész őt követni a piactérre, hogy megtekintse a feketéket, amelyeket a sintér hozott a városba. Miközben a báró meglepetten fordult hozzá, a lócsiszar a főkancellár asztalához lépett, miután még több írást átadott neki a tárcájából, amelyek a lützeni letétről felvilágosításokkal szolgálhattak, búcsút vett tőle; a báró, aki elvörösödve az ablakhoz lépett volt, hasonlóképpen ajánlotta magát, és három, a meissen herceg által szolgálatba állított gyalogos kíséretében s tolongó emberáradatban mindketten megindultak a vártér felé.

Kunz úr, a kamarás, aki ezenközben több barátjának javallata ellenére, akik köréje gyűltek, makacsul ott maradt a helyén a nép között, szemben a döbbelni sintérrel, mihelyt a báró a lócsiszárral megjelent, odalépett ez utóbbihoz, s miközben kardját büszkén és méltósággal hóna alá fogta, megkérdezte tőle, az ő lovai-e azok, amelyek a szekér mögött állanak.

A lócsiszar, miután szerényen a kérdést föltevő és számára ismeretlen úrhoz fordult, megemelte kalapját, és anélkül, hogy válaszolt volna neki, az összes lovagok kíséretében odalépett a sintérekordéhoz, s az állatokat, amelyek rogyadozó lábakon, fejüket a földnek csüggesztve álltak ott, s a szénához, amelyet a sintér elébük rakott, hozzá se nyúltak, tizenkét lépés távolságból, onnan, ahol megállott, futólagosan megszemlélve, újra visszafordult a kamaráshoz: - Kegyelmes uram, a sintérnek igaza van, a lovak, amelyek a kordéjához vannak kötve, az enyéme! - S azzal végigpillantva az urak egész körén, még egyszer megemelte a kalapját, és őrsége kíséretében ismét távozott a térről.

Ezekre a szavakra a kamarás egy gyors, a sisaktaréjt is megzengető lépéssel a sintér előtt termett, s egy zacskó pénzt vetett oda neki, s mialatt ez, a zacskóval a kezében, egy ólomfésűvel kisimította a haját a homlokából, és a pénzt kezdte nézegetni, a kamarás megparancsolta egy szolgának, hogy oldja el a lovakat, s vezesse őket haza.

A szolga, aki ura parancsára otthagya barátainak és rokonainak egy csoportját, mely a nép közt álldogált, kissé nekivörösödött arccal, egy nagy pocsolján keresztül, amely a gebék lábainál képződött, csakugyan odalépett a lovakhoz; de alig ragadta meg kötőféküket, hogy eloldja őket, mikor Himboldt mester, az unokafivére, már karon is fogta, s e szavakkal: - Csak nem nyúlsz ezekhez a dögökhöz! -, ellódította a kordétól. És miközben bizonytalan léptekkel újra a kamaráshoz fordult, aki szótlán tanúja volt az esetnek, még hozzátette: sintérlegényt kerítsen magának az ilyen szolgálatra!

A kamarás, aki dühében tájékozva egy pillanatra szemügyre vette a mestert, megfordult, és a körülötte álló lovagok feje fölött az őrségért kiáltott, s mihelyt Wenk báró rendelkezésére megjelent a várból egy tiszt, a választófejedelem néhány darabontjával, felszólította a tisztet, röviden vázolta a gyalázatos bujtogatást, amelyre a város polgárai vetemedtek, hogy Himboldt tartóztassa le. Vállon ragadta, és azzal vádolta meg a mestert, hogy szolgáját, aki parancsára eloldozta a feketét, a kordétól ellódította és bántalmazta. A mester ügyes mozdulattal, amellyel kiszabadította magát, elhárította a kamarást, és így szólt: - Kegyelmes uram! Egy húszesztendős kölyökkel megértetni, hogy mi a tennivalója, ez még nem uszítás! Kérdezd meg tőle, hogy akar-e szokás és illem ellenére bajlódni a kordéhoz kötött lovakkal? Ha ezek után is akar, üsse kő! Felőlem akár megnyúzhatja és megzabálhatja őket!

E szavakra a kamarás a szolgálhoz fordult, s megkérdezte tőle: vonakodik-e a parancsát teljesíteni, s a Kohlhaas lovait eloldani és hazavezetni? Mikor ez félénken, a polgárok soraiba elegyülve azt mondta, hogy előbb fel kéne kapatni az állatokat, a kamarás utánament, lerántotta a kalapját, amelyet háza jelvénye ékesített, s miután azt összetaposta, kardot rántott, és dühöngő csapásokkal egy pillanat alatt elkergette a szolgát a térről és szolgálatából.

Himboldt mester felkiáltott: - Üssétek le a gyilkos zsarnokot! - s míg a polgárok, a jeleneten fölháborodva, összezárkóztak és félrelökték az őrseget, Himboldt mester hátulról letaszította a kamarást, letépte köpenyét, gallérját és sisakját, kicsavarta kezéből a kardot, és dühös lendülettel messze elhajította a tér fölé.

Hasztalan kiabált Vencel úrfi a lovagoknak, kimenekedve a tolongásból, hogy segítsenek a bátyján, mielőtt csak egy lépést is tettek volna, a tóduló nép már szét is szórta őket, úgyannyira, hogy a kamarás, akinek esés közben megsérült a feje, ki volt szolgáltatva a tömeg dühének.

Semmi sem menthette meg Kunz urat, csak egy csapat lovas katonának a megjelenése, akik véletlenül a téren vonultak át, s akiket a fejedelmi darabontok tisztje odaszólított, hogy segítsenek neki. A tiszt elkergette a tömeget, majd megragadta a dühöngő mestert, s míg néhány lovassal a börtönbe vitette, két barátja fölemelte a földről a vérrel borított, boldogtalan kamarást és hazavitte. Ilyen szerencsétlenül végződött az a jó szándékú és tisztességes kísérlet, hogy a lócsiszár elégtételt kapjon a rajta elkövetett sérelemért.

A döbbenetű sintér, akinek a dolga el volt intézve, s aki nem akart tovább ott maradni, mikor a tömeg széledni kezdett, egy lámpás póznájához kötötte a lovakat, s azok egész nap ott is maradtak, anélkül, hogy valaki törődött volna velük, az utcakölykök és naplopók csúfjára, úgyhogy végül is, minden ápolás és gondozás híján, a rendőrségnek kellett gondjaiba venni őket; az esti órákban odahívták a drezdai sintért, hogy további rendelkezésig gondoskodják róluk a külvárosi sintértelepen.

Ez az eset, előidézésében bármilyen kevés szerepe volt is a lócsiszárnak, mégis - még a józanabbak és derekasabbak körében is - porének kimenetelét illetőleg föltöbb veszedelmes hangulatot keltett az országban. Az államhoz való viszonyát teljességgel elviselhetetlennek találták, és magánházaknál és köztereken az a vélemény alakult ki, hogy helyesebb nyilvánvaló jogtalanságot elkövetni rajta, s az egész ügyet újból félretenni, mint igazságot szolgáltatni neki, amelyet egy ilyen semmi ügyben erőszakosan csikart ki, igazságot csak azért, hogy őrzőgő konokságát lecsillapítsák.

A boldogtalan Kohlhaas teljes romlására, túlzott tisztességből s ebből eredőleg a tronkai család iránt érzett gyűlölete miatt, maga a főkancellár is kénytelen volt ezt a hangulatot erősíteni és terjeszteni. Föltöbb valószínűtlen volt, hogy a lovakat, amelyeket most a drezdai sintér gondozott, valaha is arra az állapotra lehetne feljavítani, ahogyan a Kohlhaasenbrücki

istállóból kikerültek, de föltéve, hogy ez ügyesség és tartós táplálás révén lehetséges lett volna, a gyalázat, amely a fennálló körülmények folytán ezáltal a várúrfi familiáját érné, oly nagy volt, hogy tekintettel a család, az ország egyik legelső és legelőkelőbb családjának állampolgári súlyára, semmi sem látszott helyesebbnek és célszerűbbnek, mint a lovak árának pénzben való megtérítését kezdeményezni. Mindazáltal egy levélre, amelyben az elnök, Kallheim gróf, a kamarás nevében, akit betegsége akadályozott, néhány nap múlva a főkancellár elé terjesztette ezt a javaslatot. a főkancellár írt ugyan Kohlhaasnak, és levelében figyelmeztette, hogy ha ilyen javaslat érkezne hozzá, ne utasítsa el, magát az elnököt azonban rövid, de nem valami lekötő válaszban arra kérte, hogy ez ügyben kímélje meg magánjavaslataitól, a kamarást pedig arra szólította föl, hogy forduljon egyenest a lócsiszárhoz, aki véleménye szerint igen szerény és méltányosan gondolkodó férfiú.

A lócsiszár, akinek akaratát a piactéri eset valóban megtörte, a főkancellár tanácsához igazodva maga is csak egy nyilatkozatra várt a várúrfi vagy a hozzája tartozók részéről, hogy teljes készséggel s a történetek megbocsátásával teljesítse ajánlatukat, de éppen ez a kezdeményezés fájt nagyon a gögös lovagoknak, és súlyosan elkeseredve a válaszon, amelyet a főkancellártól kaptak, megmutatták ezt a választófejedelemnek, aki másnap reggel fölkereste szobájában a sebeivel betegen fekvő kamarást.

Kunz úr betegsége miatt gyöngé és megindító hangon, azt kérdezte tőle, hogy miután az életét is kockára tette, hogy ezt az ügyet a fejedelem óhaja szerint intézze el, most még a becsületét is a világ szájára adja-e, s egyezséget és engedelkenységet kérve jelenjen meg egy olyan ember előtt, aki minden elképzelhető szégyent zúdított őrá is, családjára is? A fejedelem, amint elolvasta a levelet, zavartan kérdezte meg Kallheim gróftól, hogy nincs-e joga a törvényszéknek a Kohlhaasszal való minden újabb tárgyalás nélkül arra a körülményre támaszkodni, hogy a lovakat már nem lehet felhizlálni, s ennek megfelelően olybá tekintve őket, mintha már megdöglöttek volna, az ítéletet a lovak értékének pénzbeli megtérítésére meghozni?

A gróf így felelt: - Kegyelmes uram, a lovak valóban megdöglöttek: államjogi értelemben nem élnek, mert semminemű értékük nincs, s mielőtt a sintértelepről átvinnék őket a lovagok istállóiba, fizikailag is megdöglének. - Mire a választófejedelem zsebre dugva a levelet azt mondta, hogy beszélni kíván erről a főkancellárral. A kamarást, aki félig fölemelkedett, és kezét hálásan megragadta, megnyugtatta, s miután még figyelmeztette rá, hogy iparkodjék meggyógyulni, nagy kegyesen fölemelkedett a székről, és elhagyta a szobát.

Így álltak a dolgok Drezdában, mikor a szegény Kohlhaas feje fölött egy másik, súlyosabb vihar gyülekezett Lützen felől, s a fortélyos lovagok elég ügyesek voltak hozzá, hogy ennek a villámait a boldogtalan lócsiszár fejére irányítsák. Ugyanis Johann Nagelschmidt, ama szolgák egyike, akiket a lócsiszár toborzott, s akiket a választófejedelemi amnesztia megjelenése után ismét elbocsátott, úgy találta jónak, hogy pár hétre rá a cseh határon ennek a mindenféle gázságra kapható csőcseléknek egy részét újra összeverbuválja, és folytassa a mesterséget, amelybe Kohlhaas avatta be, de most már saját szakállára.

Ez a semmiházi fickó, részint, hogy a sarkában járó poroszlókra ráijesszen, részint, hogy a népet a szokott módon rávegye a gáztetteiben való részvételre, Kohlhaas helytartójának adta ki magát, urától tanult okossággal világgá kürtölte, hogy az amnesztiát az otthonukba békén visszatérő szolgák közül többekkel szemben nem tartották meg, sőt magát Kohlhaast is, amikor megérkezett Drezdába, égbe kiáltó szőszegéssel börtönbe zárták, és őrség kezére adták, úgyannyira, hogy a hirdetmények szerint, amelyek a Kohlhaas-féle hirdetményekhez tökéletesen hasonlóak voltak, ez a gyűjtogató banda valósággal Isten pusztá dicsőségére talpra állott hadicsapat volt, amely arra van hivatva, hogy vigyázzon a választófejedelem által juttatott amnesztia megtartására, de az egésznek, mint mondtuk, semmi köze sem volt Isten

dicsőségéhez, s a Kohlhaashoz való ragaszkodás sem játszott benne szerepet, akinek a sorsa merőben közömbös volt számukra, hanem ilyen szélhámosságok védelme alatt akartak mentől büntetlenebbül és kényelmesebben gyűjtogatni és fosztogatni.

Mihelyt ennek híre terjedt Drezdában, a lovagok nem bírták palástolni az eseten érzett örömeiket, amely az egész ügyet új megvilágításba helyezte. Bölcs és elégtelen célzásokkal emlékeztettek arra a balfogásra, amelyet azzal követtek el, hogy amnesztiát adtak Kohlhaasnak, mégpedig az ő sürgető és ismételt figyelmeztetései ellenére, mintha csak éppenséggel az lett volna a cél, hogy mindenfajta gonosztevőnek megadják a jelt a lócsiszár útjának követésére; s nem érték be azzal, hogy nem adtak hitelt Nagelschmidt amaz állításának, hogy csak elnyomott urának megsegítésére és biztonságára fogott fegyvert, hanem határozottan úgy nyilatkoztak, hogy az új vezér egész megjelenése nem egyéb, mint egy Kohlhaas által indítványozott vállalkozás, amellyel rá akar ijeszteni a kormányzatra, hogy az ítélet végrehajtását pontról pontra a lócsiszár őrző konokságához illően kicsikarja és siettesse. Sőt Hinz pohárnok úr nem ártotta, és néhány vadász úrfi és udvari ember előtt, akik étkezés után köréje gyűltek a választófejedelem előszobájában, a rablócsapat lützeni felosztatását átkozott szemfényvesztésnek mondotta, s miközben jót mulatott a főkancellár igazságszereteten, több, ötletesen összeállított ténykörülmennyel bizonyította, hogy a csapat változatlanul ott tanyázik a választófejedelemség erdeiben, és csak a lócsiszár intésére vár, hogy onnan tüzzel-vassal előtörjön.

Keresztély meissen herceg a dolgok ilyen fordulatán, amely urának dicsőségét a legérzékenyebb módon bemocskolással fenyegette, szerfelett felbosszankodva tüstént a fejedelemhez sietett a várba, s felismervén a lovagoknak azt az érdekét, hogy Kohlhaast, hacsak lehetséges, új bűnök alapján döntsék romlásba, engedélyt kért urától, hogy a lócsiszárt haladéktalanul kihallgathassa. A lócsiszár, akit nem valami kellemesen érintett, hogy egy poroszló a kormányzásra kísérte, megjelent előtte, karján két kisfiával, Henrikkel és Lipóttal; ugyanis Sternbald, a szolga, az előző napon megérkezett gazdája öt gyermekével Mecklenburgból, ahol a gyermekek tartózkodtak, s bizonyos gondolatok, melyeket hosszadalmas volna kifejteni, az apát arra indították, hogy a fiúkat, akik távoztakor gyermeki könnyeket ontottak, és kérték is erre, fölvegye és magával vigye a kihallgatásra. A herceg, miután a gyermekekben, akiket Kohlhaas maga mellé ültetett, elgyönyörködött, és barátságosan kérdezősködött koruk és nevük felől, feltárta Kohlhaasnak, mi mindenre vetemedik egykori szolgája, Nagelschmidt, az Érchegeység völgyeiben; s miközben átnyújtotta neki Nagelschmidt úgynevezett parancsait, felszólította, hogy adja elő, amit igazolására fel tud hozni.

A lócsiszárnak, bármennyire elrémult is valójában e szégyenletes és áruló írásokon, mégis az olyan tisztességes emberrel szemben, amilyen a herceg volt, nem nagy fáradtságába került megnyugtatóan kifejtenie az ellene felhozott vádak alaptalanságát. Nemcsak azért, mert, mint megjegyezte, a dolgok jelenlegi állása mellett, mikor pöre a legjobb úton van a döntéshez, semmiképp se szorul rá egy harmadik segítségére: néhány iratból, amelyet magánál hordott, és most a hercegnek bemutatott, kitetszett egészen sajátos valószínűtlensége annak, hogy Nagelschmidt hajlamos volna neki ilyenféle segítséget nyújtani, mivel a fickót a síkságon elkövetett erőszakosságok és egyéb garázdaságok miatt, nem sokkal a csapat lützeni felosztatása előtt, fel akarta akasztatni; úgyannyira, hogy Nagelschmidtet csak a fejedelmi amnesztia mentette meg, azáltal, hogy feloldotta egész kapcsolatukat, és másnap már mint halálos ellenségek váltak el. Kohlhaas, akinek ebbeli javaslatát a herceg elfogadta, újra helyet foglalt, és nyílt levelet intézett Nagelschmidthez, melyben utóbbinak azt az állítását, hogy Kohlhaasszal és csapatával szemben megszegett kegyelmi rendelet megtartására fogott fegyvert, gyalázatos és elvetemült koholmánynak nyilvánította; közölte vele, hogy őt Drezdában érkeztek se be nem csukták, se őrségnek át nem adták, és hogy pöre is folyamatban van,

úgy, ahogy kívánja; s a Nagelschmidt körül összegyülekezett csöcseléket figyelmeztetendő, az amnesztia közzététele után az Érchegeységben elkövetett gyújtogatások miatt kiszolgáltatta a fickót a törvény teljes megtorló szigorának.

Ezzel együtt közzétették néhány töredékét annak a bűnügyi tárgyalásnak is, amelyet a lócsiszár a lützeni várban a fönt említett gyalázatosságokkal kapcsolatban rendelt el Nagelschmidt ellen, lássa a nép, micsoda semmiházi, már akkor akasztófára megérett fickóról van szó, akit, mint már említettük, csak a választófejedelem pátense mentett meg.

A herceg ezek után megnyugtatta Kohlhaast a gyanú felől, amelyet a körülmények kényszerítő hatására a kihallgatás folyamán kifejezésre kellett juttatnia, biztosította a lócsiszárt, hogy ameddig ő Drezdában van, a neki adott kegyelmet semmiképpen se fogják megszegni, a fiúknak még egyszer kezet nyújtott, az asztalán levő gyümölcsből megajándékozta őket, majd üdvözölte Kohlhaast és elbocsátotta.

A főkancellár, aki mindazáltal felismerte a veszélyt, amely a lócsiszár fölött lebegett, minden lehetőt megtett, hogy ügyét befejeztesse, mielőtt az újabb események fölkavarnák és elrontanák; az államügyekben járatos, ravasz lovagok viszont éppen ezt akarták, és erre törekedtek; s ahelyett, hogy mint korábban, bűnüket hallgatólag elismerve, ellenzésük mindössze mérsékelt ítéletre szorítkozott volna, most fortélyos és rabulisztikus fordulatokkal kezdték magát a bűnt is letagadni. Hol azzal állottak elő, hogy Kohlhaas feketéit csupán a várnagy és a sáfár önhatalmú eljárása folytán tartották vissza a tronkai várban, s erről a várúrfi semmit vagy csak igen keveset tudott; hol pedig azt bizonygatták, hogy az állatokat, már mikor odajöttek, akkor is heves és veszedelmes kehecske kínozták, s tanúkra is hivatkoztak, sőt arra is kötelezték magukat, hogy ezeket a tanúkat előteremtik, s midőn ezekkel a bizonyítékokkal terjengős vizsgálatok és fejtegetések után sem mentek semmire, a periratokhoz csatoltak egy választófejedelemi ediktumot is, amely valami tizenkét esztendővel ezelőtt dögvész miatt valóban eltiltotta a lovak behajtását Brandenburgból Szászországba. Napnál fényesebb bizonyítéknak szánták ezt, nemcsak arra nézve, hogy a várúrfinak joga volt elakasztani Kohlhaasnak a határon áthozott lovait, hanem arra nézve is, hogy ez éppenséggel kötelessége volt.

Kohlhaas, aki közben a derék kohlhaasenbrücki tisztartótól csekély kártérítés ellenében visszavásárolta majorságát, nyilván ennek az ügyletnek törvényes lebonyolítása végett, néhány napra el akart távozni Drezdából, és vissza akart térni otthonába; ebben az elhatározásában kétségtelenül kisebb része volt az említett ügyletnek, noha a téli vetés elrendelése valóban sürgős volt, mint annak a szándéknak, hogy ily különös és elgondolkodtató körülmények között próbára tegye a maga helyzetét, lehet, hogy másfajta okok is közrejátszottak, de ezeknek a kitalálását rábízuk azokra, akik eligazodnak saját érzéseik között. Ennélfogva a mellérendelt őrség hátrahagyásával elment a főkancellárhoz, s kezében a tisztartó levelével, előadta, hogy az esetben, ha - amint látszik - a törvényszéknél nincsen rá szükség, szeretné a várost elhagyni, s nyolc vagy tizenkét napra Brandenburgba utazni, megígérte, hogy ezen az időhatáron belül újra visszatér.

A főkancellár elégedetlen és aggályos arccal nézett a földre, s azt válaszolta, hogy be kell vallania, hogy Kohlhaas jelenléte éppen most szükségesebb, mint valaha, mivel a törvényszéken az ellenpárt ravasz és agyarkodó kifogásai miatt szüksége van nyilatkozataira és magyarázataira, ezerféle előre nem látható esetben; de minthogy Kohlhaas felhívta a figyelmét ügyvédjére, aki a jogesetben teljesen tájékozott, és szerény makacssággal, most már nyolc napra korlátozva igényeit, kérése mellett kitartott, a főkancellár rövid szünet után azt mondta, elbocsátva őt: reméli, hogy az útleveleket Kohlhaas kikéri Keresztély meissen hercegtől.

Kohlhaas, aki jól tudott olvasni a főkancellár arcvonásaiból, elhatározásában csak megerősödve azonnal leült, és anélkül, hogy valami okot megnevezett volna, arra kérte a meissen herceget mint a gubernium fejét, hogy Kohlhaasenbrückbe és vissza nyolc napra szóló útlevelet adjon neki. Erre a beadványra kapott egy Siegfried Wenk báró várkapitány által aláírt kormányzói végzést, azzal a tartalommal, hogy Kohlhaasenbrückbe szóló útlevelekért beadott kérelmét a választófejedelem elé fogják terjeszteni, s ha a legmagasabb engedélyt elnyerik, az útleveleket elküldik neki. Mikor Kohlhaas afelől érdeklődött az ügyvédjénél, hogy miért Siegfried Wenk báró írta alá a kormányzói végzést, s miért nem Keresztély, meissen herceg, akihez ő folyamodott, azt a választ kapta, hogy a herceg három nappal ezelőtt birtokaira utazott, és távollétére a kormányzói ügyeket Wenk báró várkapitánynak, a főntebb említett hasonló nevű úr rokonának adták át.

Kohlhaas, akinek a szíve mind e körülmények között nyugtalanul kezdett dobogni, napokon keresztül várakozott kérése elintézésére, amelyet oly riasztó hosszadalmassággal terjesztettek a tartományúr színe elé, de eltelt egy hét, és eltelt annál több is, ám sem a végzés nem érkezett meg, sem a törvényszék nem mondott ítéletet, noha ezt teljes határozottsággal megígérték neki, úgyannyira, hogy a tizenkettedik napon szilárdan eltökélve, hogy a kormány szándékát vele kapcsolatban, bármi legyen is az, megnyilatkozásra bírja, leült, és újból sürgős előterjesztésben kérte az útleveleket. De mennyire meghökkent, mikor másnap este, miután ez a nap is elmúlt, anélkül, hogy válasz érkezett volna, gondolataiban elmerülve, helyzetét fontolgatva, s kivált a Luther doktor által kieszközölt amneszián töprengve, hátsó szobájának ablakához lépett, s az udvarra néző kis melléképületben, amelyet az őrség tartózkodási helyül jelölt ki, sehol sem látta az őrséget, amelyet a meissen herceg adott melléje megérkeztek. Tamás, az öreg házfelügyelő, akit előszólított, és akitől megkérdezte, mit jelentsen ez, sóhajtván felelt: - Uram, nem mennek rendjén a dolgok, a katonák, akik ma többen vannak, mint máskor, az éj beálltával eloszlottak a ház körül; ketten pajzzsal és lándzsával az előlő ajtónál állnak az utcán, ketten a hátsó kapunál a kertben, s még másik kettő hever egy köteg szalmán az előszobában, s ezek azt mondják, hogy ott is fognak aludni.

Kohlhaas elsápadt, elfordult, és azt válaszolta: mindegy, a lényeges az, hogy itt vannak, s adjon világot a katonáknak, mihelyt a tornácra megy, hogy lássanak. Miután még azzal az ürüggyel, hogy kiönt egy edényt, kinyitotta az előlő ablaktáblát, és meggyőződött róla, hogy amiről az öreg beszámolt, az mind igaz, sőt az őrséget éppen akkor zajtalanul leváltották, holott eddig, mióta a rendelkezés fennállott, ilyen intézkedésre senki sem gondolt, bár egyáltalán nem volt aludhatnékja, lefeküdt az ágyba, és másnapi tennivalójára nézve már határozott is. Mert semmiért sem neheztelt jobban a kormányra, amellyel dolga volt, mint az igazságosság tettetéseért, holott valójában megszegték a neki ígért amnesziát; s ha valóban fogoly, aminthogy kétségbevonhatatlanul az, rá akarta szorítani a kormányt, hogy ezt határozottan és köntörfalazás nélkül kinyilvánítsa. Ennélfogva másnap hajnalban szolgájával befogatott, és előállította a kocsit, hogy, mint mondotta, Lockewitzbe menjen az intézőhöz, aki mint régi ismerőse, néhány nappal azelőtt Drezdában megszólította, és meghívta, hogy látogassa meg egyszer gyermekeivel együtt.

A katonák, akik fejüket összedugva észrevették a házban elrendelt úti mozgolódást, egyik társukat titkon a városba küldték, mire pár perc múltán egy kormányzói tiszt jelent meg több poroslónak az élén, s mintha ott volna dolga, bement a szemközti házba. Kohlhaas, aki fiacskái öltöztetésével foglalkozott, szintén észrevette ezt a mozgást, és a kocsit szántsándékkal tovább állatta a kapu előtt, mint tulajdonképpen szükséges volt, s mikor látta, hogy a rendőrség befejezte intézkedéseit, azokra való tekintet nélkül kilépett gyermekeivel a házból; s a csapat katonáinak, amely a kapualjban álldogált, távozóban odaszólt, hogy kíséretükre nincs szüksége, a fiúkat pedig beemelte a kocsiba, s megcsókolta s vigasztalta a kis pityergő

lánykákat, akikről úgy rendelkezett, hogy otthon maradnak az öreg felügyelő leányával. Alighogy maga is felszállt a kocsira, eléje toppant a szemközti házból a kormányszéki tiszt a poroszlók kíséretében, s megkérdezte tőle: hova tart? Kohlhaasnak arra a válaszára, hogy barátjához, a lockewitzi tisztartóhoz utazik, aki őt néhány nappal ezelőtt fiaival együtt meghívta falura, a kormányszéki tiszt azt felelte, hogy ez esetben néhány pillanatig várnia kell, minthogy a meissen herceg parancsa szerint néhány lovas katona el fogja őket kísérni. Kohlhaas mosolyogva hajolt le a kocsiról, és megkérdezte: azt hiszi-e, hogy egy barátjának a házában, aki őt egy napra vendégül akarja látni asztalánál, nem lesz biztonságban? A tiszt vidáman és szívélyesen azt felelte, hogy a veszély semmi esetre sem túl nagy, s hozzátette: a kíséret pedig semmiképp se lesz terhére. Kohlhaas komolyan válaszolta, hogy neki a meissen herceg, mikor megjött Drezdába, tetszésére bízta, használni akarja-e az őrséget, vagy sem; s mikor a hivatalnok ezen körülményen elcsodálkozott, és óvatoskodó fordulatokkal hivatkozott a szokásra, amely ittléte alatt szüntelenül érvényben volt, a lócsiszár elbeszélte neki az esetet, amely miatt őrséget raktak a házába. A tiszt biztosította, hogy Wenk báró várkapitány parancsai - e pillanatban ő a rendőrség főnöke - arra kötelezték, hogy Kohlhaas személyéről szüntelenül gondoskodjék, s kérte a lócsiszárt, hogy, ha netán a kíséret nem volna igényre, menjen el személyesen a kormányzékra, és igazítsa ki a kétségtelenül fennálló tévedést. Kohlhaas beszédes pillantást vetett a tisztre, és eltökélve, hogy kenyértörésre viszi a dolgot, azt mondta, ezt fogja tenni. Dobogó szívvel szállott le a kocsiról, a felügyelővel a tornácra vitette a gyermekeket, s míg a szolga a kocsival ott maradt a ház előtt, a hivatalnokkal és őrségével a guberniumra ment.

Wenk báró, a várkapitány, történetesen éppen azzal volt elfoglalva, hogy megsejleljen egy bandát, amelyet előző este szállítottak be, Nagelschmidt legényei voltak. Lipcse környékén fogták el őket, s a nála tartózkodó lovagok a fickókat éppen bizonyos kérdések felől faggatták, amelyekről szívesen hallottak volna tőlük egyet-mást.

Ekkor lépett be a lócsiszár a terembe kíséretével együtt. A báró, mihelyt Kohlhaast megpillantotta, odasietett hozzá, s míg a lovagok hirtelen elhallgattak, és abbahagyták a szolgák kihallgatását, megkérdezte tőle, mit kíván. S mikor a lókereskedő tisztelettudóan előadta abbéli szándékát, hogy a lockewitzi intézőnél óhajtana ebédelni, s azt a kívánságát, hogy a katonákat, akikre ez alkalommal nincs szüksége, otthon hagyhassa, a báró arca színt váltott, s azt felelte neki - és mintha egyéb mondanivalóját lenyelte volna -, hogy jól tenné, ha csöndben ott maradna a házában, és a lockewitzi tisztartó lakomáját egyelőre elhalasztaná.

Az egész beszélgetést elvágva odafordult a tiszthez, s azt mondta neki, hogy a parancsot, amelyet erre az emberre vonatkozólag kapott, foganatosítani kell, s hogy Kohlhaas csak hat lovaskatona kíséretében hagyhatja el a várost. Kohlhaas megkérdezte, hogy fogolynak tekintse-e hát magát, s azt higgye-e, hogy a kegyelmi ígéretet, amelyet ország-világ előtt ünnepélyesen tettek neki, megszegik? Mire a báró, akinek a képe hirtelen lángvörösre gyúlt, odafordult hozzá, s szorosan elébe lépve és a szemébe nézve azt felelte, hogy:

- Igen! Igen! - Aztán hátat fordított neki, magára hagyta, és visszament Nagelschmidt legényeihez.

Kohlhaas erre kiment a teremből, s noha most látta, hogy az egyetlen mód, amely még a menekülésre maradt, a szökés, és éppen ezt a mostani lépéseivel erősen megnehezítette, mégiscsak dicsérni tudta eljárását, mert most aztán a maga részéről is megszabadult mindama kötelezettségektől, amelyek az amnesztia cikkelyei alapján ráháramlottak. Mikor hazaért, kifogatta a lovakat, a kormánytiszti kíséretében szomorúan és megrendülve szobájába ment, s mialatt ez az ember, a lócsiszárban undort ébresztő módon, biztosította róla, hogy mindez nyilvánvalóan félreértésből ered, s ez a félreértés hamarosan tisztázódik, a tiszt intésére a

poroszlók elreteszelték a lakásának az udvarra nyíló kijáratait, közben biztosította róla a tiszt, hogy az előző főbejárat továbbra is korlátozás nélkül rendelkezésére áll.

Eközben az Érchegység erdeiben a poroszlók és katonák minden oldalról erősen szorongatták Nagelschmidtet, aki minden segédeszközből kikopva, hogy vállalt szerepét végigjátszhassa, arra a gondolatra jutott, hogy Kohlhaast valóban érdekkörébe vonja, s minthogy a lócsiszár drezdai pörének állásáról egy utastól, aki az országúton haladt, meglehetősen pontos értesülései voltak, úgy hitte, hogy a köztük fennálló nyilvános ellenségeskedés sem lesz akadálya annak, hogy Kohlhaast új kapcsolat felvételére bírja rá. Ennek megfelelően egy alig olvasható németiséggel megszövegezett levelet küldött neki egy szolgálival.

A levélnek az volt a tartalma, hogy ha Kohlhaas hajlandó Altenburgba menni, és átvenni a csapat vezetését, amely ott a feloszlott sereg maradékaiból összeverődött, akkor Nagelschmidt hajlandó a lócsiszárt lovakkal, emberekkel és pénzzel segíteni, hogy drezdai fogságából megszökjön; egyszersmind ígéretet tesz neki, hogy a jövőben engedelmesebben s általában tisztessebben és jobban viselkedik, mint azelőtt, s hűségének és ragaszkodásának bizonyságául hajlandó maga is Dreza környékére menni, hogy Kohlhaast kiszabadítsa börtönéből. Azt a fickót, akire Nagelschmidt a levelet rábízta, az a szerencsétlenség érte, hogy közvetlenül Dreza előtt egy faluban kínzó görcsökben összerogyott - ez a betegség már ifjúkora óta gyötörte -, ez alkalommal a levelet, amelyet ingfodrában vitt, a segítségére siető emberek megtalálták, őt magát pedig, mihelyt talpra állott, letartóztatták, és őrséggel, nagy néptömeg kíséretében, a guberniumra szállították. Mihelyt Wenk kapitány elolvasta a levelet, rögtön a várba sietett a választófejedelemhez, és ott találta Kunz és Hinz urakat, akik közül az első már felgyógyult sebeiből, valamint az államkancellária elnökét, Kallheim grófot.

Az urak azon a véleményen voltak, hogy Kohlhaast haladéktalanul börtönbe kell vetni, s a Nagelschmidtrel való titkos szövetkezés miatt pörbe kell fogni, azon bizonykodtak, hogy ilyen levél nem íródhatott meg anélkül, hogy megelőzőleg a lócsiszár részéről ne kezdeményeztetett volna, s anélkül, hogy egyáltalán új rémtettek kovácsolására ne állott volna fenn közöttük valamely aljas és gonosztevői kapcsolat. A fejedelem állhatatosan vonakodott, hogy pusztán erre a levélre támaszkodva, visszavonja Kohlhaastól a szabad járás-keles jogát, amelyet megígért neki; sokkal inkább úgy vélekedett, hogy Nagelschmidt levele némiképpen azt valószínűsíti, hogy közöttük korábban semmiféle kapcsolat nem volt, s mindössze arra volt rávehető a dolog tisztázása érdekében - erre is csak az elnök javaslatára s hosszas vonakodás után -, hogy a levelet Nagelschmidt szolgájával, mintha az még szabadon volna, kézbesítés-k Kohlhaasnak, és figyeljék meg, válaszol-e rá. Ennek megfelelően a szolgát, akit fogságra vetettek volt, másnap reggel elvitték a kormányshékre, ahol a várkapitány visszaadta neki a levelet, s azzal az ígérettel, hogy szabadlábra kerül, és büntetését, amelyre pedig rászolgált, elengedik, felszólította, hogy a levelet, mintha mi sem történt volna, adja át a lócsiszárnak. Ez a fickó habozás nélkül vállalkozott erre a hitvány fortélyra, és titkolódzást tettetve, azzal az ürüggyel, hogy rákot árul, amivel a kormányshéki tiszt látta el a piacon, belépett Kohlhaas szobájába.

Kohlhaas, mialatt gyermekei a rákkal játszadoztak, elolvasta a levelet; más körülmények között bizonyára galléron fogta volna a csirkefogót, és átadta volna a katonának, akik az ajtaja előtt állottak, de minthogy a kedélyek mostani hangulata miatt még ezt a lépést sem lehetett könnyösen magyarázni, és Kohlhaas szentül meg volt róla győződve, hogy őt már semmi az égvilágon ki nem rántja a csávából, amelybe belegabalyodott, szomorú pillantással nézett a fickó jól ismert arcába, megkérdezte tőle, hol lakik, s néhány óra múlva ismét magához rendelte, hogy majd közli vele, mit határozott gazdjára vonatkozólag.

Meghagyta Sternbaldnak, aki véletlenül belépett az ajtón, hogy vásároljon rákot a szobában tartózkodó embertől, s amint a vétel megtörtént, s azok ketten, anélkül, hogy egymást ismerték volna, eltávoztak, a lócsiszár leült, és a következő tartalmú levelet írta Nagelschmidtnek: először is elfogadja azt az ajánlatát, amely altenburgi csapatának fővezérségére vonatkozik, ennek megfelelően hogy kiszabadítsa előzetes fogságából, amelyben öt gyermekével együtt tartják, küldjön érte Nagelschmidt kétlovas kocsit a Drezda melletti Neustadtba; aztán, hogy gyorsabban haladhasson, szüksége van még egy kétlovas fogatra a wittenbergi úton, mert olyan okokból, amelyeket hosszadalmas volna előadni, csak ezzel a kerülővel juthat el hozzá. Az őrizetére rendelt katonákat talán meg lehetne ugyan vesztegetni, de arra az esetre, ha erőszakra volna szükség, a Drezda melletti Neustadtban néhány bátor, értelmes és jól felfegyverzett szolgát kellene készenlétben tartania. Mindezen intézkedésekkel kapcsolatos költségek fedezésére küldjön neki a szolgával egy húsz aranykoronás tekerceset, amelynek felhasználásáról a dolog végén elszámol vele; egyébként drezdai kiszabadításánál Nagelschmidt tulajdon jelenlétét, mint amire semmi szükség nincs, megtiltja, sőt határozottan azt parancsolja neki, hogy mint ideiglenes vezető, maradjon Altenburgban a bandánál, amely nem lehet el fej nélkül. - Ezt a levelet átadta a szolgának, mikor az estefelé visszatért, gazdagon meg is ajándékozta, és lelkére kötötte, hogy a levélre jól vigyázzon.

Az volt a szándéka, hogy öt gyermekével Hamburgba megy, onnan továbbhajózik Levantéra vagy Kelet-Indiába, vagy oda valahová, ahol ismeretlen emberek fölött kéklík a mennybolt, mert a lovak felhizlalásáról bánat sújtotta lelke már lemondott, függetlenül attól, hogy egyetlen porcikája sem kívánta e célból Nagelschmidtrel összeszűrni a levelet.

Alighogy a fickó átadta a választ a várkapitánynak, a főkancellárt máris leváltották, helyébe az elnököt, Kallheim grófot nevezték ki a törvényszék fejének, és Kohlhaas, akit a választófejedelem legfelsőbb elhatározásából letartóztattak és súlyosan vasra vertek, a várostoronyba került. E levél alapján, amelyet a város minden sarkán kifüggesztettek, pört indítottak ellene, s minthogy a bíróság előtt arra a kérdésre, elismeri-e a keze írását, a tanácstagnak, aki a levelet elébe tartotta, igennel, arra a kérdésre pedig, hogy fel tud-e hozni valamit védelmére, pillantását a földre szegezve nemmel felelt, arra ítélték, hogy a sintérlegények tüzes fogókkal csipdessék, fölnegyeljék, és testét kerék és bitó között elégessék.

Ez volt a szegény Kohlhaas helyzete Drezdában, midőn a brandenburgi választófejedelem közbelépett, hogy kimentse a hatalmaskodás és önkény karmaiból, a választófejedelmi állami kancelláriánál benyújtott jegyzékben kikövetelve őt mint brandenburgi alattvalót. Mert a derék városkapitány, Geusau Henrik úr, egy Spree-parti sétán tájékoztatta a brandenburgi fejedelmet ennek a különös és nem elvetendő férfiúnak a történetéről, s ez alkalommal, megszorítva az elbámult fejedelem kérdéseitől, nem kerülhette el, hogy meg ne említse, mily hiba terheli a fejedelem személyét is főkancellárjának, Kallheim grófnak visszas viselkedése miatt; a választófejedeleme ezen súlyosan felháborodva s a főkancellárt felelősségre vonva ráeszmélt, hogy a főkancellár és a tronkai ház rokonsága az oka mindennek, mire a főkancellárt habozás nélkül, a kegyvesztés számos jelével, elmozdította állásából, és Geusau Henrik urat nevezte ki főkancellárrá.

Történt azonban, hogy a lengyel korona éppen akkor, pörben állván a szász uralkodóházzal - hogy a viszályt mi okozta, nem tudjuk -, ismételt és sürgős előterjesztésekben hívta föl a brandenburgi választófejedelmet, hogy közösen lépjenek fel a szász uralkodóház ellen, úgyannyira, hogy Geusau úr, a főkancellár, aki ilyen dolgokban nem volt ügyetlen, bízvást remélhette, hogy urának ama kívánságát, hogy Kohlhaasnak, akármibe kerül is, igazságot szolgáltatassanak, teljesítheti, és az ország nyugalma sem kockáztatja vele nagyobb mértékben, mint amennyire azt egy egyén érdekének védelme megengedi.

Ennélfogva a főkancellár nemcsak azt követelte, hogy a teljesen önkényes, Istent és embert megcsúfoló eljárás miatt föltétlenül és haladéktalanul szolgáltatassák ki Kohlhaast, hogy ha valóban bűnös, brandenburgi törvények szerint ítéljenek fölötte, ama vád alapján, amelyet ügyésze útján a drezdai udvar Berlinben emelhet ellene: hanem még útleveleket is követelt az ügyész számára, akit a választófejedelem kíván Drezdába küldeni, hogy Kohlhaast, szász területen elkobzott feketéi és más égbekiáltó igazságtalanságok és erőszakosságok miatt, a tronkai Vencel úrfival szemben jogaiba segítse.

Kunz úr, a kamarás, akit Szászországban az államhivataloknál történt változások során az állami kancellária elnökévé neveztek ki, s aki bizonyos okok folytán a berlini udvart, a maga szorultságában, nem akarta megsérteni, ura nevében, akit a beérkezett jegyzék nagyon lehangolt, azt felelte, hogy csodálkozik azon a barátságtalan lépésen, amellyel a drezdai udvartól el akarják vitatni a jogot, hogy Kohlhaast az országban elkövetett bűnei miatt a törvények értelmében elítélje, holott köztudomású, hogy a lócsiszárnak tekintélyes ingatlana van a fővárosban, s ő maga sem tagadja, hogy a szász polgársághoz tartozik.

Minthogy azonban a lengyel korona, igényeinek kiharcolására, máris ötezer főnyi hadat vont össze Szászország határán, és a főkancellár, Geusau Henrik úr kijelentette, hogy Kohlhaasenbrück, az a helység, amelytől a lócsiszar nevét kapta, brandenburgi területen van, és az ellene kimondott halálos ítélet végrehajtása a népjog megsértésének számít, a választófejedelem magának Kunz kamarás úrnak a tanácsára, aki szeretett volna kívülmaradni ezen az ügyön, magához hívatta birtokairól Keresztély meissen herceget, és meghallgatván az értelmes úr néhány szavát, úgy határozott, hogy a követelés értelmében Kohlhaast kiszolgáltatja a berlini udvarnak.

A herceg, aki meglehetősen elégedetlen volt a megtörtént visszasságokkal, de szorongatott ura kívánságára kénytelen volt elvállalni a Kohlhaas-ügy irányítását, megkérdezte tőle, milyen alapon kíván vádat emeltetni a berlini kamarai bíróság előtt a lócsiszar ellen; s mert a lócsiszárnak Nagelschmidthez intézett levelére a kétértelmű és tisztázatlan körülmények miatt, amelyek közt a levél íródott, hivatkozni nem lehetett, a korábbi fosztogatásokat és gyújtogatásokat pedig, amelyekre nézve Kohlhaas kegyelmet kapott, a hirdetmény miatt nem lehetett emlegetni: a választófejedelem úgy határozott, hogy a császár öfelségének jelentést tesz Bécsbe Kohlhaas fegyveres betöréséről Szászországba, bepanaszolja a császár által életbe léptetett országos béke megzavarásáért, és megkéri öfelségét, akit semmiféle amnesztia nem fesszélyez, hogy Kohlhaast ezért a berlini főtörvényszéken birodalmi vádló útján vonja felelősségre.

Egy hét múlva a lókereskedőt Malzahn Frigyes lovag, akit a brandenburgi választófejedelem hat lovassal Drezdába küldött, úgy, ahogy volt, megvasalva kocsira rakta, és öt gyermekével együtt, akiket kérésére lelenc- és árvaházakból újra összekerestek, Berlinbe szállította. A szász választófejedelem történetesen Kallheim Alajos gróf tartományi főnök meghívására, akinek akkor Szászország határán, jókora birtokai voltak, Kunz úrnak, a kamarásnak, és feleségének, Heloiz úrnőnek, a tartományi főnök leányának és az elnök nővérének társaságában - más ragyogó urakról, úrnőkről, vadászúrfikról és udvari emberekről, akik jelen voltak, nem is szólva -, a mulattatására rendezett nagy szarvasvadászatra Dahméba utazott, úgyhogy a fellobogózott sátrak árnyékában, amelyeket egy dombon az úton keresztbe vontak föl, az egész társaság még azon porosan a vadászattól, egy tölgyfa alól odacsengő vidám zeneszó hangjai mellett, az őket kiszolgáló apródok és nemesifjak körében az asztalnál ült, mikor a lócsiszar lassan arra vonult Drezdából az országúton lovas fedezetével.

Ugyanis Kohlhaas egyik gyöngye kis gyermekének a megbetegedése az őt kísérő Malzahn lovagot arra kényszerítette, hogy három napig Herzbergben maradjon, erről az intézkedésről -

egyedül urának, a fejedelemnek lévén felelős - a lovag nem tartotta szükségesnek a drezdai kormányt tudósítani. A választófejedelem, aki félig nyitott zubbonyban, tollas kalapját vadász módra fenyőgallyakkal díszítve, ott ült Heloiz úrnő mellett, aki ifjúsága éveiben első szerelme volt, a körötte zsongó ünnep vidám hangulatában azt mondotta: - Menjünk oda, s akárki is a boldogtalan, kínáljuk meg ezzel a serleg borral! - Heloiz úrnő ragyogó pillantást vetve a fejedelemre, tüstént felállott, és kifosztva az egész asztalt, egy ezüstedényt, amelyet egy apród nyújtott át neki, színültig töltött gyümölcessel, kaláccsal és kenyérrel, s más mindenféle frissítőkkel megrakva, az egész társaság zsibongva elhagyta a sátrat, amikor zavart arckifejezéssel elébük jött a tartományi főnök, és kérte, hogy maradjanak ott.

A választófejedelem meglepett kérdésére, hogy mi történt, ami ennyire lesújtotta, a tartományi főnök a kamarás felé fordulva hebegve válaszolta, hogy Kohlhaas van a kocsin; erre a hírre, amelyet senki sem értett, hiszen ország-világ úgy tudta, hogy a lócsiszár már hat nappal azelőtt elutazott, Kunz úr, a kamarás, fogta a borosserleget, és a sátor felé fordulva, a homokba loccsantotta. A választófejedelem a feje búbjáig elvörösödve tette le serlegét egy tányérra, amelyet a kamarás intésére egy nemesifjú e célból elébe tartott; s miközben Malzahn Frigyes lovag az ismeretlen társaságot tisztelettudóan üdvözölve, az úton keresztbe futó sátorköteleken át lassan továbbvonult Dahme felé, a tartományi főnök felhívására az uraságok, napirendre térve az ügy felett, visszamentek a sátorba.

A tartományi főnök, mihelyt a választófejedelem letelepedett, titokban Dahméba szalajtott valakit, hogy a városi tanácsnál intézkedjék a lócsiszár azonnali továbbszállításáról; minthogy azonban a lovag, későre járván az idő, úgy nyilatkozott, hogy az éjszakát ott akarja tölteni a helységben, be kellett érniük azzal, hogy Kohlhaast egy tanácsi tulajdonban levő majorságban, amely oldalvást, a cserjésben feküdt, csöndben elrejtették. Most az történt, hogy estefelé, mikor az uraságok a bortól és a dús csemege élvezése közt már régen megfeledeztek az egész esetről, a tartományi főnök azt a gondolatot vetette föl, hogy álljanak újból lesre egy frissen feltűnt szarvasfalkára.

Az indítványt az egész társaság örömmel fogadta, s puskára kapva, árkon-bokron keresztül párosával siettek a közeli erdőségbe, s úgy esett, hogy a választófejedelmet és Heloiz úrnőt, aki a fejedelem karján csüngött, s úgy óhajtott részt venni a látványosságban, egy fullajtár, akit melléjük rendeltek, csodálkozásukra egyenesen annak a háznak az udvarán vezette keresztül, amelyben Kohlhaas tartózkodott a brandenburgi lovasokkal. Heloiz úrnő, mikor ezt meghallotta, így szólt: - Jöjj, kegyelmes uram, jöjj! - és huncutul selyemmellénykéjébe rejtve nyakláncát: - Mielőtt a többiek ideérnek, lopózzunk a majorságba, és nézzük meg ezt a csodálatos embert, aki ott tölti az éjt! - A fejedelem elvörösödve ragadta meg a hölgy kezét, és azt mondta: - Heloiz! Mi jut eszedbe? - De midőn az meglepetten ránézett, és azt felelte, hogy hiszen senki rá nem ismer a fejedelemre ebben a vadászruhában, és magával vont a hölgy, és éppen ebben a pillanatban lépett ki a házból néhány vadászfiú, aki már kielégítette kíváncsiságát, s megerősítette, hogy a tartományi főnök intézkedése következtében valóban úgy áll a dolog, hogy sem a lovag, sem a lócsiszár nem tudja, miféle társaság gyűlt össze Dahme környékén: a választófejedelem mosolyogva a szemébe húzta a kalapját, s így szólt: - Balgaság, te kormányozod a világot, s egy szép asszonyi száj az uralkodói széked!

Történt pedig, hogy Kohlhaas éppen egy köteg szalmán ült, háttal a falnak, és Herzbergben megbetegedett gyermekét zsemlével és tejjel etette, midőn az uraságok a majorba léptek látogatására; s mikor az úrnő, hogy beszélgetést kezdjen, megkérdezte tőle, hogy kicsoda, és mi baja a gyermeknek, s hogy mi bünt követett el, s hova viszik ilyen fedezet mellett, a lócsiszár megemelte előtte borsipkáját, s dolgát folytatva, mindezen kérdésekre szűkszavú, de kielégítő választ adott.

A választófejedelem, aki a vadászúrfiak mögött állott, és észrevett egy kis bádogszelencét, amely selyemszálon csüngött a lócsiszár nyakában, megkérdezte tőle, egyéb szórakoztató beszéd tárgy híján: mire jó ez a szelence, és mi van benne? Kohlhaas válaszolt: - Igen, kegyelmes uram, ez a szelence... - azzal leakasztotta nyakáról, kinyitotta, s egy ostyával lepecsételt kis cédulát vett ki belőle. - Ennek csodálatos históriája van! Vagy hét hónapja lehet, éppen a feleségem temetése után való napon történt, amint talán tudod, Kohlhaasenbrückből nekivágtam, hogy kézre kerítsem a tronkai várúrfit, aki sok igazságtalanságot követett el rajtam, amikor nem tudom, miféle tárgyalás kedvéért, a szász választófejedelem és a brandenburgi választófejedelem összehatalmazott Jütebockban, egy kis mezővárosban, amelyen engem is keresztülvezetett portyázó utam, s miután estefelé úgy, ahogy kívánták, létrejött köztük a megegyezés, barátságosan beszélgetve mentek át a város utcáin, hogy szemügyre vegyék a vásárt, amely épp ott zajlott nagy vigalommal. Ekkor egy cigányasszonyra akadtak, aki egy zsámolyon ülve, a kalendáriumból jövődöt mondott a köréje gyülekező népnek, s a két fejedelem tréfálkozva kérdezte tőle: nem jósolna-e nekik is valami kellemeset? Én, aki csapatommal éppen megszálltam egy fogadóban, s jelen voltam a téren, ahol ez az eset lejátszódott, a tömeg mögött egy templom bejáratába állva, nem hallhattam, mit felelt az uraknak ez a különös asszony, úgyannyira, hogy mikor az emberek nevetgélve suttoztak egymásnak, hogy az asszony nem akárkinek osztogatja a tudományát, s a készülő látványosság miatt nagy tolongás támadt, voltaképpen nem annyira kíváncsiságból, mint inkább, hogy helyet adjak a kíváncsiaknak, felálltam egy padra, amely mögöttem, a templom bejáratában volt kivésve. Innen szabadon láthattam az egész teret, s alighogy megpillantottam az uraságokat és az asszonyt, aki előttük ült a zsámolyon, s úgy látszott, firkál valamit, egyszer csak az asszony, mankójára támaszkodva, hirtelen feláll, körülnéz a népen, rám szögezi szemét, aki soha vele szót nem váltottam, soha életemben a tudományára kíváncsi nem voltam, keresztülfurakodik hozzám az egész sűrű csödületen, és így szól: „Tessék! Ha az úr tudni akarja, téled megkérdezheti!” S ezzel, kegyelmes uram, kiaszott, csontos kezével a kezembe nyomta ezt a cédulát. S mikor az egész nép felém fordul, és elképedve mondom, hogy: „Öreganyám, mit kínálsz itt nekem?” - a cigányasszony tücsköt-bogarat érthetetlenül összezagyválva, amiből azonban nagy meghökkenésemre a nevemet is kihallom, azt feleli: „Egy amulettet, Kohlhaas lócsiszár; jól vigyázz rá, valamikor ez fogja megmenteni az életedet!” - s azzal eltűnik.

- Nos - folytatta kedélyesen Kohlhaas -, őszintén szólva, Drezdában, ahol ugyancsak a torkomra tették a kést, nem hagytam ott a fogamat; hogy Berlinben mi lesz a sorsom, s hogy vajon ott is megúszom-e, az a jövő titka!

A választófejedelem ezeknél a szavaknál leült egy padra; s bár az úrnő meghökkent kérdésére, hogy mi baja, még azt felelte, hogy: - Semmi, egyáltalán semmi! - máris ájultan bukott a földre, mielőtt még a hölgynek ideje lett volna odaugrani, s karjával fölfogni. Malzahn lovag, akinek valami dolga volt a szobájában, és éppen ebben a pillanatban lépett be, felkiáltott: - Szent Isten! Mi baja ennek az úrnak? - A hölgy rászólt: - Gyorsan vizet! - A vadászúrfiak fölemelték a fejedelmet, s egy oldalszobában egy ágyra fektették; s a megdöbbenés akkor ért a tetőpontra, amikor a kamarás, akit egy apród hívott oda, hasztalan élesztési kísérletek után kijelentette: minden jel arra vall, hogy a fejedelmet szélhűdés érte!

A tartományi főnök, mialatt a pohárnok lovas küldöncöt indított Luckauba orvosért, a beteget, mikor az felnyitotta a szemét, kocsiba emeltette, s lépésben elvitette a környéken levő vadászkastélyába; hanem az út következtében a fejedelem a megérkezés után kétszer megint elájult, olyannyira, hogy csak másnap késő reggel, a luckai orvos megérkezése után tért kissé magához, de a fenyegető idegláz határozott tünetei között. Mihelyt eszméletre tért, s félig felült az ágyban, már első kérdése az volt: hol van Kohlhaas? A kamarás a kérdést félreértve,

miközben megragadta ura kezét, azt mondta, hogy nyugodt lehet e felől a szörnyű ember felől, mert azt rendelkezése szerint, ama különös és megfoghatatlan eset után, otthagyták a dahmei majorságban brandenburgi őrsgel. Megkérdezte a fejedelemtől, biztosítva azt a legélénkebb részvétéről, s bizonygatva, hogy a feleségét a legkeserűbb szemrehányásokkal illette, amiért a fejedelmet oly felelőtlen könnyelműséggel összehozta azzal az emberrel, mi hatott rá olyan csodálatosan és oly szörnyű módon a Kohlhaasszal való beszélgetésben. A fejedelem azt mondta: be kell vallania, hogy az egész kellemetlenséget egy jelentéktelen cédulának a megpillantása okozta, amelyet az az ember egy bádogszelencében hord magánál. Ennek a körülménynek magyarázatául még mondott egyet-mást, amit a kamarás nem értett meg; majd hirtelen erősködni kezdett, miközben a kamarás kezét két kézzel szorongatta, hogy ennek a cédulának a megszerzése ránézve rendkívüli fontosságú, kérte a kamarást, haladéktalanul üljön lóra, nyargaljon Dahméba, és szerezze meg neki Kohlhaastól a cédulát minden áron.

A kamarás csak nehezen palástolta zavarát, s biztosította a beteget, hogyha ez a cédula értékes számára, ezt a körülményt Kohlhaas előtt föltétlenül el kell hallgatni, mert ha a lócsiszár valamely meggondolatlan nyilatkozatból erről tudomást szerez, a fejedelem minden kincse sem lesz elég, hogy a cédulát megszerezzék ennek az ádáz, bosszúvágyában telhetetlen fickónak a markából. Ura megnyugtatóására hozzáfűzte, hogy más utat-módot kell kieszelni, s talán furfanggal, egy teljesen elfogulatlan harmadiknak a segítségével szerezhetnék meg a fejedelemnek oly fontos cédulát, amelyhez az a gazember talán nem is ragaszkodik olyan föltétlenül.

A választófejedelem fölszárogatta verejtékét, és megkérdezte, nem volna-e lehetséges e célból Dahméba küldeni, és a lócsiszár továbbszállítását, akárhogyan is, egyelőre, míg az írásnak birtokába nem jutnak, megakasztani. A kamarás, aki nem akart hinni a fülének, azt felelte, hogy sajnos, valószínűnek látszik, hogy a lócsiszár már elhagyta Dahmét, s ez idő szerint már a határon túl, a brandenburgi területen tartózkodik, ahol a vállalkozás, hogy továbbszállítását megakadályozzák vagy visszafordítsák, a legkellemetlenebb és körülményesebb, sőt olyan nehézségeket okozna, amelyeket semmiképpen sem szabad lebecsülni. S minthogy a fejedelem némán és a teljes reménytelenség mozdulatával hanyatlott vissza a párnára, megkérdezte tőle: mit tartalmaz hát az a cédula, s mily furcsa és érthetetlen véletlen folytán jutott tudomására, hogy ez a tartalom rá vonatkozik? Erre azonban a fejedelem, tétova pillantásokkal méregetve a kamarást, akinek készségében ez esetben nem bízott, nem válaszolt, mereven, nyugtalanul dobogó szívvel feküdt ott, lenézett a zsebkendője csücskére, amelyet tűnődve tartott a kezében, s hirtelen arra kérte a kamarást, hogy a von Stein nevezetű vadászúrfit, egy fiatal, derék és ügyes urat, aki bizalmas ügyekben már többször tett neki szolgálatot, hívja a szobába azzal az ürüggyel, hogy más dologban van vele beszélőnivalója.

A vadászúrfit, miután feltárta előtte a dolgot, és felvilágosította a Kohlhaas birtokában lévő cédula fontosságáról, megkérdezte: akar-e örökjogot szerezni barátságára, s megszerezni számára a cédulát, mielőtt még az Berlinbe kerül? S mikor az úrfi, mihelyt némiképpen átlátta a különös helyzetet, biztosította róla, hogy minden erejével szolgálatára áll: meghagyta neki a választófejedelem, hogy nyargaljon utána Kohlhaasnak, s minthogy pénzzel valószínűleg semmire sem megy nála, egy okosan rendezett beszélgetésben ajánlja föl szabadságát és életét, sőt, ha Kohlhaas ehhez ragaszkodnék, óvatosan ugyan, de rögtön járjon kezére lovakkal, emberekkel és pénzzel, hogy megszökhessen a brandenburgi lovasok kezéből, akik kísérik.

A vadászúrfi, miután írásos igazolást kért a választófejedelemtől, néhány szolgálóval rögtön nekivágott, s nem kímélve a lovak páráját, egy határfalunál még szerencsésen elérte Kohlhaast, aki ott Malzahn lovaggal és öt gyermekével egy ház ajtaja előtt éppen ebédjét fogyasztotta a szabadban. Malzahn lovag, akinek az úrfi úgy mutatkozott be, mint egy idegen,

aki átutazóban szemügyre szeretné venni azt a különös embert, akit a lovag visz magával, megismertette őt Kohlhaasszal, tüstént udvariasan kényszerítette, hogy mellételepedjék az ebédhez, s míg a lovag az utazás ügyes-bajos dolgaiban jött-ment, a lovagok pedig a ház túlfelén ebédeltek egy asztalnál, csakhamar alkalom adódott, hogy az úrfi feltárja a lócsiszárnak, kicsoda ő, s mily különös megbízással jön hozzá.

A lócsiszár, aki már tudta annak az úrnak a nevét és rangját, aki a dahmei majorban a szóban forgó szelence megpillantásakor elájult, s szédülése betetőzésére, amelybe ez a fölfedezés ejtette, egyéb se kellett volna, mint bepillantani a cédula titkaiba, de aki több okból eltökölte, hogy a szelencét merő kíváncsiságból nem fogja felnyitni, a lócsiszár, visszagondolva arra a nemtelen és fejedelmietlen bánásmódra, amelyet Drezdában tapasztalt, szemben az ő minden áldozatra kész magatartásával, azt mondta, hogy a cédulát magának akarja megtartani. A vadászúrfinak arra a kérdésére, hogy miért e különös vonakodás, mikor nem kevesebbet, mint szabadságot és védelmet ajánl a céduláért, Kohlhaas azt felelte: - Nemesuram! Ha idejönne tartományurad, és azt mondaná, hogy meg akarja magát semmisíteni mindazokkal együtt, akik segítenek neki a kormányzás terheiben, érted, megsemmisíteni, ami lelkem legmélyebb kívánsága, akkor sem adnám oda neki ezt a cédulát, amely számomra többet jelent az életnél, hanem azt mondanám: „Vérpadra hurcolhatsz, de nekem módomban van fájdalmat okozni neked, s én azt meg is teszem!” - S azzal halálra szánt arccal odahívott egy lovast, felszólította, hogy a tálban maradt jókora porciót fogyassza el, és ami még hátravolt az órából, amelyet a faluban töltöttek, azalatt hátat fordított az asztalnál ülő úrfinak, mintha ott se lett volna, s csak akkor fordult meg újra, hogy búcsúpillantással üdvözlje, mikor kocsira szállt.

A választófejedelem állapota, mikor ennek híret vette, oly mértékben rosszabbodott, hogy az orvos három baljós napon keresztül a legnagyobb gondban volt betege életéért, amelyet egyidőben oly sokfelől ért támadás. Természetes életereje azonban néhány heti kínos betegség után ismét talpra állította, legalábbis annyira, hogy kocsiba tudták emelni, s párnák és takarók közé bugyolálva visszavihették Drezdába kormányzati teendőihez.

Mihelyt a városba érkezett, hívatta Keresztély meissenai herceget, és megkérdezte tőle: mi van Eibenmayer törvényszéki tanácsos dolgával, akit a Kohlhaas-pör ügyészeként Bécsbe szándékoztak küldeni, hogy őfelségénél panaszt tegyen a császári közbéke megszegése miatt? A herceg azt felelte neki, hogy a tanácsos, a herceg dahmei útja idején, a hátrahagyott parancs értelmében rögtön Zäuner jogtudós megérkezése után, akit a brandenburgi választófejedelem küldött ügyészül Drezdába, hogy panaszát a tronkai várúrfi, Vencel ellen a bíróság elé terjessze, elutazott Bécsbe. A választófejedelem, miközben elvörösödve az íróasztalához lépett, elcsodálkozott ezen a gyorsaságon, mert hisz úgy tudta, olyan kijelentést tett, hogy Eibenmayer végleges elutazását, mivel előbb még beszélni akar az ügyről Luther doktorral, aki Kohlhaasnak az amnesztiát kieszközölte, egy közelebbi és határozottabb paranccsal fogja elrendelni. Közben néhány írást, amely az asztalon hevert, fojtott bosszankodással összedobált.

A herceg, némi szünet után, amely alatt tágra nyílt szemmel nézte a fejedelmet, azt felelte, hogy sajnálná, ha ebben az ügyben nem nyerte volna el a fejedelem meglegedését; megmutathatja az államtanács határozatát, amelyben kötelességévé tétetett, hogy az államügyészt a kitűzött időpontban útnak indítsa. Hozzáfűzte, hogy az államtanácsban a Luther doktorral való megbeszélésről szó sem esett, hogy korábban talán célszerű lett volna tekintettel lenni erre az egyházi úrra, aki közbenjárt Kohlhaas érdekében, most már azonban, mikor az amnesztiát ország-világ előtt megszegték, Kohlhaast letartóztatták, és elítélés és kivégzés céljából kiszolgáltatták a brandenburgi bíróságoknak, ez nem volna helyes.

A választófejedelem azt mondta, hogy az Eibenmayer elküldésével elkövetett hiba lényegileg nem súlyos; mindazáltal az a kívánsága, hogy a tanácsos egyelőre, míg új parancsot nem kap, vádlói minőségben ne szerepeljen Bécsben, s kérte a herceget, hogy ez irányban gyorsfutár útján haladéktalanul küldje meg neki a szükséges utasításokat. A herceg azt felelte, hogy ez a parancs, fájdalom, egy nappal elkészt, mivel Eibenmayer egy éppen ma befutott jelentés szerint már föllépett ügyészi minőségében, és benyújtotta panaszát a bécsi állami kancelláriánál. A fejedelemnek arra a megütközött kérdésére, hogyan történhetett meg ez oly rövid idő alatt, azt fűzte még hozzá, hogy a tanácsos elutazása óta már három hét telt el, és hogy a kapott utasítás értelmében kötelessége volt haladéktalanul elintézni az ügyet, mielőtt Bécsbe megérkezik. A huzavona, jegyezte meg a herceg, ez esetben annál kevésbé kívánatos, mert Zäuner brandenburgi ügyész a legkonokabb szigorral jár el Vencel, tronkai várúrfi ellen, s a törvényszékhez már olyan indítványt adott be, sőt az ellenpárt kifogásait semmibe véve meg is valósította, hogy egyelőre vegyék vissza a feketéket a sintértől, hogy később feltáplálhassák őket. A választófejedelem meghúzta a csengőt, és így szólt: - Mindegy, nincs semmi jelentősége! - S miután olyan közönyös kérdésekkel, hogy: - Mi újság egyébként Drezdában? Mi történt távollétében? - újra a herceghez fordult, nem tudván eltitkolni kedélyállapotát, kézlegyintéssel üdvözölte, és elbocsátotta őt.

Még ugyanaznap írásban kérte be tőle a Kohlhaas-ügy összes aktáit azzal az ürüggyel, hogy a dolgot, politikai fontossága miatt, személyesen kívánja feldolgozni, s minthogy elviselhetetlennek érezte a gondolatot, hogy romlásba döntse azt az embert, akitől egyedül kaphat felvilágosítást a cédula titkáról, saját kezű levelet intézett a császárhoz, amelyben szívélyes és sürgető módon arra kérte, hogy fontos okokból, amelyeket talán hamarosan konkrétan is kifejtethet a császár előtt, legyen szabad a panaszt, amelyet Eibenmayer Kohlhaas ellen benyújtott, egyelőre további döntésig visszavonnia. A császár egy, az állami kancellária által fogalmazott jegyzékben azt válaszolta, hogy a változás, amely lelkében, mint látszik, hirtelen beállott, rendkívül meglepi, a szász részről hozzájuttatott jelentés szerint Kohlhaas ügye az egész római szent birodalom ügye, ennek megfelelően a császár, mint a birodalom feje, kötelességének érezte, hogy ez ügyben a Brandenburg-háznál vádlóként lépjen föl, ilyenformán, mivel Müller Ferenc udvari ülnök ügyészi minőségben már Berlinbe utazott, hogy ott Kohlhaast az országos béke megsértése miatt felelősségre vonja, a panasz most már semmiképp sem vonható vissza, s a pör törvényszerűen tovább folytatandó.

Ez a levél mélységesen lesújtotta a választófejedelmet, mivel legnagyobb bánatára egy idő múlva magánlevelet kapott Berlinből, amely a pörnek a törvényszéknél való megindulását jelentette, és azt a megjegyzést is tartalmazta, hogy a mellé rendelt ügyvéd minden fáradozása ellenére is, Kohlhaas valószínűleg a verpadon végzi, a boldogtalan fejedelem elhatározta, hogy még egyszer kísérletet tesz, és saját kezű levélben kegyelmet kért a lócsiszár számára a brandenburgi fejedelemtől. Azt adta elő, hogy a Kohlhaasnak ígért amnesztia nincs összhangban a halálos ítélet jogszerű végrehajtásával; biztosította a fejedelmet, hogy a látszólagos szigor ellenére is, amellyel Kohlhaas ellen eljárak, neki sohasem volt szándékában ezt az embert a halálba küldeni, s leírta, mily vigasztalhatatlan volna, ha az a védelem, amelyben - mint mondták - Berlin akarja részesíteni a vádlottat, végül is váratlan fordulattal nagyobb hátrányára ütne ki, mintha Drezdában maradt volna, és ügye szász törvények szerint kerülne döntésre.

A brandenburgi választófejedelem, akinek ebben az előadásban egy és más bizonytalannak és homályosnak tetszett, azt válaszolta neki, hogy az az erély, amely ő császári felsége ügyészenek eljárását jellemzi, egyáltalán nem engedi meg, hogy nyilvánított kívánsága szerint a törvényes előírástól eltérjen. Megjegyezte, hogy az előadott aggodalom valójában túlméretezett, mert hiszen nem ő nyújtotta be a panaszt a berlini főtörvényszéknél a Kohlhaasnak

amnesztiában megbocsátott bűntettek miatt, nem ő, aki a bűnösnek a kegyelmet adta, hanem a birodalom feje, akit az amnesztiarendelet semmiképp se kötelezhet. Ezzel kapcsolatban előadta, mennyire szükséges volna Nagelschmidt tartós erőszakoskodásai miatt, amelyek hallatlan vakmerőséggel már brandenburgi területre is átcaptak, elrettentő példának a statuálása, s kérte a fejedelmet, hogy ha minderre nem lehetne tekintettel, forduljon a császár öfelségéhez, mert ha szó lehet a Kohlhaas javára döntő hatalmi szóról, ez csak onnan elhangzó nyilatkozatra történhetik meg.

A választófejedelmet a sikertelen kísérleteken érzett bánat és bosszúság új betegségbe döntötte, s midőn a kamarás egy reggel meglátogatta, megmutatta neki a leveleket, amelyeket a bécsi és berlini udvarhoz intézett, hogy Kohlhaas életét megnyújtsa, s így legalább időt nyerjen, hogy a Kohlhaas birtokában levő cédulát megszerezze. A kamarás térdre borult előtte, s mindenre, ami drága és szent neki, könyörögve kérte, mondja meg, mi van arra a cédulára írva. A választófejedelem azt mondta, reteszelve el a szobát, s üljön az ágya szélére, s kezét megragadva s egy sóhajással a szívére szorítva így kezdte el:

- A feleséged, mint hallom, már elbeszélte neked, hogy a brandenburgi választófejedelem és én jütebocki összefövetelünk harmadik napján egy cigányasszonyra akadtunk, s minthogy a választófejedelem, kedélyes természet lévén, elhatározta, hogy a kalandornő hírnevét, akinek művészetéről éppen ebéd közben érdemtelenül sok szó esett, egy tréfával az egész nép jelenlétében tönkretesz, keresztbe fonta a karját, s odalépett a cigányasszony asztala elé, felszólította, hogy jövendöljön neki, és valami olyan jelet kért tőle, amelyet még aznap ki lehet próbálni, mert különben sajnálja, de nem hisz a szavaiban, még ha maga a római Sibylla volna is. Az asszony futólag végigmérve őt tetőtől talpig, azt mondta, az lesz a jel, hogy az a nagy agancsos őzbak, amelyet a kertész fia nevelt a parkban, a piactéren, ahol tartózkodtunk, szembejön velünk, mielőtt eltávoztunk volna. Nos, tudnod kell, hogy ezt az őzbakot a drezdai konyhának szánták, és hét lakat alatt egy lécekkal magasan elkerített ketrecben őrizték, amelyet a park tölgyei árnyékolnak be, úgyannyira, hogy mivel mindezek tetejében az apróbb vadak és szárnyasok miatt a park, de kiváltképp a hozzá vezető kert gondosan el volt zárva, el sem lehetett képzelni, hogy a furcsa bejelentés szerint hogyan kerülhetne az állat elébünk a piactérre, ahol állottunk: mindazáltal a választófejedelem, hogy megakadályozzon valami rejtett szélhámoszást, velem való rövid megbeszélés után eltökélve, hogy a tréfa kedvéért mindazt megcsúfolja, amit csak a cigányasszony előad, valakit a kastélyba szalasztott, és meghagyta, hogy az őzbakot azonnal öljék le, és a legközelebbi napok valamelyikén készítsék el ebédre. Aztán az asszonyhoz fordult, aki előtt hangosan tárgyalták ezt a dolgot, s így szólt: „No nézzük, mi mondanivalód van a jövendőről?” Az asszony a fejedelem tenyerébe nézett, és így válaszolt: „Üdv az én választófejedelemnek és uramnak! Felséged soká fog uralkodni, a ház, amelyből származol, sokáig fenn fog állani, s utódaid nagyok, dicsők lesznek, és hatalomra jutnak minden fejedelmei és urai előtt a világnak!” A választófejedelem némi szünet után, amely alatt eltűnődve nézett az asszonyra, hozzám lépve, félhangosan azt mondta: majdnem sajnálja már, hogy a követet elküldte, hogy a jóslatot semmissé tegye; s mialatt a fejedelmet követő lovagok kezéből a pénz hangos ujjongások között csak úgy záporozott a cigányasszony ölébe, a fejedelem, maga is zsebébe nyúlva, s egy aranyat dobva a többihez, megkérdezte tőle, hogy az a köszöntő, amelyet nekem szánt, szintén olyan ezüstcsengésű-e, mint az övé. Az asszony kinyitotta a mellette álló ládát, és fajta és mennyiség szerint hosszadalmasan és aprólékosan elrakosgatta benne a pénzt, azután a ládát újra bezárta, nap ellen tartotta a kezét, mintha bántaná a fény, és reám nézett; s mikor megismételtem a fejedelem kérdését, s mialatt az asszony a tenyeremet vizsgálta, tréfásan odaszóltam a fejedelemnek: „Számomra, úgy látszik, nincs valami kellemes közlendője.” A cigányasszony fogta a mankóit, azokon lassan fölemelkedett a zsámolyról, s titokzatosan, előrenyújtott

kézzel, egész közel jött hozzám, s kivehetően a fülembé súgta, hogy: „Nincs!” Úgy, mondtam zavartan, s egy lépést hátráltam előtte, ő pedig hideg és élettelen, márványszerű pillantással visszaült a mögötte álló zsámolyra. „Merről fenyegeti veszély a családomat?” Az asszony egy darab szentet és papirost véve elő, s keresztbe rakva a térdét, megkérdezte, fölírja-e a választ. S amikor én igazán zavarban, merőben azért, mert ama körülmények között egyebet nem is tehettem, azt feleltem: „Írd fel!”, ő így válaszolt: „Jól van! Három dolgot írok fel neked: háza utolsó uralkodójának nevét, azt az évszázadot, amikor el fogja veszíteni birodalmát, és annak a nevét, aki azt fegyveres hatalommal magához ragadja.” Ezt az egész nép szeme láttára meg is teszi, aztán fölemelkedik, leragasztja a cédulát ostyával, melyet lefedt ajkán nedvesít meg, s rányom egy ólomból való pecsétgyűrűt, amelyet a középső ujján hordott. S mikor én a cédulát, ez könnyen érthető, kimondhatatlan kíváncsisággal át akarom venni, megszólal az asszony: „Dehogy, felség!”, s azzal megfordul, és felemeli egyik mankóját: „Ha tetszik, attól az embertől, aki ott áll egy padon, tollas kalpagban, hátul a nép mögött, a templom bejáratánál, attól kiválthatod a cédulát!” S azzal, mielőtt még igazában fölfoghattam volna, mit is mond, ahogy ott állok a csodálattól némán, otthagyt a poros álláson, s a mögötte levő ládát becsukta és hátára vette, majd anélkül, hogy tovább szemmel kísérhettem volna, mit csinál, elvegyült a körülöttünk tolongó népben. Ebben a pillanatban, igazán vigaszomra, feltűnt az a lovas, akit a fejedelem küldött volt a várba, és mosolyogva jelentette urának, hogy az őzbakot levágták, és két vadász a szeme láttára cipelte a konyhába. A választófejedelem még vidáman belém karolt, hogy elvigyen a piactérről, s így szólt: „Nos menjünk! A prófécia közönséges szélhámosság volt, nem érte meg az időt és a pénzt, amit rávesztegettünk!” De mennyire elcsodálkoztunk, mikor, még e szavak közben, szerte a téren kiáltozás támadt, s minden szem odafordult egy nagy mészároskutya felé, amely a konyhában az őzbakot mint jó prédát felkapta, s most, szolgálóktól és szolgálóktól kergetve, lerohant a várudvarból, s az állatot három lépéssel előttünk a földre ejtette olyanformán, hogy az asszony jövődölése, mindannak zálogául, amit csak megjósolt, valóban teljesült, és az őzbak, noha már kimúlt, mégis elébünk jött a piactérre. A téli égből lecsapó villám nem sújthat megsemmisítőbben, mint ahogy engem lesújtott ez a látvány, s mihelyt megszabadultam társaságomtól, első dolgom volt, hogy nyomára akadjak annak a tollas kalpagú embernek, akit az asszony nekem megjelölt, de egyetlen emberem sem volt képes akár a legparányibb hírt is hozni róla, noha három napig szakadatlanul hajsoltam őket hírek után, és most, Kunz barátom, pár héttel ezelőtt a dahmei majorban, akár hiszed, akár nem, a tulajdon szememmel láttam azt az embert.

Azzal eleresztette a kamarás kezét, s mikor verítékét letörölte, ismét visszahanyatlott fekvőhelyére. A kamarás, aki haszontalan fáradásnak tartotta, hogy véleményével keresztezze és helyreigazítsa a választófejedelemnek az esetről formált véleményét, arra kérte urát, próbálja meg még, amit lehet, hogy a cédulát megszerezze, s aztán engedje sorsára a fickót; de a választófejedelem azt felelte, hogy erre semmi módot nem lát, noha az a gondolat, hogy nem jut hozzá a cédulához, vagy hogy el kell néznie, amint a följegyzés értelme elmerül azzal az emberrel együtt, szinte a siralomba és kétségbeesésbe kergeti. Barátjának arra a kérdésére, hogy megpróbálta-e felkutatni magának a cigányasszonynak a személyét, a választófejedelem azt felelte, hogy koholt okkal kiadott parancsára a kormányszék egész a mai napig eredménytelenül nyomozott az asszony után, s bizonyos okokból, amelyeket azonban vonakodott közelebbről kifejteni, a fejedelem abban is kételkedett, hogy az asszony egyáltalán föltalálható-e Szászországban.

Történt pedig, hogy a kamarás, több tekintélyes birtok ügyében, amely az elmozdított és röviddel azután elhunyt főkancellárnak, Kallheim grófnak a hagyatékából Naumarkban maradt a feleségére, el akart utazni Berlinbe, s minthogy a fejedelmet voltaképpen szerette, némi

gondolkodás után megkérdezte tőle, szabad kezét ad-e neki ebben az ügyben. S mikor a fejedelem, kezét melegen a szívére vonva, azt felelte: - Gondold azt, hogy te vagy én, és szerezd meg a cédulát! - a kamarás, ügyeit másra bízva, pár nappal siettette útját, s feleségét is otthon hagyva, néhány szolga kíséretében elutazott Berlinbe.

Kohlhaas, aki, mint már mondtuk, eközben Berlinbe érkezett, s akit a választófejedelem különparancsára egy lovagi börtönbe vittek, ahol őt gyermekével együtt a lehetőség szerint kényelmesen elhelyezkedett, rögtön azután, hogy Bécsből a császári ügyész megjelent, azzal az indokkal, hogy a császártól elrendelt országos közbékét megsértette, felelősségre vonták a főtörvényszék előtt; s noha védekezésében azt az ellenvetést tette, hogy ő a szászországi fegyveres betörésért és az ezzel kapcsolatban elkövetett erőszakosságokért a szász választófejedelemmel Lützenben kötött megállapodás értelmében felelősségre nem vonható, okulására tudomást kellett szereznie arról, hogy ő császári felsége, akinek az ügyésze itt a vádat képviseli, erre nem lehet tekintettel, s Kohlhaas, mikor feltárták neki a helyzetet, és megmagyarázták, hogy Drezdában viszont a tronkai Vencel úrfival szemben teljes elégtételt fog kapni, nem is igen törődött tovább az ügygel.

Így történt aztán, hogy éppen a kamarás megérkezése napján kimondták rá az ítéletet, és pedig: pallos által vesztse el életét; olyan volt ez az ítélet, hogy végrehajtásában, tekintettel a dolgok bonyolult állására, nem hitt senki, sőt az egész város azt remélte, éppen annál a jóindulatnál fogva, amellyel a választófejedelem Kohlhaas iránt viseltetett, hogy hatalmi szó révén pusztá - bár talán súlyos és hosszas - börtönbüntetésre változik.

A kamarás, aki rögtön felismerte, hogy nincs vesztegetni való ideje, ha teljesíteni akarja ura megbízását, azzal fogott a dolgához, hogy egy reggel, amikor Kohlhaas odaállt a börtönablakba, és jámborul nézegette az arra menőket, ő maga, rendes udvari viseletében, pontosan és kitartóan odaplántálta magát vele szemben: s amikor a fogoly fejének egy hirtelen mozdulatából azt következtette, hogy a lócsiszár észrevette őt, s kivált mikor nagy öröme az is megállapítható, hogy önkéntelenül odakapott, ahol a mellén a szelence csüngött: a kamarás elegendő előkészületnek tartotta azt, ami ebben a pillanatban a Kohlhaas lelkében végbement, ahhoz, hogy a cédula-megszerző kísérletben egy lépéssel továbbmenjen.

Magához rendelt egy vén, mankón dőcögő zsidó asszonyt, akin a berlini utcán egy csomó más, ronggyal kereskedő alja nép közt akadt meg a szeme, s aki korra és öltözködésre meglehetősen egyezett azzal a képpel, amelyet a választófejedelem rajzolt neki a cigányasszonyról, s abban a föltevésben, hogy Kohlhaas nem véshte valami mélyen emlékezetébe az asszony arcvonásait, aki csak futólag jelent meg előtte, hogy átnyújtsa a cédulát, úgy határozott, hogy az említett asszonyt csempészi amannak helyébe, s ha csak lehetséges, eljátszatja vele Kohlhaas előtt a cigányasszony szerepét.

Ennek megfelelően, hogy szerepére kitanítsa, körülményesen tájékoztatta mindenről, ami a fejedelem és a cigányasszony között Jütebockban lejátszódott, s minthogy nem tudhatta, mi mindent is közölt az asszony Kohlhaasszal, nem feledkezett meg róla, hogy kivált a cédulán olvasható három titokzatos pontot jól az asszony fejébe vesse; s miután alaposan megmagyarázta neki, hogy mi mindent kell szakadozottan és értelmetlenül elmotyognia, bizonyos intézkedések miatt, amelyeket foganatosítottak, hogy a cédulát, amely a szász udvar számára rendkívüli fontosságú, akár csellel, akár erőszakkal megkaparintsák, azt a feladatot bízta rá, hogy kérje el Kohlhaastól a cédulát, és pedig azzal az ürüggyel, hogy néhány végzetes napra adja át neki megőrzés végett, mert nála - Kohlhaasnál - nincs immár biztonságban.

A zsidó asszony jókora jutalom ellenében, amelyből kérésére a kamarás egy részt előre kifizetett, elvállalta a jelzett feladat megvalósítását, s minthogy a Mühlbergnél elesett szolgának, Hersének az anyja egyszer-másszor kormányengedéllyel meglátogatta Kohlhaast, s néhány hónap óta ismerte ezt a másik asszonyt, a porkolábnak juttatott némi ajándék révén sikerült a zsidó asszonynak a legközelebbi napok egyikén bejutni a lócsiszárhoz.

Kohlhaas pedig, midőn ez az asszony belépett hozzá, az ujján hordott pecsétgyűrűről és a nyakában függő korall-láncról azt a régi, vén cigányasszonyt vélte benne fölismeri, aki Jütebockban átadta neki a cédulát, s minthogy a valószínűség nem mindig áll az igazság oldalán, itt valami olyasmi történt, amiről beszámolunk ugyan, de amire nézve mindenkinek, akinek csak úgy tetszik, megadjuk a jogot, hogy kételkedjék a dologban. A kamarás elkövette a legszörnyűbb hibát, és a vén zsidó asszonyban, akit a berlini utcán szedett fel, hogy a cigányasszony szerepét játssza el vele, magát a titokzatos cigányasszonyt találta meg, éppen azt, akit utánoztatni akart. Legalábbis az asszony, miközben mondókáját alátámasztva, a gyermekek arcát cirógatta, akik a furcsa nénitől megszeppenve apjukhoz húzódtak, úgy adta elő a dolgot, hogy már jó ideje visszatért Szászországból Brandenburgba, s mikor a kamarás a berlini utcán óvatlanul kérdezősködött arról a cigányasszonyról, aki tavaly tavasszal Jütebockban járt, ő mindjárt közelférközött hozzá, és álnéven ajánlkozott a feladatra, amelyet a kamarás el akart végeztetni. A lócsiszár, aki az asszony és elhalt felesége, Lisbeth között különös hasonlatosságot figyelt meg, olyannyira, hogy majdnem megkérdezte tőle, nem nagyanja-e feleségének, mert nemcsak hogy arcvonásai, keze, amely csontos mivoltában is szép volt még, s kivált, ahogy beszéd közben használta, a legélénkebben emlékeztette elhunyt feleségére, hanem észrevett a nyakán egy anyajegyvet, amely a feleségén is ott volt; a lócsiszár furcsán kavargó gondolatok között egy székre ültette az asszonyt s megkérdezte tőle: ugyan mifajta ügye lehet a kamarásnak, hogy őt hozzá küldi?

Az asszony, miközben Kohlhaas öreg kutyája körülszaglásztta térdét, s mikor a vendég megvakargatta, megcsóválta a farkát, azt felelte, hogy a megbízás, amelyet a kamarástól kapott, abban áll, hogy fedje föl Kohlhaas előtt, milyen három, a szász udvarra nézve fontos kérdésre tartalmaz titokzatos választ a cédula, és óvja őt egy Berlinben tartózkodó küldöttől, aki a cédulát meg akarja szerezni, s azzal az ürüggyel, hogy a cédula immár nincs biztonságban az ő mellén, ahol hordja, kérje el azt tőle. Ő azonban azzal a szándékkal jön hozzá, hogy megmondja neki: az olyan fenyegetés, hogy a cédulát csellel vagy erőszakkal elveszik tőle, ízetlen és üres csalás. A brandenburgi választófejedelem védelme alatt, akinek őrizetében van, a legkevésbé sem kell ilyesmitől tartania; s hogy az írás Kohlhaasnál sokkal nagyobb biztonságban van, mint önála, s vigyázzon, hogy senki, semmiféle ürüggyel ki ne csalja tőle.

Azzal fejezte be, hogy mindazáltal helyesnek tartaná arra használni fel a cédulát, amire ő annak idején a jütebocki vásárban adta neki: hallgatni az ajánlatra, amelyet Stein úrfi tett a határon, és az írást, amelynek ő maga ezután nem veheti hasznát, élete és szabadsága ellenében kiszolgáltatni Szászország választófejedelemének. Kohlhaas, aki ujjongott a hatalomnak, amely megadatott neki, hogy ellensége sarkát abban a pillanatban, amikor az porba taposta őt, halálosan megsebezze, így válaszolt: - A világért se, öreganyám, a világért se! - és megszorította a vénasszony kezét, s csak azt szerette volna tudni, milyen válaszokat tartalmaz a cédula a szörnyű kérdésekre.

Az asszony ölébe emelve a legfiatalabb gyermeket, aki a lábához kucorodott, így szólt: - A világért nem, Kohlhaas lócsiszár, de ezért a csinos kis szőke fiúért igen! - s azzal rákacagott a gyermekre, ölelgette, csókolgatta, az meg nagy szemet meresztett rá, s az anyóka odanyújtott neki aszott kezével egy almát, amelyet zsebében hozott.

Kohlhaas zavartan megjegyezte, hogy ha nagyok lennének, a gyermekek is dicsérnék őt ezért a tetteért, s hogy ő - Kohlhaas - nem is tehetne üdvösebbet gyermekei és unokái számára, mint hogy megtartja a cédulát. Ezután megkérdezte, hogy mostani tapasztalatai után ki biztosíthatná őt arról, hogy újból nem csalják-e lépre, s hogy végül is nemhiába áldozná-e föl a cédulát a választófejedelemnek, mint legutóbb hadcsapatát, amelyet Lützenben toborzott. - Aki nekem egyszer megszegte a szavát - mondotta -, azzal én többet szóba nem állok, és csak a te határozott és világos kívánságodra válnék meg, anyókám, ettől az írástól, amely oly csodálatos módon elégtételt adott nekem mindenért, amit elszenvedtem.

Az asszony, miközben a gyermeket letette a földre, azt mondta, hogy némely tekintetben igaza van, s hogy úgy tesz, ahogy jónak látja. S azzal fogta a mankóját, s el akart menni. Kohlhaas megismételte kérését a csodálatos cédula tartalmára vonatkozólag, s mikor az anyó futólag azt felelte, hogy módjában áll fölnyitni a szelencét, noha ez nem volna egyéb pusztán kíváncsiságnál, szeretett volna még ezer más dologról érdeklődni nála, mielőtt elhagyná: kicsoda ő tulajdonképpen, honnan nyerte rejtélyes tudományát, miért tagadta meg a cédulát a választófejedelemtől, akinek a számára voltaképpen írta, s miért éppen neki adta át annyi ezer ember közt a csodálatos írást, neki, aki sohasem volt kíváncsi a tudományára?

Történetesen éppen ebben a pillanatban valami zaj hallatszott, amelyet a lépcsőn felfelé tartó tisztek okoztak, úgyhogy az asszonyt hirtelen aggodalom fogta el, hogy azok itt találják ezekben a szobákban, s így felelt: - Viszontlátásra, Kohlhaas, viszontlátásra! Ha újra találkozunk, mindezt meg fogod tudni! - S azzal az ajtónak fordulva odakiáltott: - Minden jót, gyerekek, minden jót! - sorba csókolta a pulyákat, s azzal elment.

Ezenközben a szász választófejedelem, telve siralmas gondolatokkal, magához rendelt két asztrológust, név szerint Oldenholmot és Oleariust, akik akkor szász földön nagy tiszteletben állottak, és a titokzatos, rá és utódainak egész nemzetségére nézve oly fontos cédula tartalmáról tanácsukat kérte, s minthogy a csillagászok a drezdai vártoronyban folytatott több napig tartó, mélyenszántó kutatás után sem tudtak egyetérteni afelől, hogy vajon a jóslat a késő évszázadokra, vagy pedig a jelenkorra vonatkozik-e, s vajon céloz-e a lengyel koronára, amellyel kapcsolataik még mindig nagyon harciasak, ez a tudományos vita nemhogy eloszlatta volna, inkább még fokozta azt a nyugtalanságot, hogy ne mondjuk kétségbeesést, amelyben ez a boldogtalan fejedelem leledzett, s amely végül is úgy elhatalmasodott, hogy lelkiileg képtelen volt elviselni.

Ehhez járult még, hogy ez idő tájt a kamarás azt a megbízást adta Berlinbe utánakészülő feleségének, hogy elutazása előtt ügyesen adja tudtára a választófejedelemnek, hogy egy sikertelen kísérlet után, amelyet egy asszonnyal hajtott végre, aki azóta sem mutatkozott, nincsenek valami rózsás reményei, hogy a Kohlhaas birtokában levő cédulát megszerezze, mivel a halálos ítéletet az akták alapos átvizsgálása után a brandenburgi választófejedelem is aláírta, s már a kivégzés napját is kitűzték a virágvasárnapot követő hétfőre. Erre a hírre a fejedelem, akinek a szívét szomorúság és megbánás marta, mint akinek már nincs mit remélnie ezen a földön, szobájába zárkózott, s torkig telvén az élettel, két napon keresztül ételt sem vett magához, s a harmadik napon hirtelen, rövid átiratban értesítve a kormányszéket, hogy a dessau herceghez utazik vadászatra, Drezdából eltűnt. Hogy voltaképp hová ment, s hogy vajon Dessau felé indult-e, azt egyelőre ne kutassuk, a krónikák ugyanis, amelyeknek összevetéséből szerkesztjük jelentésünket, ezen a ponton nyugtalanítóan ellentmondanak egymásnak, és cáfolják egymást. Annyi bizonyos, hogy a dessau herceg ez időben vadászatra képtelenül, betegen feküdt Braunschweigban nagybátyjánál, Henrik hercegnél, és hogy Heloiz úrnő másnap este az egyik Königstein gróf társaságában, akit nagybátyjának mondott, megérkezett Berlinbe, férjéhez, Kunz kamarás úrhoz.

Közben a választófejedelem parancsára Kohlhaas előtt kihirdették a halálos ítéletet, levették róla a láncokat, és visszaadták neki a vagyonára vonatkozó írásokat, amelyeket Drezdában elkoboztak tőle; s minthogy a tanácsosok, akiket a törvényszék melléje rendelt, megkérdezték tőle, hogyan rendelkezik vagyonával halála esetére, gyermekei javára egy közjegyző segítségével végrendeletet készített, és derék barátját, a kohlhaasenbrücki tisztartót nevezte meg gyámjukul.

Utolsó napjait hasonlíthatatlan nyugalomban és békességben töltötte, ugyanis a fejedelemnek egy sajátos külön parancsára csakhamar börtönét is megnyitották, és minden barátjának, pedig sok barátja volt a városban, engedélyezték hozzá éjjel-nappal a szabad bejárást. Még az az elégtétele is megvolt, hogy láthatta, amint börtönébe lép Freising Jakab teológus, Luther doktor követe, Luthernek egy kétségtelenül igen figyelemreméltó levelével, amely azonban később elkallódott, s hogy ez az előkelő egyházi személy két brandenburgi esperes jelenlétében, aki segédkezett neki, a szent áldozás jótéteményében részesítette.

Ezek után a város általános nyugtalansága közepette, mert a város még mindig nem tudott lemondani a hatalmi szóról, amely Kohlhaast megmenthetné, elérkezett a virágvasárnapra következő végzetes hétfő, amikor a lócsiszárnak ki kellett engesztelnie a világot az elsietett kísérlet miatt, amelynek során maga akart önmagának igazságot szolgáltatni.

Erős őrség kíséretében, két fiával a karján (mert ehhez a kedvezéshez ragaszkodott a törvényszék előtt), Freising Jakab teológus vezetésével éppen kilépett börtöne kapuján, midőn az ismerősök fájdalmas jajveszékélése közben, akik kezét szorongatták és búcsúzkodtak tőle, zavart képpel hozzálépett a fejedelmi kastély felügyelője, s egy írást adott át neki, amelyet mint mondotta, egy vénasszony küldött. Kohlhaas, mialatt megütközve nézte a számára félig-meddig ismeretlen embert, kinyitotta az írást, amelynek ostyára nyomott pecsétgyűrűje rögtön a régi cigányasszonyra emlékeztette. De ki írhatná le csodálkozását, amely elfogta, mikor a levélben a következő értesítést találta:

Kohlhaas, a szász választófejedelem Berlinben van, már odament a veszőhelyre, s ha érdekel, kék és fehér tollbokrétás kalapjáról felismerhető. Hogy miért jött, nem kell hogy neked elmondjam, mihelyt téged bekapartak, ki akarja ásatni a szelencét, s el akarja olvasni a benne található cédulát.

Erzsébeted!

Kohlhaas, miközben a végsőkéig megrendülve a felügyelőhöz fordult, azt kérdezte: ismeri-e a csodálatos asszonyt, aki a cédulát átadta neki? De mikor a felügyelő azt felelte, hogy: - Kohlhaas, az az asszony... - és beszéd közben furcsa módon dadogni kezdett, Kohlhaas, akit a hirtelenében újra meginduló menet magával sodort, nem volt képes megérteni, mit is mondott ez az ember, aki minden tagjában remegni látszott.

Mikor a veszőhelyre ért, óriási embertömeg közepette ott találta kíséretével, lóháton a brandenburgi választófejedelmet, vele a főkancellárt, Geusau Henrik urat is, a fejedelem jobbján Müller Ferenc, a császári ügyész állt, kezében a halálos ítélet másolatával, balján a drezdai udvari törvényszék döntésével a fejedelem saját ügyésze, Zäuner Antal jogtudós; a nép által alkotott félig nyitott kör közepén ott állott egy herold egy tele batyúval és két egészségtől ragyogó, patkójával a földet kapáló feketével. Mert a főkancellár, Henrik úr, a panasznak, amelyet ura nevében emelt Drezdában, pontról pontra a legcsekélyebb korlátozás nélkül érvényt szerzett a tronkai Vencel úrfival szemben, úgyannyira, hogy a lovakat, miután zászlót lobogtattak fölöttük, s így visszaiktatták őket becsületükbe, s a sintér kezéből, aki táplálta, visszavették őket, a várúrfi emberei felhizlalták, s egy e célból kirendelt bizottság jelenlétében a drezdai piactéren átadták az ügyésznek.

Most a választófejedelem, amint Kohlhaas az őrség kíséretében elébe lépett a dombra, ezt mondta:

- Nos, Kohlhaas, eljött a nap, amely igazságot szolgáltat neked! Nézz ide, átadok neked mindent, amitől a tronkai várban erőszakosan megfosztottak, s amit én, mint a te tartományurad, köteles voltam számodra visszaszerezni: itt vannak a feketék, a nyakbavaló, a birodalmi aranyak, a fehérnemű, s még a Mühlbergnél elesett szolgának, Hersének a gyógyítási költségei is. Meg vagy velem elégedve?

Kohlhaas, miközben nagy, ragyogó szemmel átolvasta a főkancellár intésére kezébe adott döntést, két gyermekét, akiket a karján hozott, letette maga mellé a földre, s minthogy az iratban egy olyan pontot is talált, amelynek értelmében Vencel várúrfit kétesztendei börtönbüntetésre ítélték, messziről, teljesen átadva magát az elhatalmasodó érzéseknek, a mellén keresztbe font karral leborult a választófejedelem előtt. Majd fölállt, és vidáman biztosította róla a főkancellárt, hogy legforróbb kívánsága teljesült e földön, odalépett a lovakhoz, mustrálgatta őket, s megveregette duzzadó nyakukat, s derűsen közölte a kancellárral, miközben ismét visszatért hozzá, hogy a feketéket két fiának, Henriknek és Lipótnak ajándékozza!

Geusau Henrik úr, a kancellár, lováról nyájasan hozzáfordulva, a választófejedelem nevében megígérte neki, hogy végakarátát szentnek fogják tartani, s felszólította, hogy tetszése szerint rendelkezék a batyuban levő egyéb holmijával is. Kohlhaas erre odaszólította Herse öreg édesanyját, akit észrevett a téren, s átadva, neki a holmikat, így szólt: - Nesze, anyókám, ez a tied! - s mellétette még azt a summát is, ajándékképpen, agg napjai támogatására és enyhítésére, amit kárpótlásul tettek a batyuban talált pénzhez.

A választófejedelem felkiáltott: - Nos, Kohlhaas lócsiszár, illetéknéppen te most már megkaptad az elégtételt, készülj fel, hogy ő császári felségének, akinek ügyésze itt áll, a közbéke megszegéséért a magad részéről is elégtételt adj! - Kohlhaas levette kalapját, ledobta a földre, és azt felelte, hogy készen áll reá. Gyermekait még egyszer fölemelte és mellére szorította, majd átadta őket a kohlhaasenbrücki tisztartónak, s mialatt az a kicsiket zokogva elvezette a térről, a lócsiszár a vérpadra hágott.

Éppen kioldozta nyakbavalóját, és felnyitotta mellényét, mikor futó pillantással végignézte a körön, melyet a nép alkotott, kis távolságra két lovag közt, akik testükkel eltakarták, a jól ismert férfiút vette észre, a kék és fehér tollbokrétaival. Kohlhaas megindult, s egy hirtelen, még a körötte sorakozó őrséget is meghökkentő lépéssel közvetlenül a fejedelem előtt termett, mellén a szelencével; kivette belőle a cédulát, feltörte a pecsétet, és elolvasta, aztán szemét rendületlenül a kék és fehér tollbokréta férfiára szegezve, aki már édes reményeknek kezdte magát átengedni, a szájába dugta, és lenyelte. A kék és fehér tollbokréta férfiú ebben a pillanatban ájultan, görcsök közt zuhant a földre, Kohlhaas pedig, mialatt az ájult férfi felindult kísérői lehajoltak, s urukat a földről felemelték, a vérpad felé fordult, s ott feje a bakó bárdja alatt lehullott.

Ezzel végződik Kohlhaas lócsiszár története. A holttestet a nép általános siráma között koporsóba tették, s miközben a koporsóvivők fölemelték, hogy a külvárosi temetőben tisztességesen elhantolják, a választófejedelem magához hívatta az elköltözöttnek a fiait, s rendelkezést adva a főkancellárnak, hogy a fiúkat apródiskolájában neveljék, lovaggá ültette őket. A szász választófejedelem testben-lélekben összetörve csakhamar visszatért Drezdába, s a továbbiak már a történelemben olvashatók. Kohlhaasnak pedig még a múlt században is élt Mecklenburgban néhány kedélyes és jóra való ivadéka.

Eljegyzés Santo Domingón

A Santo Domingo szigetének francia felén lévő Port-au-Prince-ben, Guillaume de Villeneuve úr ültetvényén élt e század első éveiben, midőn a feketék öldösték a fehéreket, egy Congo Hoango nevű félelmetes öreg néger. Ezt az afrikai Aranypartról származó embert, ki ifjonti éveiben ragaszkodó és becsületes léleknek mutatkozott, számtalan kedvezéssel halmozta el ura, kinek egykor, egy kubai átkelésük alkalmából megmentette az életét. Guillaume úr nemcsak hogy azon nyomban felszabadította, és megtérven Santo Domingóra, házat és telket utalt ki neki, hanem ezen felül, az ország szokásai ellenére, néhány év múlva megtette kiterjedt uradalmának felügyelőjévé, és - mivel újra házasodni nem akart - ültetvényéről egy Babekan nevű öreg mulatt asszonyt adott mellé ágyasul, akivel elhunyt első felesége révén szegről-végről rokonságban is volt. Sőt, amikor a néger hatvanéves lett, tekintélyes járandósággal nyugalomba küldte, és jótéteményeit azzal tetézte, hogy végrendeletében még törvényes örökrészt is hagyományozott rá; de hálájának mindeme bizonyosságai sem óhatták meg Villeneuve urat e szörnyű ember veszett haragjától. A bosszú általános örületében, amely a nemzeti konvent elhamarkodott lépései nyomán fellángolt ezeken az ültetvényeken, Congo Hoango az elsők között ragadott puskát, és az erőszakra gondolva, mely szülőföldjéről elragadta volt, golyót röpített ura fejébe. Felgyújtatta a házat, ahová urának felesége három gyermekével és a település többi fehéreivel menekült, feldúlta az egész ültetvényt, amelyre az örökösök, kik Port-au-Prince-ben laktak, igényt támaszthattak volna, és miután az uradalomhoz tartozó összes telepeket földig lerombolta, az egybegyűjtött és fölfegyverzett négerekkel a környéken kezdett portyázni, hogy véreit a fehérekkel vívott harcban segítse. Hol az utasokat támadta meg orvul, akik felfegyverzett rajokban vonultak át az országon; hol a telepeiken megbúvó ültetvényeseken ütött rajta fényes nappal, és mindenkit, aki a szeme elé került, kardélre hányt. Sőt, irgalmatlan bosszúvágyában rákényszerítette még az öreg Babekant is, hogy gyermekével, egy Toni nevű, tizenöt esztendőes mesztic lánnyal együtt vegyen részt az ádáz háborúságban, mely őt magát valósággal megfiatalította; és mivel az ültetvény főépülete, melyben ez idő tájt lakott, magányosan állt az országút mentén, s míg ő odavolt, gyakorta tévedtek be oda, élelmet vagy szállást keresve, fehér vagy kreol menekültek, meghagyta a nőknek, hogy hazatértéig istápolják és tartsák jó szóval ezeket a - csak így emlegette őket - fehér kutyákat. Babekan, aki egy fiatalon elszenvedett iszonyatos büntetés következtében sorvadásos volt, ilyenkor a legszebb ruhákat adta a kis Tonira, akit sárgásba hajló arcszíne kiváltképpen alkalmassá tett erre a szörnyűséges cselvetésre; felbiztatta, hogy az idegenektől semmi gyöngédséget ne tagadjon meg, kivéve egyet, amit halálbüntetés terhe alatt megtiltott neki; amikor pedig Congo Hoango a négereivel megtért a környékbeli portyázásból, azonnali halál lett osztályrésze a nyomorultaknak, akik e mesterkedésektől megsalatták magukat.

Mindenki tudja, hogy az 1803-ik esztendőben, amidőn Dessalines generális harmincezer négerrel Port-au-Prince ellen vonult, az összes fehér bőrűek sebbel-lobbal ugyanebbe a helységbe igyekeztek, hogy védelmére keljenek. Ez volt ugyanis a francia hatalom utolsó támaszpontja a szigeten, s ha ez elesik, az összes ott élő fehérek menthetetlenül elvesztek. E körülmények folytán, történetesen éppen az öreg Hoango távollétében, aki a körötte élő feketékkel fölkerekedett, hogy a francia állásokon át puskapor- és ólomszállítmányt juttasson el Dessalines generálishoz, egy zivataros és esős, sötét éjszakán valaki bezörgetett házának hátsó kapuján. Az öreg Babekan, aki már ágyban volt, fölkelt, csupán szoknyát kerítve csípője köré, ablakot nyitott, és tudakolta, ki az.

- Szűz Máriára és az összes szentekre - suttogta az idegen, az ablakhoz lépve -, mielőtt felfedném magamat, felelj egy kérdésemre! - Azzal kinyújtotta a kezét az éj sötétjében, hogy megfogja az öregasszonyét, és ezt kérdezte:

- Te néger vagy?

Babekan így felelt:

- Ej, te bizonyára fehér ember vagy, hogy jobb szívvel nézel farkasszemet a koromsötét éjszakával, mintsem hogy egy néger nő ábrázatát lássad! Gyere be - fűzte hozzá -, és ne tarts semmitől; mulatt nő lakik itt, s rajtam kívül csupán még egy nő, egy mesztic, a lányom.

Azzal becsukta az ablakot, mintha menne le ajtót nyitni neki, ámde közben, azzal az ürüggyel, hogy hamarjában nem leli a kulcsot, sebtiben összekapkodott pár ruhadarabot a szekrényből, felosont velük a hálókamarába, és felébresztette a lányát.

- Toni! - mondta. - Toni!

- Mi az, anyám?

- Gyorsan! Kelj fel és öltözz! Itt van ruha, fehérnemű és harisnya. Egy fehér, akit üldöznek, az ajtó előtt áll, és bebocsáttatást kér.

- Egy fehér? - kérdezte Toni, felülve az ágyban. Kivette az öregasszony kezéből a ruhát, és így folytatta:

- És csakugyan egyedül van, anyám? Nincs mitől tartanunk, ha beengedjük?

- Nincs, nincs - felelte az öregasszony, világot gyújtva. - Fegyvertelen és egyedül van, és attól félve, hogy megtámadjuk, minden ízében reszket.

S míg Toni fölkel, hogy szoknyát és harisnyát vegyen, az öregasszony meggyújtotta a nagy lámpást, mely a szoba sarkában állt, a helyi szokás szerint koszorúba fonta és feltűzte a lány haját, majd, miután befűzte a ruhaderekát, kalapot nyomott a fejébe, lámpást a kezébe, és ráparancsolt, hogy menjen le az udvarra, és bocsássa be az idegent.

Ezalatt a házőrző kutyák csaholására felriadt Nanky, Hoangónak egy néger nőtől született törvénytelen fia, aki Seppy nevű fivérével a cselédházban aludt; amikor a holdfényben meglátta a ház hátsó lépcsőjén ácsorgó magányos férfit, nyomban az udvari kapuhoz szaladt, amelyen az bejött, hogy az ilyen esetekre szóló utasítás szerint bezárja. Az idegen, nem tudván mire vélni ezeket az előkészületeket, megkérdezte a fiútól, ki lakik a házban, de közben, hogy mellette állt, rémülten vette észre, hogy néger. Megtudván válaszából, hogy a telep Villeneuve úr halálával Néger Hoangóra szállt, már-már azon volt, hogy leüti a fiút, elveszi tőle a kapukulcsot, amelyet az a markában szorongatott, és kereket old, ám ekkor kilépett a házból Toni, kezében a lámpással.

- Gyorsan - szólt oda a férfinak, s kézen fogva húzta az ajtó felé -, ide be! - Szavai közben készakarva úgy tartotta a lámpást, hogy fénye az arcába süssön.

- Ki vagy te? - kiáltotta az idegen vonakodva, s több okból is meghökkenten méregette fiatal, kecses alakját. - Ki lakik ebben a házban, ahol, mint mondod, menedéket találhatok?

- Senki, a nap fényére mondom, csak anyám meg én - válaszolta a lány, s erőnek erejével húzta magával.

- Hogyhogy senki! - fortyant fel az idegen, s hátralépve elrántotta a kezét. - Hát nem azt mondta az imént ez a fiú, hogy egy Hoango nevű néger lakik itt?

- Nem, ha mondom! - szólt a lány bosszús arckifejezéssel, és toppantott. - S még ha azé a dúvadé is a ház, kit csakugyan így hívnak: ő maga e pillanatban távol jár, tíz mérföldre innét! - S két kézzel bevonszolta az idegent a házba, a fiúnak pedig meghagyta, hogy senki emberfiának el ne árulja, ki jött hozzájuk. Hogy belül került az ajtón, kézen fogta az idegent és fölvezette a lépcsőn, anyja szobájába.

- Ejnye - mondta az öregasszony, aki az ablakból végighallgatta a szóváltást, és a lámpás fényénél meglátta, hogy tisztelt van dolguk -, mit jelentsen ez a kard, amelyet oly harciasan szorongatsz a hónod alatt, uram? Mi életünk kockáztatásával menedéket nyújtunk neked a házukban - tódította, orrára csíptetve a szemüvegét -, te meg, honfitársaid szokása szerint, árulással akarod meghálálni jótéteményünket?

- Az ég óvjon ettől! - válaszolt az idegen, aki szorosan a karosszék elé állt, megragadta az öregasszony kezét, és a szívére szorította, majd félénken körülpillantva a szobában, lecsatolta oldaláról kardját, és így folytatta:

- Ki előtted áll, sorsüldözte ember, ámde nem hálátlan és nem is gonosz.

- Ki vagy hát? - kérdezte az öregasszony, és lábával széket tolt elé, a lányt pedig a konyhába küldte, hogy amilyen gyorsan csak tud, üssön össze valamit vacsorára.

Az idegen így felelt:

- A francia sereg tisztje vagyok, ámbár, mint talán magad is megítélheted, nem francia; hazám Svájc, nevem Gustav von der Ried. Ó, bár soha ne hagytam volna oda, hogy ezzel a boldogtalan szigetországgal cseréljem fel! Fort Dauphinből jövök, ahol, mint tudod, halomra gyilkolták a fehéreket, és az a szándékom, hogy a port-au-prince-i erődbe érjek, mielőtt Dessalines generálisnak sikerül a vezetése alatt álló csapatokkal körülzárnia és megostromolnia.

- Fort Dauphinből! - szörnyülködött az öregasszony. - Ezzel az arcszínnel hogy sikerült megtenned ezt a borzalmas utat a fellázadt szerezcsenföldön át?

- Az Úristen és az összes szentek oltalmaztak - felelte az idegen. - És nem is vagyok egyedül, jó anyókám: hátrahagyott kíséretemben van a nagybátyám, egy tiszteletre méltó ősz aggastyán a feleségével és öt gyermekükkel; több csatlósról és szolgáról, akik a családhoz tartoznak, nem is beszélve; a tizenkét főnyi kis csapatot két nyomorult öszvérrel hurcolom magammal, elmondhatatlanul fáradtságos éjjeli menetekben, minthogy nappal a hadiúton nem mutatkozhatunk.

- Szentséges ég! - fohászzkodott fel az öregasszony, és részvevő fejcsóválás közepette egy kis tubákot szippantott fel. - És hol van az úti társaságod e pillanatban?

- Neked - mondta az idegen némi habozás után -, neked bizvást elárulhatom: arcod színéből az enyémnek egy sugara süt reám. A család - hogy te is tudd - egy mérföldnyire tanyázik innét, a Sirályos-tó tőszomszédságában, a közeli erdős hegyvidék vadonában: éhségtől és szomjúságtól üzve találtuk tegnapelőtt ezt a menedéket. De hiába küldtük szét az elmúlt éjjel a szolgálóinkat, hogy a környékbeliektől némi kenyeret és bort szerezzenek: attól rettegvén, hogy elfogják és megölik őket, nem mertek határozottan fellépni, s így ma kénytelen voltam magam útra kelni és szerencsét próbálni életem kockáztatásával. Az ég, hacsak nem csalatkozom mindenben - fűzte hozzá, megszorítva az öregasszony kezét -, együttérző emberekhez vezérelt, akik nem osztoznak abban az irgalmatlan és példátlan gyűlölködésben, amely e sziget valamennyi lakosát uralja. Nagyon kérlek, busás jutalom fejében töltsetek meg néhány kosarat étellemmel s frissítő itallal; már csak ötnapi járóföldre vagyunk Port-au-Prince-től, s ha ti hozzásegíttek, hogy elérjük a várost, életünk megmentőit fogjuk látni örökre bennetek.

- Bizony, ez az elvakult gyűlölködés - alakoskodott a vénasszony. - Akár mintha egyazon testen a kezek, vagy egyazon szájban a fogak azért acsarognának egymásra, mert az egyik nem szakasztott olyan, mint a másik! Hát tehetek róla én, kinek atyja Santiagóból, Kuba szigetéről származik, hogy arcomon, ha virrad, halvány fény dereng? És tehet-e róla a leányom, ki Európában fogant s született, hogy annak a földrésznek dús fénye ragyog ábrázatán?

- Hogyhogy? - tört ki az idegen. - Te, ki arcszabásod szerint mulatt, s ennél fogva afrikai származású vagy, s az a kedves mesztic lánya, ki ajtót nyitott nekem, egyazon sorsra lennétek kárhoztatva, mint mi, európaiak?

- Az ég szerelmére - szólt az öregasszony, levéve szemüvegét -, azt hiszed tán, hogy a vagyunkánk, mit fáradságos és keserves esztendő során kapartunk össze a két kezünkkel, nem ingerli ezt a pokolból szabadult, kegyetlen rablófajzatot? Ha üldözésük ellen nem védekeznénk hamissággal és mindama fortélyokkal, amiket a szükség ad a gyengék kezébe, a rokonság árnya, mely arcunkat felhőzi, bizony, hidd el nekem, nem nyújtana oltalmat ellenük.

- Lehetetlenség! - fakadt ki az idegen. - És ki üldöz titeket ezen a szigeten?

- E ház gazdája - felelte az öregasszony -, Néger Congo Hoango! Mióta meghalt Guillaume úr, az ültetvény egykori tulajdonosa, ki a lázadás kitörésekor szintén az ő gyilkos kezétől pusztult el, mi, akik rokonai lévén, a gazdaságát vezetjük, ki vagyunk téve erőszakosságának és önkényének. Minden falat kenyérért, minden korty frissítőért, amit könyörületből egyik vagy másik fehér menekültnek adunk, ki olykor-olykor erre vetődik, szidalommal és gorombasággal fizet nekünk és nincsen hőbb vágya, mint hogy felszítsa ellenünk, fehér és kreol korcs kutyák ellen - mert így nevez minket - a feketék bosszúját, részint, hogy megszabaduljon tőlünk, kik rosszalljuk a fehérek ellen való fenekedését, részint, hogy rátegye a kezét a csekély vagyunkára, amit hátrahagynánk.

- Ó, ti szerencsétlenek! - sopánkodott az idegen. - Ó, ti szájalomraméltók! És hol tartózkodik e pillanatban az a fenevad?

- Dessalines generális seregénél - felelt az öregasszony -, akinek puskaport és ólmot szállít az ültetvényen élő többi feketékkel, mivel a generálisnak kifogyott a készlete. Tíz, tizenkét nap múlva várjuk haza, hacsak újabb vállalkozásba nem kezd; de ha akkor, Isten ne adja, megtudná, hogy oltalmat és hajlékot adtunk egy Port-au-Prince-be tartó fehérnek, míg ő minden erejével azon töri magát, hogy egész nemzetségüket kipusztítsa e szigetről, valamennyiünkre halál várna, azt elhiheted, uram.

- Az égiek, kiknek kedves az irgalom és a részvét - mondta az idegen -, támogatnak abban, amit egy bajbajutottért teszel. S mivel már úgyis magadra vontad a néger haragját - folytatta, közelebb húzódva az öregasszonyhoz -, és az engedelmesség, még ha visszatérnél is hozzá, úgysem segítene már rajtad, talán megtehetnéd, hogy, olyan fizetségért, amilyent csak kívánsz, egy vagy két napra befogadod a házádba nagybátyámat és családját, akiket végsőkéig elcsigázott az út, hogy egy kicsit megpihenjenek.

- Ifjú uram - döbönt meg az öregasszony -, mit kívánsz te tőlem? Hogyan lehetne elszállásolni ekkora csapatot, amilyen a tiéd, egy országút menti házban, anélkül, hogy gyanút ne fognának a környékeliek?

- Miért ne lehetne - viszonzta az idegen kérlelőn -, ha most nyomban kimegyek a Sirályostóhoz, s még pirkadat előtt idehozom a telepre a társaságot; ha mindenkit, urat és szolgát a háznak ugyanazon helyiségében szállásolnak el, s ha minden eshetőségre készen, óvatosságból még ajtóit és ablakait is gondosan bezárják?

Az öregasszony, miután a javaslatot egy ideig latolgatta, azt felelte, hogy ha a tiszt úr aznap éjjel akarná megpróbálni, hogy a szakadékból a telepre vezesse kíséretét, hazafelé óhatatlanul fegyveres négercsapatába botlana, akiknek jövetelét a hadiúton néhány előreküldött őr már jelezte volt.

- Nos, jól van - válaszolta az idegen -, akkor egyelőre érjük be annyival, hogy egy kosár élelmet küldünk a szerencsétleneknek, a telepre hozataluk dolgát pedig halasszuk holnap éjszakára. Ezt elfogadod, jó anyókám?

Az öregasszony, míg csontos kezére csak úgy záporoztak az idegen ajkáról a csókok, így válaszolt:

- Jól van, lányom atyjának, az európainak a kedvéért segíték rajtatok, bajba jutott honfitársain. Holnap pitymallatkor fogalmazz egy írást, és hívd meg benne a tieidet hozzám a telepre: a fiú, akit az udvarban láttál, majd elviszi nekik némi élelemmel együtt; az éjszakát, biztonságuk okán, velük tölti a hegyek között, s a rákövetkező nap hajnalán, hogy a meghívást elfogadták, ide kalauzolja a kis csapatot.

Ezalatt visszajött Toni az étellel, amelyet elkészített a konyhában, s míg asztalt terített, az idegenre pillantva, tréfásan ezt kérdezte az anyjától:

- Mondd csak, anyám, felocsúdott már az úr a rémületből, mely elfogta az ajtó előtt? Elhiszi már, hogy sem méreg, sem gyilkos nem várja, s hogy Néger Hoango sincs idehaza?

Anyja sóhajtva válaszolta:

- Lányom, akit megmart a kígyó, az, a közmondás szerint, a gyíktól is fél. Botorul cselekedett volna az úr, ha bemerészkedik a házba, míg meg nem győződik róla, mifajta a benne lakók.

A lány az anyja elé állt, és elmesélte neki, mint tartotta a lámpást, hogy jól az arcába süssön a fénye.

- Az úr képzelete azonban - mondta - úgy benépesült mindenféle szerencsénekkel meg négerekkel, hogy ha egy párizsi vagy egy marseille-i dáma nyit neki ajtót, azt is négernek nézi.

Az idegen, szelíden átölelve a lány derekát, zavartan azt felelte, hogy a kalapjától nem látta tisztán az arcát.

- Ha akkor a szemedbe nézhettem volna - folytatta, érzéssel keblére vonva a lánykát -, úgy, ahogy most, bizony kiittam volna veled akár egy méregpoharat is, még ha fekete is mindened.

Az anya asztalhoz ültette a férfit, aki e szavak közben egészen kipirult, melléje ült Toni is, és felkönyökölve nézett a falatozó idegen arcába. Az idegen megkérdezte tőle, hány éves, és mi a város neve, ahol született.

Ekkor az anya vette át a szót, és elmondta, hogy Tonival Párizsban esett teherbe, s ott szülte meg tizenöt éve egy utazás alkalmából, melyet Villeneuve úrnak, volt principálisának feleségével tett Európába. Később - folytatta - hozzáment egy Komar nevű négerhez, aki gyermekéül fogadta a lánykát, noha a gyermek atyja tulajdonképpen egy Bertrand nevű gazdag marseille-i kereskedő, akiről Toni Bertrand-nak hívják.

Toni megkérdezte az idegent, ismer-e ilyen nevű urat Franciaországban.

Az idegen tagadólag válaszolt, mondván, hogy nagy ország az, és ama rövid idő alatt, amelyet Nyugat-Indiába való behajózása alkalmából ott töltött, nem került elébe ilyen nevű személy.

Az öregasszony megjegyezte, hogy eléggé megbízható hírek szerint, melyek eljutottak hozzá, Bertrand úr már nem is tartózkodik Franciaországban. - Becsvágyó és nagyralátó természetével - mondta - nem sokra vitte polgári foglalkozása körében; a forradalom kitörésekor beleértotta magát a közügyekbe és ezerhétszázkilencvenötben egy francia küldöttséggel a török udvarhoz ment, ahonnan, tudomásom szerint, mind ez ideig nem tért vissza.

Az idegen mosolyogva mondta Toninak, megszorítva a kezét, hogy hiszen ő ezek szerint előkelő és gazdag leány. Bátorította, hogy aknázza ki a kedvező lehetőséget, és kifejtette, hogy atyja révén még reménye lehet rá, hogy fényesebb társaságba kerül, mint aminőben most él.

- Ezt kötve hiszem - jegyezte meg az öregasszony, palástolva érzelmeit. - Bertrand úr, még párizsi terhességem idején, mivel szégyellte magát ifjú, gazdag menyasszonya előtt, kit el akart venni feleségül, a törvény előtt tagadta meg apaságát. Sohasem fogom elfelejteni, milyen pimasz arcátlansággal mondta a szemembe esküjét; a következménye epeláz lett, majd ráadásul még hatvan korbácsütés, amit Villeneuve úr méretett rám, attól vagyok sorvadásos mind a mai napig.

Toni, ki ezalatt eltűnődve hajtotta a tenyerébe a fejét, most azt tudakolta az idegentől, hogy ő tulajdonképpen kicsoda, honnan jön s hová tart.

Emez felocsúdva az öregasszony keserű története okozta múltó döbbenetből, azt felelte, hogy ő nagybátyjának, Strömli úrnak a családjával, amelyet két ifjú kuzinja gondjára bízva ott hagyott a Sirályos-tónál a vadonban, Fort Dauphinből jött ide. A lányka kérésére részleteket mesélt a városban kitört lázadásról: hogy éjfél tájban, amikor mindenki aludt, egy alattomban megadott jelre a feketék hogyan kezdték el öldösködni a fehéreket; hogy a négerek vezére, ez a francia árkászoknál szolgáló káplár, milyen galád módon gyújtotta fel mindjárt az elején a kikötőben horgonyzó valamennyi hajót, hogy elvágja a fehérek menekülésének útját Európába; hogy a családnak alig volt ideje néhány ingósággal kimenekülni a város kapuján, és hogy - mivel a lázadás egyszerre lobbant fel az összes part menti falvakban - nem volt más választásuk, mint két ösvérrel, amelyet sikerült felhajtaniuk, a szárazföldön vágni át Port-au-Prince erődje felé, amely egy bátor francia sereg által védve még e pillanatban is ellenáll a túlerőben lévő négereknek.

Toni azt kérdezte, hogy ugyan bizony mivel gyűlöltették meg magukat ennyire a fehérek.

Az idegen meghökkenve válaszolta:

- Azzal az általános viszonyal, amelyet a sziget uraiként a feketékkel létesítettek, s amelyet én, az igazat megvallva, nem is szándékozom védelmembe venni; pedig ezenmód fennállott évszázadokon át! A szabadság örülete, amely végigsöpört ezeken az ültetvényeken, rávitte a négereket és a kreolokat, hogy súlyos láncokat lerázzák, és a fehéreken torolják meg azt a számtalan, sérelmezhető méltatlanságot, amit egyik-másik gonosz fehér embertől elszenvedtek.

- Különösen egy fiatal lány tette volt számomra borzalmas és emlékezetes - folytatta rövid hallgatás után. - Ez a néger származású lány az idő tájt, amikor a lázadás kirobbant, éppen sárgalázban szenvedett, melynek elterjedése még súlyosbította a város nyomorát. Előtte három évig rabszolgaként dolgozott egy fehér ültetvényesnél, aki haragjában, hogy a lány nem engedett vágyának, kegyetlenül megbüntette, majd eladta egy kreol ültetvényesnek. Amikor az általános felkelés napján a lány megtudta, hogy egykori gazdája, az ültetvényes az őt üldöző négerek dühe elől egy közeli fatelepre menekült, visszaemlékezve a rossz bánásmódra, napszálltakor üzent neki a fivére által, hogy várja éjszakára. Az a szerencsétlen pedig, nem sejtve, hogy a lány gyengélkedik, sem hogy milyen kórságba esett, elment hozzá, és azt híván, megmenekült, boldogan zárta karjába; ám alig töltött el egy fél órát, becézgetések és

gyöngédségek közepette az ágyában, amikor a lány váratlanul fölült, és ádáz, hideg dühvel így szólt: „Pestisest csókoltál, ki a halált hordja a mellében: eridj, ragaszd rá a sárgalázt mindazokra, akik hasonlók hozzád.”

A tiszt, míg az öregasszony hangos szóval szörnyülködött, azt kérdezte Tonitól, képes lenne-e ő is efféle tetre.

- Nem! - mondta rá Toni, és zavartan lesütötte a szemét.

Az idegen, letéve asztalkendőjét, kijelentette, hogy az ő érzése szerint semmiféle zsarnokság, amit valaha is gyakoroltak a fehérek, nem igazolhat egy ilyen alávaló és szörnyűséges áruást. Az ég bosszúját fosztanak meg ezáltal fegyverétől, vélte, és szenvedélyes arckifejezéssel kelt föl a helyéről; felháborodásukban még az angyalok is azoknak a pártjára kelnének, akiknek nincsen igazuk, s az emberi és isteni rend helyreállításán munkálnának. E szavai közben egy pillanatra az ablakhoz lépett, és kinézett az éjszakába, mely száguldó felhőkkel vonta be a holdat és a csillagokat; s mivel úgy rémlett neki, mintha anya és lánya összenéznének, noha nem észlelte, hogy jeleket is váltanak egymással, kellemetlen, viszolyogtató érzés fogta el; megfordult, és kérte, hogy mutassák meg a szobát, ahol elalhatik.

Az anya, a faliorára pillantva, megjegyezte, hogy már különben is közel az éjfél, majd gyertyát fogott, és felszólította az idegent, hogy menjen utána. Végigvezette egy hosszú folyosón, a számára kijelölt szobáig; Toni az idegen köpönyegét vitte s néhány más holmiját, amiket az lerakott volt; az anya megmutatta a puha párnákkal feltornyzott ágyat, ahol elalhatik, majd meghagyta Toninak, hogy készítsen lábfürdőt az úrnak, azzal jó éjszakát kívánt és eltávozott. Az idegen a sarokba támasztotta a kardját, az övéen hordott pár pisztolyt pedig az asztalra tette. Míg Toni előbbrehúzta az ágyat és fehér lepedőt terített rá, az idegen körülnézett a szobában; noha a szembeszökő pompa és jó ízlés elárulta, hogy nyilván az ültetvény hajdani urának szobájában van, a nyugtalanság érzete mégis keselyűként kóválygott a szíve körül; azt kívánta, bárcsak újra övéinél lehetne a vadonban, még ha éhesen és szomjasan is, ahogy érkezett. Ezalatt a lány a közeli konyhából hozott egy rocska meleg vizet, mely jószagú füvektől illatozott, és biztatta a tisztet, aki közben kikönyökölt az ablakba, hogy frissítse fel magát. A tiszt szótlanul kioldotta nyakbavetőjét, levetette zubbonyát, és leült a székre; nekifogott levetni lábbelijét, s míg a lány előtte kuporogva a fürdő előkészületeivel foglalatosskodott, ő elnézte kecses alakját. Sötét hullámokban patakzó haja, amikor letérdelt, aláfolyt zsenge mellére; ajka körül és a lesütött szemekre ráboruló, hosszú szempillák fölött kivételes báj játszadozott; a férfi esküdni mert volna rá, hogy szebbet nem látott még soha, beleértve a bőre színét is, pedig azt nem kedvelte. Ezenkívül feltűnt neki valami távoli hasonlóság is, maga sem igen tudta, kivel, noha már akkor felfigyelt rá, amikor belépett a házba, s nyomban egész lelkével a lány felé fordult. Amint a lány foglalatossága közben felállt, a férfi kézen fogta, és igen helyesen arra gondolva, hogy csak egy módon lehet kipuhatolni, van-e szíve a lánynak, vagy nincsen, az ölébe vonta, s megkérdezte tőle, van-e már eljegyzett mátkája.

- Nincsen - suttogta a lány, bájos szemérmességgel földre sütve nagy, fekete szemét. Majd, meg sem moccanva a férfi ölében, elmondta, hogy egy Konelly nevű fiatal néger a szomszédságukból már három hónappal ezelőtt megkérte a kezét, de ő, mivel még nagyon fiatalnak érzi magát, kikosarazta.

Az idegen, két tenyerébe fogva a lány karcsú derekát, azt mondta, hogy az ő hazájában, mint egy ottani közmondás is tartja, egy tizennégy éves és héthetes lány már érett a nászra. S míg a lány a férfi nyakában függő kis aranykeresztet nézegette, ez megkérdezte tőle, hány éves.

- Tizenöt - válaszolta Toni.

- Nahát akkor! - hangzott a válasz. - Vagy talán nem elég tehetős a fiú, hogy kedvedre való kényelmes otthont rendezzen be számotokra?

Toni, fel sem pillantva a férfit, csak ennyit mondott:

- Ó, dehogynem. Sőt - folytatta, kezében lógázza a keresztet -, Konnelly gazdag ember lett, mióta fordult a világ; apjára szállt az egész telep, mely azelőtt gazdájáé, az ültetvényesé volt.

- Akkor hát miért kosaraztad ki? - faggatta az idegen. Kedveskedve félresimította a haját a homlokából, és ezt kérdezte: - Talán nem tetszett neked?

A lányka a fejét rázta és nevetett; majd, az idegen kérdésére, melyet az tréfásan a fülébe suttogott, hogy talán csak nem egy fehér ember számára tartogatja kegyeit, a lányka egy pillanatnyi ábrándos tünődés után, mialatt végtelenül vonzó pír öntötte el napégette arcát, váratlanul a férfi nyakába borult. Az idegen, bájától és kedvességétől meghatva, drága lánykájának nevezte, s mintha isteni kéz váltotta volna meg félelmeitől, a karjába zárta. Lehetetlen volt arra gondolnia, hogy azok a kedélyi hullámvölgyek, amiket a lányon látott, csupán egy hidegen kitervelt, förtelmes csalás szégyenletes jegyei. Nyugtalanító gondolatai úgy elszálltak, mint egy borzadályos madárraj; korholta magát, hogy egy pillanatig is félreismérhette a lány szívét, s míg a térdén ringatta, és fölemelt arcából magába szívta édes leheletét, mintegy kiengesztelésül homlokán csókolt. Közben a lány különös módon, váratlanul fölnesselt, mintha a folyosón közeledett volna valaki az ajtó felé, és kiegyenesedett; majd eltűnődve s álmodozva megigazgatta félrecsúszott mellkendőjét; s csak amikor látta, hogy tévedés vezette félre, fordult vissza ismét derűs arckifejezéssel az idegenhez, és figyelmeztette, hogy kihűl a víz, ha hamarosan nem használja.

- Nos, miért nézel rám olyan figyelmesen? - kérdezte meghökkenve, minthogy az idegen hallgatott, és merőn nézte. A ruhaderekával bíbelődve, igyekezett palástolni zavarát, és kacagva kiáltotta: - Te különös úr, mi feltűnőt találsz rajtam?

Az idegen megdörzsölte a homlokát, s elnyomva mélyről feltörő sóhaját, így felelt, miközben talpra állította a lányt:

- Ezt a különös hasonlóságodat egy barátnémmal.

Toni, szemlátomást észrevéve, hogy az idegen jókedve odalett, kedveskedve és részvevően kézen fogta, és megkérdezte tőle: - Ki az a barátnéd?

Rövid töprengés után az idegen megszólalt, és ezeket mondta:

- Mariane Congreve-nek hívták, és szülővárosa Strasbourg volt. Abban a városban ismertem meg, ahol apja kereskedő volt, nem sokkal a forradalom kitörése előtt, és hamarosan megkaptam tőle a boldogító igent, valamint anyjának előzetes beleegyezését. Ó, ő volt a leghűségesebb lélek a nap alatt! S ha téged nézlek, úgy megelevenednek előttem azok a szörnyű és szomorú események, amelyek folytán elveszítettem őt, hogy a bánattól, nem tehetek róla, könny szökik a szemembe.

- Hogyan - kérdezte Toni, s bensőséges érzéssel odabújt a férfihoz -, hát ő már nem él?

- Meghalt - válaszolta az idegen -, és én csak a halálával ismertem meg a határtalan jóság és kiválóság fogalmát. Csak Isten a tudója - folytatta, fájdalmasan a lány vállára hajtva a fejét -, hogyan lehettem oly meggondolatlan, hogy egy este nyilvános helyen megjegyzésekre ragadtassam magam az éppen akkoriban felállított irtózatosságot forradalmi törvényszék ellen. Bevádoltak, üldöztek; de engem nem találván, mivel szerencsésen sikerült a külvárosba menekülnöm, örjögő üldözőim hordája, mely mindenáron áldozatot akart, menyasszonyom házába tört be, s igaz állításán, mely szerint nem tudja, hol vagyok, nekikeseredve, azzal az

űrüggyel, hogy összejátszunk, helyettem szörnyűséges elvakultsággal, őt hurcolták a vesztőhelyre. Alighogy meghozták az iszonyatos hírt, nyomban odahagytam rejtekhelyem, ahol megbújtam volt, s átfurakodva a tömegen, a vesztőhelyre rohantam, hangosan kiáltozva: „Itt vagyok, ti fenevadak, itt vagyok!” Ő azonban, már a nyaktiló alatt, így válaszolt a bírának, akik előtt, szerencsétlen módon, ismeretlen voltam, miközben egy pillantással, mely kitörölhetetlenül a lelkembe vésődött, elfordult tőlem: „Nem ismerem ezt az embert!” Erre megperdültek a dobok, s a türelmetlen, vérszomjas tömeg zshivaja közepette néhány pillanat múlva lezuhant a vas, és a fejét a törzsétől elválasztotta. Hogyan menekültem meg, máig sem tudom; negyedóra múlva egy barátom házában találtam magam, ahol egyik ájulásból a másikba estem, s alkonyatkor félig tébolyultan ültettek kocsiba és vittek át a Rajnán.

E szavai közben az idegen elengedte a lányt, és az ablakhoz lépett; s amikor a lány látta, hogy mélyen megindulva egy kendőbe temeti az arcát, valahol felfakadt benne és előmlött rajta egy emberi érzés; hirtelen mozdulattal odalépett a férfihoz, a nyakába borult, és könnyeit az övéihez vegyítette.

Hogy erre mi következett, azt nem szükséges elbeszelnünk, mert aki idáig jut, magától is kitalálja. Az idegen, amikor újból összeszedte magát, még nem tudta, hová sodorja majd a tett, amit elkövetett; azt mindenesetre látta, hogy megmenekült, és hogy amíg ebben a házban van, a lánytól nincs mit tartania. Látva, hogy kezét tördelve zokog az ágyon, megpróbált mindent, ami tőle telt, hogy megvigasztalja. Levette nyakából a kis aranykeresztet, Mariane-nak, elhunyt hűséges menyasszonyának ajándékát; s míg véget nem érő becézgetések közepette fölébe hajolt, eljegyzési ajándékképpen, így mondta, a nyakába akasztotta. Aztán, hogy az csak zokogott, és nem hallgatott a szavára, leült mellé az ágy szélére, s hol simogatva, hol csókolgatva a kezét, azt mondta neki, hogy másnap reggel feleségül fogja kérni az anyjától. Leírta neki szabad és független kis birtokát, mely az Aar folyó partján vár rá; a házat, mely elég kényelmes és tágas, hogy vele együtt anyját is befogadja, ha az örege hozzájárul az utazáshoz; a szántókat, kerteket, réteket és szőlőket; beszélt öreg, tiszteletre méltó atyjáról, ki hálával és szeretettel fogadja majd, hiszen megmentette fia életét. De hogy a lány könnye feltartóztathatatlan patakokban ömlött a párnára, a férfi a karjába vette, s bánatától maga is elérzékenyülve, faggatni kezdte, mivel bántotta meg, s vajon hajlandó-e megbocsátani neki. Megesküdött neki, hogy iránta érzett szerelme sohasem fog megfogyatkozni a szívében, és hogy a különös módon megzavarodott érzékek szédületében csak a vágynak és félelemnek az a vegyülete, amelyet a lány oltott belé, csak az csábíthatta ilyen cselekedetre. Végül figyelmeztette, hogy már ragyognak a hajnali csillagok, s ha tovább is ágyban marad, jön az anyja, és ott éri; biztatta, hogy már csak egészsége okán is keljen fel, és pihenjen még néhány órát a saját fekhelyén; azt kérdezte tőle, iszonyatosan megrémülve állapota láttán, ne vegye-e a karjába s vigye fel kamrájába maga; minthogy azonban a lány mindarra, amivel előhozakodott, mit sem válaszolt, és fejét a karjába temetve, néma keservben, mozdulatlanul feküdt a feltúrt párnákon, s hogy a két ablakon át már derengett a nap fénye, a férfi nem tehetett mást, mint hogy a további rábeszélést abbahagyva, fölemelje s fölvigye a lépcsőn a kamrájába a lányt, akinek a teste valósággal élettelenül csüggött alá a válláról; miután az ágyába fektette, s ezernyi becézgetés közepette még egyszer elismételte neki mindazt, amit már elmondott, újból kedves mátkájának nevezte, megcsókolta kétfelől az arcát, aztán sietett vissza a szobájába.

Mihelyt teljesen kivirradt, az öreg Babekan fölment a lányához, és az ágya mellé telepedve elmondta, milyen tervet eszelt ki az idegen és útítársasága ellen. Úgy vélte, hogy mivel Congo Hoango, a Néger, csak két nap múlva tér haza, minden azon fordul meg, hogy az idegent ezalatt ott tartsák a házban, anélkül, hogy befogadnák hozzátartozóinak a családját, kiknek a jelenléte, számuknál fogva, veszélyessé válhat. E célból, mondta, azt gondolta ki, az idegennel el fogják hitetni, hogy egy frissen érkezett hír szerint Dessalines generális errefelé veszi útját a

seregével, s az ebből származó, fölöttébb nagy veszély miatt csak harmadnapon, amikor a generális már elvonult, lesz lehetséges a családot, kívánsága szerint, befogadni a házba. Magát a társaságot, vélte, el kell látni közben élelemmel, nehogy továbbtazzanak, és hogy később őket is kézre keríthessék, el kell hitetni velük is, hogy a házban menedék vár rájuk. Igen fontos a dolog, jegyezte meg, mivel a család valószínűleg tömérdek ingóságot hurcol magával; egyúttal biztatta a lányát, hogy szándékában, amelyet ismertetett vele, minden erejével támogassa. Toni, az ágyában felkönyökölve, azt vetette ellene, miközben a felháborodás pírja öntötte el az arcát, hogy szégyenletes és alávaló dolog így megsérteni a vendégjogot olyan személyek ellenében, akiket a házukba csalogattak. Egy üldözöttnek, vélte, aki oltalmukra bízta magát, kétszeresen biztonságban kellene ott lennie; majd kijelentette, hogy ha anyja nem hagy fel imént előadott véres tervével, ő tüstént odamegy az idegenhez, és elárulja neki, miféle zsványtanya ez a ház, ahol oltalmat remélt.

- Toni! - rivallt rá az anyja, csípőre téve a két kezét, és tágra nyílt szemmel meredt a lányára.

- Igenis! - mondta Toni csöndesebben. - Mi rosszat tett nekünk ez az ifjú, aki még csak nem is francia, hanem, mint láttuk, svájci születésű, hogy zsványok módján a megtámadására, megölésére és kifosztására készülődünk? Az itteni ültetvényesek ellen emelt panaszaink érvényesek talán a szigetnek azon a tájékán is, ahonnet ő származik? Nem arra vall-e inkább minden jel, hogy ő a legnemesebb, a legkiválóbb ember, és semmi módon nem részes ama jogtalanságokban, miket a feketék felhánytorgathatnak a fajtájának?

Az öregasszony, a lánya különös arckifejezését figyelve, csupán annyit mondott remegő ajakkal, hogy nem győz csodálkozni. Aztán azt kérdezte, mit vétett az a portugál ifjú, akit a minap bunkóztak le a kapualjban. Azt kérdezte, mit követett el az a két hollandus, akik három hete a négerek golyóitól estek el az udvaron. Aztán arra volt kíváncsi, mit róttak a terhére a három franciának és sok más egyenként érkező fehér menekültnek, akiket a lázadás kitörése óta puskával, lándzsával és törrel öltek meg a házban.

- A nap fényére mondom - kiáltotta a lánya, felpattanva -, nem igazság, hogy a szememre hányod ezeket a rémtetteket! Lelkem mélyén már régóta háborgok a kegyetlenségek ellen, mikben részt vennem kényszerítetek; s hogy mindazért, ami történt, Isten bosszuló haragját kiengeszteljem, most megesküszöm neked, hogy inkább halok tízszeres halált, mintsem eltűrjem, hogy ennek az ifjúnak, míg a házukban lakik, meggörbüljön akár egy haja szála is!

- Jól van - mondta a vénasszony, váratlanul megenyhült arckifejezéssel -, akkor menjen innét az idegen! De majd ha hazatér Congo Hoango - folytatta, s felállt, hogy kimenjen a szobából -, és megtudja, hogy egy fehér éjszakázott a fedelünk alatt, akkor majd számot adhatsz a részvéteadről, mely arra indított, hogy a határozott parancs ellenére futni hagyjad.

E kijelentés után, melynek színlelt nyájasságán átsütött a vénasszony fojtott dühe, a lány nem csekély megdöbbenéssel maradt magára a szobában. Jobban ismerte az öregasszony gyűlöletét a fehérek iránt, semhogy azt hihette volna, hogy a kielégítésére kínáló jó alkalmat az hajlandó lesz ezúttal elszalasztani. Attól félve, nehogy az anyja máris üzenjen a szomszéd ültetvényekre a négerekért, hogy segítségükkel foglyul ejtse az idegent, gyorsan felöltözött, és utána sietett az alsó lakószobába. Míg az öregasszony zavartan ellépett a tálalószekrénytől, ahol láthatólag valami dolga volt, és odaült a rokkájához, a lány az ajtóra kiszögezett rendelet elé állt, amelyben halálbüntetés terhe alatt megtiltották a feketéknek, hogy oltalmat vagy fedelet adjanak a fehéreknek; majd mintha ijedtében egyszerre belátná, hogy milyen nagyot vétett, hirtelen megfordult, s leborult anyja elé, aki, mint Toni jól tudta, orvul figyelte. Térdét átkulcsolva kérlelte, hogy bocsássa meg neki az idegen mentségére mondott örvöngő szavakat, amelyek kicsúsztak a száján; azzal mentegette magát, hogy félig volt csak ébren, félig aludt

még, amikor anyja az idegen kijátszására szőtt tervével meglepte az ágyban; kijelentette, hogy mindenestül átengedi az idegent az érvényes törvények szigorának, amelyek egyszer már kimondták fejére a halált.

Az öregasszony, miután egy ideig merőn nézte a lányt, megszólalt.

- Az égre mondom, ez a vallomásod mára megmenti az életét. Ugyanis, mivel féltő volt, hogy a pártjára kelsz, készen volt már a mérgezett étel, hogy Congo Hoango, parancsa szerint, legalább holtában kerítse hatalmába.

Azzal felkelt, és az asztalon álló köcsög tejet kiöntötte az ablakon.

Toni, nem akarva hinni az érzékeinek, iszonyattól dermedten meredt az anyjára. Az öregasszony, miközben visszaült a helyére, és a még mindig térdeplő lányt fölemelte a földről, azt kérdezte, vajon egyetlen éjszaka leforgása alatt mi zavarta meg ennyire a lánya eszt. Tegnap, miután elkészítette a férfinak a fürdővizet, vajon sokáig maradt-e még nála. S vajon sokat beszélgetett-e vele.

Toni azonban, elszoruló szívvel, nem mondott rá semmit, azaz semmi határozottat; szemlesütve állt ott, a fejét tapogatta, és valami álmodat emlegetett: ámde egyetlen pillantás boldogtalan anyja keblére, mondta, miközben sebesen lehajolt, és megcsókolta a kezét, ismét emlékezetébe idézte minden kegyetlenségét annak a fajnak, amelyhez az idegen is tartozik; és fogadkozott, miközben elfordult és kötényébe temette arcát, hogy jöjjön csak haza Néger Hoango, majd meglátja az anyja, milyen fából faragták a lányát.

Babekan még gondolataiba mélyedve ült ott, s azon töprengett, vajon honnan ered a lány különös szertelensége, amikor belépett az idegen a hálósobájában megírt levéllel, melyben meghívta a családját néhány napra, Néger Hoango ültetvényére. Nagyon derűsen és barátságosan köszöntötte az anyát és leányát, s átadva a levelet az öregasszonynak, azt kérte, hogy máris küldjenek valakit az erdőbe, és a társaságról, amint megígérték volt, gondoskodjanak.

Babekan felállt, és a levelet a faliszekrénybe téve, így szólt aggódalmas arckifejezéssel:

- Uram, arra kell, hogy kérjelek, tüstént menj vissza a hálósobádba. Az utca tele van négerekkel, akik csapatostul vonulnak erre, és hírül hozták, hogy Dessalines generális erre fordul a seregével. Ez a ház, mely mindenkinek nyitva áll, nem biztonságos számodra, hacsak el nem rejtőzöl az udvarra néző hálósobádban, s az ajtókat, valamint az ablaktáblákat a leggondosabban be nem zárod.

- Hogyhogy? - kérdezte megdöbbenve az idegen. - Dessalines generális?

- Ne faggatózz! - vágott a szavába az öregasszony, és egy bottal hármat koppantott a padlón. - Majd utánad megyek a hálósobádba, és ott mindent megmagyarázok.

Az idegen, akit a vénasszony kapkodó mozdulatokkal kituszkolt a szobából, még visszafordult az ajtóból és így kiáltott:

- Nem kellene mégis elküldeni valakit a családhoz, akik várnak rám, hogy...

- Gondunk lesz mindenre - fojtotta belé a szót a vénasszony, miközben a koppantásokra megjelent a fattyú, akit ismerünk már; aztán odaszólt Toninak, aki az idegennek háttal a tükör előtt állt, hogy vegye elő az elemózsiás kosarat a sarokból; és anya, lánya, az idegen és a fiú felmentek a hálósobába.

Itt az öregasszony, kényelmesen elterpeszkedve a karosszékekben, előadta, hogy egész éjjel azt figyelték, mint lobognak Dessalines generális tábortüzei a láthatár szélén a hegyeken; ez az állítás egyébként megalapozott volt, noha mind ez ideig egy szál néger sem mutatkozott ezen

a környéken a generális seregéből, amely délnyugat felé, Port-au-Prince irányába nyomult előre. Az idegent sikerült ily módon halálosan megijesztenie, noha ijedelmét nyomban csitította is, váltig hangoztatván, hogy ő mindent elkövet, még ha ne adj' isten, katonákat kvártélyoznának is be hozzá, a megmentésére. Az idegen többszöri, állhatatos könyörgésére, hogy ha már így fordult a helyzet, legalább élelemmel segítse a családját, a vénasszony elvette a lányától a kosarat, és a kezébe nyomva a fiúnak, ráparancsolt, hogy vigye el a Sirályostóhoz, a közeli erdőbe, és adja át az idegen tiszt úr ott-tartózkodó családjának. Azt is mondja el, hogy a tiszt úr jól van, hogy irgalmas emberek fogadták be a fedelük alá, akik a fehérek pártján állnak, s emiatt maguk is sokat szenvednek a feketéktől. Azzal fejezte be, hogy mihelyt az országút megtisztul a felfegyverzett néger martalócoktól, nyomban intézkedni fognak, hogy a családnak is szállást adjanak a fedelük alatt.

- Megértetted? - kérdezte, miután elmondott mindent.

A fiú, mialatt a kosarat a fejére tette, azt válaszolta, hogy ő az imént leírt Sirályos-tavat, ahol a pajtásaival horgászni is szokott, igen jól ismeri, s úgy, ahogy rábízták, mindent át fog adni az idegen úr ott tanyázó családjának.

A vénasszony kérdésére, hogy van-e még valami mondanivalója, az idegen lehúzott egy gyűrűt az ujjáról, a fiú tenyerébe tette, meghagyva neki, hogy adja oda Strömli úrnak, a család fejének, a megvitt hírek valódiságának jeléül. Ezután az anya különféle intézkedéseket tett, mint mondta, az idegen biztonsága végett; Tonival bezáratta az ablaktáblákat, majd, hogy a szobában támadt homályt eloszlassa, maga gyújtott világot a kandalló párkányán lévő tűzszerszámmal, ámbár nem minden nehézség nélkül, mivel a tapló nem akart tüzet fogni. Az idegen ezt a pillanatot használta fel arra, hogy szelíden átkarolva Tonit, halkán megkérdezze tőle, hogy aludt, s hogy vajon ne mondja-e el az anyjának, mi történt közöttük.

Toni az első kérdésre nem válaszolt, a másokra azonban, kibontakozva a férfi öleléséből, így felelt: - Ne, ha szeretsz, egy szót se!

Erőt vett a rettegésen, mely e hamis készülődések láttán megrohanta, és azzal az ürüggyel, hogy reggelit készít az idegennek, fürgén lefutott az alsó lakószobába. Kivette anyja szekrényéből a levelet, melyben az idegen gyanútlanul hívta a családját, hogy kövessék a fiút az ültetvényre, s bízva jó csillagában, hátha anyja nem veszi észre eltűnését, s készen rá, hogy legvégső esetben szerelmesével akár a halált is elszenvedje, a levéllel a fiú után szaladt, ki aközben már az országúton baktatott. Toni ugyanis az ifjában, Isten színe s önnön szíve előtt, már nem pusztán a vendéget látta, kinek oltalmat s fedelet adott, hanem jegyesét és hites társát, és el volt szánva rá, hogy mihelyt a férfi helyzete a házban kellőképpen megszilárdul, haladéktalanul tudtára adja ezt anyjának is, kinek elkeseredésével mindenképpen számolnia kellett.

- Nanky - szólította meg a fiút, amikor a futástól kifulladásra utolérte az országúton -, anyám megmásította a tervét Strömli úr családját illetően. Fogd ezt a levelet! Strömli úrnak szól, a család agg fejének, meghívják, hogy egész útinépével együtt töltsön néhány napot az ültetvényünkön. Légy okos, és tégy meg magad is mindent, ami tőled telik, hogy elhatározásuk megérlelődjék; Congo Hoango, a Néger, ha visszatér, megjutalmaz érte.

- Jó, jó, Toni néne - hagyta rá a fiú, és zsebébe csúsztatva a gondosan összehajtogatott levelet, még megkérdezte: - És vezessem is a menetet idefelé jövet?

- De még mennyire - válaszolta Toni -, ez magától értetődik, hiszen nem ismerik a vidéket. De hogy az országúton esetleg erre vonuló csapatokba ne botoljatok, éjfél előtt ne indítsd útnak őket; akkor azonban hajtsd a menetet, hogy még pirkadat előtt ideérjete. Megbízhatom benned? - kérdezte még.

- Bizzál Nankyban - felelte a fiú -, tudom én, miért csaljátok az ültetvényre ezeket a fehér szökevényeket, és Néger Hoango meg lesz elégedve velem.

Toni ezután felvitte az idegennek a reggelit; majd miután leszedték az asztalt, anya és lánya visszavonult napi munkáját végezni az első lakószobába. Elkerülhetetlen volt, hogy az anya némi idő múlva oda ne menjen a szekrényhez, ahol, természetesen, hiányolta a levelet. Homlokát tapogatta, mint akit cserbenhagyott az emlékezete, aztán megkérdezte Tonitól, hogy ugyan hová rakhatta el a levelet, amit az idegentől kapott.

Toni, rövid tünődés után, miközben a padlóra meredt, azt válaszolta, hogy emlékezete szerint az idegen újból eltette, majd fent a szobában, kettőjük szeme láttára széttépte. Az anya tágra nyílt szemmel nézett a lányára; pedig ő határozottan emlékszik, mondta, hogy az idegentől átvette és a szekrénybe tette a levelet; ámde hiába tett tűvé mindent, nem találta meg, végül is, más hasonló esetek miatt kételkedve az emlékezetében, nem tehetett mást, elhitte a lánya állítását. De közben nem tudta palástolni élénk bosszúságát az eset miatt, mondván, hogy Néger Hoangónak igen nagy szüksége lett volna arra a levélre, hogy az ültetvényre csalja vele a családot. Délben és este, amikor Toni ételt vitt az idegennek, az öregasszony, aki az asztal sarkán ülve tartotta szóval, minduntalan igyekezett alkalmat találni, hogy a levélről kérdezze; Toni azonban résen állt, s valahányszor a veszélyes pontot érintették, ügyesen elterelte vagy megzavarta a beszédjüket, úgyhogy az anya az idegen kijelentéseiből végtére semmit sem tudott meg a levél valódi sorsáról. Így telt el a nap; vacsora után az anya, mint mondta, óvatosságból bezárta az idegen ajtaját; majd miután meghányták-vetették Tonival, hogy milyen furfanggal juthatnának másnap ismét egy ilyen levél birtokába, az öregasszony nyugovóra tért, és a lányát is ágyba parancsolta.

Mihelyt Toni, ki ezt a pillanatot már epedve várta, a hálókamrájába ért, és meggyőződött róla, hogy anyja elaludt, a Szent Szűz képmását, mely az ágya mellett függött, egy karosszékre állította, és kezét összekulcsolva leborult elébe. Végtelen áhítattal telt fohászban esedezett isteni Fiához, a Megváltóhoz, erőért és állhatatosságért, hogy képes legyen megvallani az ifjúnak, kinek tulajdonul adta önmagát, fiatal szívére nehezedő vétkeit. Esküvel fogadta, hogy ha mégoly nehezére esik is szívének, nem hallgat el semmit előtte, még irgalmatlan, szörnyű szándékát sem, amellyel a házba csalta tegnap; ám azokért a lépésekért, miket már a megmentésére tett, azt kívánta, hogy az ifjú bocsásson meg neki, s vigye magával Európába mint hűséges asszonyát. Fohászatól csodálatosan megszilárdulva, felállt, fogta a vezérkulcsot, mely nyitotta a ház összes helyiségeit, és a házat átszelő keskeny folyosón gyertya nélkül, óvatosan megindult az idegen hálósobája felé. Halkan kinyitotta az ajtót, és odament az ágyhoz, ahol a férfi mély álomba merülten aludt. A hold rásütött rózsás arcára, és az éjszakai szellő, mely beáradt a nyitott ablakokon, végigsimított homlokába hulló haján. A lány szelíden fölébe hajolt, és magába szíva édes leheletét, szolongatta; ám a férfit mély álom béklyózta le, melynek tárgya alighanem ő volt, legalábbis a lány több ízben hallotta, amint reszkető, epedő ajkáról elröppent a halk sóhaj: Toni! Leírhatatlan fájdalom nyilallt belé; nem bírta elszánni magát, hogy az édes érzések egéből a közönséges és kopár valóság világába rántsa le kedvesét; és bizonyos lévén benne, hogy előbb vagy utóbb felébred magától is, letérdelt az ágya mellé, és drága kezét csókjaival borította el.

De ki írhatná le az ijedelmet, amely a szívébe markolt pár percre rá, amidőn az udvar felől váratlanul emberek, lovak és fegyverek zaja ütötte meg a fülét, és tisztán felismerte a hangjáról Congo Hoangót, a Néger, aki Dessalines generális táborából váratlanul hazatért az embereivel. Az áruló holdfényt óvatosan kikerülve, függén a függöny mögé bújott, s máris hallotta anyját, amint számot ad a Négernek mindenről, ami közben történt, arról is, hogy egy európai menekült tartózkodik a házban. A Néger fojtott hangon csöndet parancsolt az udvaron

az embereknek. Megkérdezte az öregasszonytól, hol tartózkodik most az idegen. Az megjelölte a szobát, s egyúttal megragadta az alkalmat, hogy beszámoljon arról a különös és feltűnő beszélgetésről is, amelyet lányával a menekültről folytatott. Azt bizonygatta a Négernek, hogy a lány áruló, és hogy az idegen nyakonsípására kigondolt terv könnyen dugába dőlhet. Ő legalábbis látta, hogy az a cemende, mihelyt besötétedik, alattomban befekszik az idegen ágyába; ott van e pillanatban is, teljes nyugalomban s ha az idegen eddig még kereket nem oldott, bizonyára éppen most figyelmezteti a veszélyre, s készíti elő a szökését. A Néger, aki hasonló alkalmakkor már kipróbálta a lány hűségét, azt válaszolta, hogy ez talán mégsem lehet igaz.

- Kelly! - üvöltötte tajtékozva. Majd: - Omra! Fogjátok a puskátokat!

Aztán, egy szót sem szólva többet, megindult négereitől követve fölfelé a lépcsőn, és ment az idegen szobájába.

Toni, kinek a szeme előtt néhány perc alatt lejátszódott ez az egész jelenet, úgy állott ott, bénult tagokkal, mintha villám sújtotta volna. Egy pillanatig arra gondolt, félbreszti az idegent; de egyrészt, mivel az udvar meg van szállva, arra nem menekülhetne, másrészt előre látta azt is, hogy fegyvert ragadna, és akkor, a négerek túlerőben lévén, nyomban megpecsételődnek a sorsa: leterítenék. Sőt, még azzal a szörnyű eshetőséggel is számot kellett vetnie, hogy a szerencsétlen ember, ha ezen az órán megpillantja az ágya mellett, még őt is árulónak hiszi, s ahelyett, hogy hajtana szavára, hajmeresztő vakhiedelem örületében esztét veszve egyenest Néger Hoango karjába rohan. Elmondhatatlan rettegése közben pillantása hirtelen egy kötélre esett, amely, az ég tudja, mily véletlen folytán, a szemöldökfárról függött alá. Isten maga akasztotta oda, gondolta, lerántva a kötelet, az ő és a barátja megmentésére. Összekötözte vele az ifjút, számos hurkot vetve kezére, lábára; majd miután, ügyet sem vetve rá, mint rúgkapál s ellenkezik, szorosra húzta s az ágy lábához hurkolta a kötel végét, boldogan, hogy úrrá lett a pillanatnyi veszedelmen, csókot nyomott kedvese ajkára, és sietett Néger Hoango elé, ki már a lépcsőn csörtetett fölfelé.

A Néger, aki az öregasszony Toniról szóló árulkodásának mindeddig nem adott hitelt, most, hogy a megjelölt szobából kilépni látta, döbbenet és zavarodottan megtorpant a folyosón fáklyásai és fegyveresei hadával.

- Az áruló! Az esküszegő! - hörögte, s Babekához fordulva, ki már néhány lépéssel előbbre, az idegen ajtajánál járt, megkérdezte: - Az idegen megszökött?

Babekan, miután a szobába be sem pillantva, az ajtót tárva-nyitva találta, magánkívül rohant vissza, s ezt kiabálta:

- A cemende! Futni hagyta! Gyorsan, álljátok el a kijáratokat, míg egérutat nem nyer!

- Mi a baj? - kérdezte Toni, csodálkozó pillantást vetve az öregemberre és a négerekre, akik körülállták.

- Hogy mi a baj? - vizionozta Hoango, s derékon kapta, vonszolta magával a szoba felé.

- Megvesztél? - rivallt rá Toni, s eltaszította magától az öregembert, aki kővé meredt az elébe táruló látványtól.

- Ott fekszik az idegen, ahogy az ágyához kötöztem; s az égre mondom, nem ez a legrosszabb munka, amit valaha is végeztem.

Így szólván, hátat fordított neki, s mintha sírna, leült az asztal mellé.

Az öregember a tanácstalanul arrébb álldogáló anyához fordult, s megkérdezte tőle:

- Ó, Babekan, miféle mesével szedtél te rá engem?

- Hála legyen az égnek - válaszolt az anya, és zavartan mustrálta a kötelet, amellyel az idegen meg volt kötözve -, az idegen itt van, ámbár az összefüggést végképp nem értem.

A Néger, visszalökve hüvelyébe a kardját, odalépett az ágyhoz, és faggatni kezdte az idegent, tudakolva, hogy ki ő, honnan jött, és merre tart. De mivel az, görcsös erőlködés közepette próbálván kiszabadulni, egyre csak azt hajtogatta siránczó, fájdalmas hangon: „Ó, Toni! Ó, Toni!”, az anya szólalt meg, és elmondta róla, hogy svájci ember, Gustav von der Ried a neve, s hogy európai kutyáknak egész falkájával, akik e pillanatban a Sirályos-tó környéki szakadékokban rejtőznek, a part menti Fort Dauphinből érkezett.

Hoango, látva, hogy tenyerébe hajtott fejével milyen komoran ül ott a lány, odament hozzá, és kedves lánykájának nevezte; megpaskolta az orcáját, és kérte, hogy bocsássa meg elhamarkodottan kinyilvánított gyanúját. Az öregasszony, ki szintén odaállt a lány elé, csipőre tett kézzel, fejcsóválva kérdezte meg tőle, hogy az idegent, holott az mit sem tudott a reá leselkedő veszedelemről, ugyan bizony miért kötözte oda az ágyhoz.

Toni, fájdalmában és haragjában igazán zokogva, hirtelen az anyjához fordult, s úgy felelt:

- Mert neked se szemed nincsen, se füled! Mert ő nagyon is jól tudta, milyen veszedelemben forog! Mert meg akart szökni; mert engem kért meg, hogy segédkezzem neki a szökésben; mert aljas tervet szőtt elpusztításodra is, és ha álmában meg nem kötözöm, napkelte előtt minden bizonnyal véghezvitte volna a szándékát.

Az öregember becézgette és csitítgatta a lányt, és rászólt Babekanra, hogy erről ne beszéljen többet. Odahívott néhány mordályost, hogy azon nyomban szerezzenek érvényt a törvénynek, mely a betolakodót sújtja; de Babekan titkon odasúgta neki:

- Ne, Hoango, az ég szerelmére! - Félrevonta és elmagyarázta neki, hogy az idegennel, mielőtt kivégeznék, meghívólevelet kell íratni, hogy azzal az ültetvényre csalják a rokonságát, akikkel az erdőben harcba szállni némi kockázattal járna.

Hoango mérlegelve, hogy a rokonság aligha lehet fegyvertelen, helyesléssel fogadta ezt a javaslatot; mivel ahhoz késő volt már, hogy a levelet a megbeszélte módon megírassák, két őrt állított a fehér menekült mellé, s miután, biztonság okából, a kötelét is megvizsgálta, sőt, lazának találván, néhány emberét is odahívta, hogy húzzák feszebbre, egész hadával kivonult a szobából, s lassanként mindenki nyugovóra tért.

Azonban Toni, miután az öregembernek, aki még egyszer kezet nyújtott neki, színleg jó éjt kívánt, és nyugovóra tért, látván, hogy a házban minden elcsöndesedik, nyomban fölkelt ismét, a ház egyik hátsó kapuján kiosont a szabadba, és szívében a legvadabb kétségbeeséssel, az országutat átszelő ösvényen arrafelé iramodott, amerről Strömli úr családjának kellett érkeznie. Azok a megvető pillantások, miket az idegen az ágyából reá vetett, megannyi késszúrásként járták át érzékeny szívét; szerelmébe égő keserűség érzése vegyült, de most felujjongott arra a gondolatra, hogy meghalhat a férfi megmentésére kezdett vállalkozás során. Féltében, nehogy a családot elkerülje, egy pínia törzse mögé húzódott, amely mellett a társaságnak, ha a meghívást elfogadta, okvetlenül el kellett haladnia, és valóban, a megbeszélés szerint, mihelyt a hajnal első sugara áttört a szemhatáron, Nankynak, a csapatot kalauzoló néger fiúnak a hangja már messziről hallatszott a fák között.

A menetben ott volt Strömli úr és felesége, ez utóbbi öszvérháton; öt gyermekük, kettő közülük, a tizennyolc és tizenhét éves Adelbert és Gottfried, az öszvér mellett gyalogolt; három szolga és két szolgáló, egyikük, mellén csecsemővel, szintén öszvérháton; összesen tizenkét személy. Lassan vonultak az ösvényt átszövő fenyőgyökerek között a pínia törzs felé,

amikor Toni, olyan zajtalanul, hogy senki meg ne ijedjen tőle, előlépett a fa árnyékából, és „Állj”-t kiáltott a menetnek. A fiú menten fölismerte, s kérdésére, hogy hol van Strömli úr, miközben férfiak, nők és gyermekek sereglettek köréjük, örvendezve bemutatta a lányt Strömli úrnak, az agg családfőnek.

- Nemes úr - mondta Toni, szilárd hangon félbeszakítva amannak üdvözlő szavait -, Néger Hoango váratlanul egész csapatával visszatért az ültetvényre. Életetek legnagyobb mérvű kockáztatása nélkül nem térhettek be most oda; sőt kuzinotok, kit szerencsétlenségére befogadtak ott, menthetetlenül elveszett, ha nem ragadtok fegyvert, s nem jösztek velem az ültetvényre, megszabadítani őt Néger Hoango fogságából.

- Egek Ura! - kiáltották rémülten az összes hozzátartozók, az anya pedig, aki beteg volt és kimerült az utazástól, ájultan fordult le az öszvérről. Míg Strömli úr kiáltására a szolgálók odasiettek, hogy úrnőjüket fölsegítsék, Toni, kit az ifjak kérdésekkel ostromoltak, Nankytól, a néger fiútól tartván félrevonta Strömli urat és a többi férfiakat. S nem fojtva vissza a szégyen és a megbánás könnyeit, elmesélt a férfiaknak mindent, ami történt: hogy milyen állapotok uralkodtak a házban, amikor az ifjú beállított hozzájuk; mint változott meg minden érthetetlen módon ama beszélgetés nyomán, amelyet négy szemközt folytattak egymással; hogy mit tett ő maga a Néger megérkezésekor a félelemtől szinte tébolyultan, s hogy most életét s halálát teszi rá, hogy szerelmét a fogságból, melybe maga vetette, ismét kiszabadítsa.

- A fegyvereimet! - kiáltotta Strömli úr, s odafutva felesége öszvéréhez, leakasztotta róla a puskáját. S míg két izmos fia, Adelbert és Gottfried, valamint a három szolga felfegyverkezett, így folytatta: - Gustav öcsém többünknek megmentette az életét; most rajtunk a sor, hogy viszonzozzuk szolgálatát.

A feleségét, aki közben magához tért, visszaültette az öszvérré, Nanky fiúnak, mint afféle túsznak, óvatosságból megbilincselte a kezét; az egész csapatot, a nőket és a gyerekeket, pusztán tizenhárom esztendő, szintén fölfegyverzett, Ferdinand nevű fia gondjára bízva, visszaküldte a Sirályos-tóhoz; s miután Tonit, ki maga is sisakot öltött s lándzsát fogott, a négerek erejéről s az udvartéren való elhelyezkedéséről kifaggatta, s megígérte neki, hogy Hoangót, valamint az anyját a rajtaütés során lehetőség szerint kímélni fogja, Istennek ajánlva magát, kis csapata élére állt, s Toni útmutatása szerint megindult az ültetvény ellen.

Toni, mihelyt a csapat a hátsó kapun át belopakodott, megmutatta Strömli úrnak, hogy melyik szobában alszik Hoango és Babekan; s míg Strömli úr az embereivel nesztelenül behatolt a nyitott házba, és megkaparintotta a négerek gúlába rakott fegyvereit, a lány besurrant egy félreeső konyhába, ahol Seppy, Nanky ötéves féltestvére aludt. Ugyanis Nankyt és Seppyt, a két fattyát, de kivált az utóbbit, kinek anyja nemrégiben halt meg, bálványozta az öreg Hoango; s mivel, még ha a fogoly ifjút megszabadítják is, a Sirályos-tóhoz való visszavonulás és a menekülés onnan Port-au-Prince-be, melyhez maga is csatlakozni szándékozott, még némi bonyodalmakkal járhatott, Toni, nem is hibásan, úgy okoskodott, hogy a két fiúgyereknek visszatartása zálog gyanánt még nagy hasznukra válhat, ha a négerek netán üzőbe vennék a menetet. Sikerült a fiút az ágyából észrevétlenül kiemelnie, s a karjában, félig alva, félig ébren, a főépületbe átvinnie. Ezalatt Strömli úr, amilyen halkan csak tudott, az embereivel behatolt Hoango szobájába; ahelyett azonban, hogy, mint remélte, őt és Babekant ágyban találta volna, a lármára felriadva, noha félig meztelenül és védtelenül, mindketten a szoba közepén álltak. Strömli úr, rájuk szegezve puskáját, azt kiáltotta, hogy adják meg magukat, mert különben végük. Ámde Hoango, válasz helyett, lekapott egy pisztolyt a falról, és súrolva a lövéssel Strömli úr fejét, a tömegre sütötte. Strömli úr csapata, erre a jelre, vadul nekirontott; egy második lövése után, amely az egyik szolgának átfúrta a vállát, Hoango kardvágást kapott a kezére, s Babekannal együtt legyűrték és kötelekkel jó erősen egy nagy

asztal lábához kötözték őket. A lövöldözésre ezenközben felriadtak Hoango négerai, szám szerint húszan vagy még többen, kiözönlöttek kunyhóikból, s hallván az öreg Babekan kiáltozását a házból, dühödten rohantak arrafelé, hogy fegyvereiket visszaszerezzék. Hiába állította Strömli úr, ki csak jelentéktelen sebet kapott, a ház ablakaiba az embereit, s lövetett a fickók közé, hogy féken tartsa őket; azok, ügyet sem vetve rá, hogy már két halottjuk hever az udvaron, azon voltak, hogy fejszékkel és feszítővasakkal betörjék a ház ajtaját, amelyet Strömli úr elrekesztett, amikor Toni, minden ízében remegve, Seppyyvel a karján belépett Hoango szobájába. Strömli úr, akinek kapóra jött a megjelenése, kitepte karjából a gyereket, vadászfegyverét felhúzza, Hoangóhoz fordult, és megesküdt neki, hogy nyomban megöli a fiút, ha nem szól rá a négeraire, hogy hagyjanak fel a tervükkel. Hoango, kinek erejét megtörte, hogy három ujját lecsapták, s kinek a vonakodás az életébe kerülhetett volna, némi gondolkodás után, miközben fölemeltette magát a földről, kijelentette, hogy hajlandó az egyezésre; Strömli úr támogatásával az ablakhoz állt, és a bal kezébe fogott zsebkendővel kiinteggette az udvarra, lekiáltott a négereknek, hogy mivel az élete megmentéséhez nem kell segítség, hagyják épségben az ajtót, és vonuljanak vissza a kunyhóikba. Ekkor alábbhagyott a küzdelem; Hoango, Strömli úr követelésére, leküldte a házban elfogott egyik négert, parancsának megismétlésével, az udvarban még hátramaradó és tanácskozó csoporthoz; a feketék, ha mégoly keveset értettek is meg mindebből, kénytelenek voltak e valóságos követ szavát megfogadni, ezért felhagytak tervükkel, amelynek végrehajtására már minden előkészület megtörtént, s noha morogva és szitkozódva, lassan visszahúzódtak kunyhóikba. Strömli úr, Hoango szeme láttára megkötöztetve Seppy kezét, tudtul adta a négereknek, hogy nincs egyéb szándéka, mint unokaöccsét, a tisztet, az ültetvényen reá szabott fogságból kiszabadítani, és hogy ha a néger nem gördít akadályt Port-au-Prince-be való menekülésük elé, akkor sem önmagáért, sem a gyermekeiért, kiket vissza fog kapni, nincs mit aggódnia. Babekan, kihez Toni odalépett, s nem tudva erőt venni megindultságán, búcsúzóul kezet nyújtott neki, indulatosan eltaszította magától a lányt. Aljas néembernek és árulónak nevezte, és megfenyegette, fektében hánykolódva az asztal lába mellett, hogy elérí Isten bosszúja, még mielőtt élvezhetné gyalázatos tette gyümölcsét.

Toni így felelt rá:

- Én nem árultalak el titeket; fehér lány vagyok, s az ifjúnak, kit fogva tartotok, a jegyese; azoknak a fajtájához tartozom, akikkel ti nyílt háborúságban álltok, s hogy az ő pártjukra álltam, azért csak Istennek felelek.

Ekkor Strömli úr őrt állított Néger Hoango mellé, akit biztonság okán újból megbilincseltetett és odakötöztetett az ajtófélfához; fölszedette és elvitette onnét azt a szolgát is, aki szétroncsolt vállpereccel, eszméletlenül feküdt a padlón; és miután közölte Hoangóval, hogy a két gyereket, Nankyt és Seppyt néhány napon belül elhozathatja Sainte Luce-ből, ahol a francia előőrsök állomásoznak, kézen fogta Tonit, aki ellentétes érzésektől ostromolva, nem bírta visszafojtani könnyeit, s Babekan, valamint az öreg Hoango átkozódásai közepette kikísérte a szobából.

Ezenközben Strömli úr fiai, Adelbert és Gottfried, atyjuk parancsára, az ablaknál vívott első, döntő küzdelem befejeztével siettek Gustav kuzinjuk szobájába, és az őrzésére rendelt két feketét, szívós ellenállásuk után, szerencsésen legyűrték. Az egyik holtan hevert a szobában, a másik, súlyos lőtt sebbel, kivonszolta magát a folyosóra. A fivérek, akiknek egyike, az idősebbik, noha csak könnyen, maga is megsebesült a combján, eloldozták kedves kuzinjukat, megölelgették s csókolgatták, és puskát meg egyéb ölő szerszámokat nyomva a kezébe, ujjongva hívták az első szobába, ahol Strömli úr, hogy a győzelem eldőlt, bizonyára már a visszavonulást készíti elő. Gustav kuzin felkönyökölve az ágyban, nyájasan kezet szorított

velük, de egyébként csendes volt és merengő, s ahelyett, hogy az odakínált pisztolyokért nyúlt volna, fölemelte jobbját, és kimondhatatlanul fájdalmas arckifejezéssel végigsimított a homlokán. Az ifjak, kik közben melléje telepedtek, faggatták, mi baja, s hogy ő csak átölelte őket, és fejét némán a fiatalabbik vállára hajtotta, Adelbert abban a hiedelemben, hogy ájulás kerülgeti, föl akart kelni, hogy egy korty vizet hozzon neki, amidőn, karjában Seppyvel, Strömli úr kezét fogva, belépett a szobába Toni. Gustav e látványra elváltozott színében; fölkelve helyéről megfogódzott, mint aki mindjárt leroskad, a barátokba; s mielőtt az ifjak észbe kaptak volna, hogy mit akar a pisztollyal, amelyet most kiragadott a kezükből, dühében a fogát csikorgatva már rá is sütötte Tonira. A lövés középütt hatolt át a mellén: és amikor a lány, a fájdalom megtört sikolyával, még néhány lépést tett felé, majd pedig, a fiúcskát odaadva Strömli úrnak, lerogyott előtte, Gustav hozzávágta a pisztolyt, lábával eltaszította magától, szájának nevezte, majd ismét az ágyra vetette magát.

- Te szörnyeteg! - rivallt rá Strömli úr és két fia. Az ifjak odaugrottak a lányhoz, s míg fölemelték, odakiáltották az egyik öreg szolgát, aki néhány hasonló, reménytelen esetben már máskor is nyújtott orvosi segítséget a csapatnak; azonban a lány, görcsösen a sebére tapasztva a kezét, elhárította magától a barátokat, s ezt dadogta hörögve:

- Mondjátok meg neki... - s ujjával őt mutatva, ki rálőtt, megismételte: - Mondjátok meg neki...

- Mit mondjunk meg neki? - kérdezte Strömli úr, mivel a halál közeledte elvágta a lány szavát.

Adelbert és Gottfried fölálltak és ráförmedtek erre az érthetetlen, szörnyű gyilkosra: tudja-e, hogy a lány a megmentője; tudja-e, hogy szereti őt, s az volt a szándéka, hogy Port-au-Prince-be szökik övele, kiért szülőt, vagyont, mindent feláldozott.

- Gustav! - mennydörögték a fülébe, s kérdezgették, vajon nem hallja-e, és rázogatták, és a hajába markoltak, mert érzéketlenül s ügyet sem vetve rájuk hevert az ágyon.

Gustav fölült. Rápillantott a vérében vergődő lányra; és az ádáz dühöt, mely tettére sarkallta, most természetes módon a közönséges szájalom érzése váltotta fel. Strömli úr, forró könnyekkel sírva tele zsebkendőjét, megkérdezte tőle:

- Miért tetted ezt, te nyomorult?

Gustav kuzin fölkelte az ágyról, s homlokáról törölgetve a verítéket, hosszan nézte a lányt, majd azt felelte, hogy az az éjjel gyalázatos módon megkötözte és Néger Hoango kezére adta őt.

- Ah - sikoltotta Toni, és leírhatatlan pillantással nyújtotta feléje a kezét -, téged, legdrágább barátom, azért kötöztelek... - De nem tudta folytatni, s a férfit sem érte el keze; hirtelen elernyedve, Strömli úr ölébe hanyatlott vissza.

- Miért? - kérdezte Gustav sápadtan, és melléje térdelt.

Hosszú hallgatás után, melyet csak Toni hörgése szakított meg, mialatt hiába várták tőle a választ, Strömli úr megszólalt, és ezt mondta:

- Mert Hoango hazatérte után nem volt más módja, hogy téged balsorsodtól megmentsem; mert el akarta hárítani a harcot, amelybe óhatatlanul belebocsátkoztál volna; mert időt akart nyerni, míg mi, kik intézkedése folytán már úton voltunk idefelé, kezünkben fegyverrel erőszakoljuk ki szabadulásodat.

Gustav a tenyerébe temette az arcát.

- Ó! - jajdult fel, föl sem pillantva, és úgy érezte, megindul a lába alatt a föld. - Amit mondtok nekem, igaz? - Átkarolta a lány testét, és úgy érezve, hogy megszakad a szíve, az arcába meredt.

- Ah! - kiáltotta Toni. - Nem lett volna szabad kételkedned bennem! - Ezek voltak végső szavai; aztán kilehelte nemes lelkét.

Gustav a haját tépte. - Bizony - mondta, míg kuzinjai elvonszolták a holttesttől -, nem lett volna szabad kételkednem benned; hiszen eskü kötött hozzám jegyesül, noha szót sem ejtettünk róla!

Strömli úr sopánkodva bontotta ki a ruhaderekeit, mely elfödte a lány keblét. Biztatta a szolgáját, aki néhány kezdetleges mentőszerszámmal ott állott mellette, hogy vegye ki a golyót, amely mint hitte, megakadhatott a mellcsontban; ámde, mint mondtuk már, hiábavaló volt minden fáradozása, a lányka mellét az ólom egészen átjárta, és lelke boldogabb csillagzatokra költözött.

Ezalatt Gustav az ablakhoz ment, s míg Strömli úr és fiai, csöndesen könnyezve, azon tanakodtak, mitévők legyenek a holttesttel, s vajon ne hívják-e oda az anyát, Gustav a golyóra töltött másik pisztollyal föbe lőtte magát.

Ez az újabb rémtett tökéletesen megzavarta a rokonok eszét. Most őt próbálták menteni; ám a szerencsétlennek teljesen szétroncsolódott a feje, és mivel a pisztolyt a szájába vette volt, az agyveleje részben a falakra fröccsent szerteszét. Strömli úr tért magához először. Minthogy ugyanis az ablakon már áradt be a napfény, és híre járt, hogy a négerek megint feltűnedeznek az udvaron, mi mást tehettek volna: felkészültek az elvonulásra. A két holttestet, nem akarván prédául hagyni a négerek gonosz indulatának, deszkára tették, a puskákat újból megtöltötték, és a gyászos menet fölkerelkedett a Sirályos-tó felé. Seppyyvel a karjában, Strömli úr ment elől; őt követte a két legizmosabb szolga, vállukon a holttestekkel; a sebesült a botjára támaszkodva leghátul támolygott; Adelbert és Gottfried pedig, felvont puskákkal, a vánszorgó halottas menet két oldalán haladt. A négerek, megpillantva az elcsigázott csapatot, lándzsát és vasvillát ragadva előjöttek a kunyhóikból, láthatólag készen rá, hogy megrohanják őket; azonban Hoango, kit óvatos előrelátással megszabadítottak kötelékeitől, kiállt a ház küszöbére, és nyugalomra intette a négereket.

- Sainte Luce-ben! - kiáltotta oda Strömli úrnak, aki a holttestekkel már a kapubolt alatt járt.

- Sainte Luce-ben! - szólt vissza amaz, és a menet, anélkül, hogy bárki üldözőbe vette volna, kiért a szabad mezőre, majd betért az erdőbe. A Sirályos-tónál, ahol megtalálták a családot, sűrű könnyhullatás közepette megásták a halottak sírját: s miután kicserélték ujjaikon a gyűrűket, csöndes foházkodás közben lebocsátották őket az örök béke honába. Strömli úr, hitvesével és gyermekeivel, öt nap múlva szerencsésen megérkezett Sainte Luce-be, ahol a két néger fiút, ígéretéhez híven, hátrahagyta. Nem sokkal az ostrom megindulása előtt ért Port-au-Prince erődjébe, ahol a fehérek ügyéért a falakon jeleskedett, és amidőn a város, makacs ellenállás után, megadta magát Dessalines generálisnak, ő a francia sereggel az angol flottára menekült, ahonnan a család áthajózott Európába, és további viszontagságok nélkül megtért szülőföldjére, Svájcba. Maradék vagyonkájából Strömli úr házat-telket vett a Rigi környékén, s ott megtelepedett; és már az 1807-ik esztendőben látható volt kertjének csilitájában az az emlékmű, amelyet öccsének, Gustavnak, és jegyesének, a hűséges Toninak emeltetett.

-&-